

B 625.

B/20

Luigemäe Olli.

Kujutused Gesti minewikust,
1217—1224. a.

Kirjutanud Jakob Kõrw.

Gesti Kirjameeste Seltsi wõidupidul 1890. a.
esimese auhinna eest kroonitud.

Teistkorda trükitud.

Tallinnas.

Trükitud H. Mathiesen'i kirjadega. 1893.

2395

Puigemäe Olli.

Kujutused Gesti minewikust,
1217—1224. a.

Kirjutanud Jakob Kõrw.

Gesti Kirjameeste Seltsi mõidupidul 1890. aastal
esimese auhinnaga kroonitud.

Geistkorda trükitud.

Tallinnas.

Trükitud H. Mathiesen'i kirjadega.

1893.

WILHELM STUB.
LITHOGRAPH

Ennaste Kirjandusmuuseumi

Arhiiviraamatukogu

1217-1224

Дозволено цензурой. — Юрьевъ, 10 Юня, 1893 г.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiiviraamatukogu

54222

Печатано въ типографіи Г. Матизена, въ Ревель.
Нявольская улица, д. № 23.

Suigemäe Olli.

Muisteses Gestimaa jauskonnas, Nurmekondas, mida Paala jõgi niisutab, murti Saksa raudrüütlike orjaks heitnud Lätlaste ning oma rahwa äraandja Liivlase Kaupo sõdajalkade abil Nooma-Katoliku risti kuju all Gefilaste wabadus ja iseseisus.

Nurmekonnast Homiku-Põhjapool, Metsepole- ja Sontagaga ühes rias, seisis sell ajal wäga suur, pikk ja lai metsade laan. See metsamaa laiutas ennast praeguse Kurfi, Uksi ja Tartu kaudese ning wenis sealt nimelt praeguse Maarja ja ühe osa Kodawere kihelkonnast läbi kunni Peipse järweni . . . Nurmekonde ümberkaudu on mets suurelt osalt juba ammu kadunud, põllud, külad ja rüütlike mõisad seisawad selle asemel. Kurfi kihelkondas on teda jault weel alal, aga Maarja ja Matskiwi kihelkondas, Ellistwere, Raiawere, Kudina ja Matskiwi walla maades, Selgise, Hiidla, Postowa ja Wälgi ümber seisab mets ilusais mägestikkudes ja orgudes weel uhkelt oma isa-isa-isade kändude asemel püsti. Siit Homikupool wenitwad põlised laaned nimelt Matskiwi ja Kawastu walla maadest läbi kunni Peipse rannani — pikalt ja laialt ulatab uhke puude wald oma latwu pilwede poole. Suurtes lagendikkudes ja raiastikkudes aga näikse, kuidas kirwes ja saag wiimaste aastate jooksul selle kalli waranduse kallal on närinud, ja mõtteleja inimene wõib pea selle küsimusele tulla: Kui kaua aega weel — kus ka sinsete põliste laante wallab

lagedalt kurtma saatvad? . . Rui ilus ei wõinud see maakohht oma uhkete metsadega ja nende warjul olevate Gesti rahwa asutustega enne olla! Siin ep küll elasgi muiste wist ka metsajumal Tapio oma pereka käsutäitjatega. Siin asutiwad ka sortside pojad, kellede kijas kord Kalewipoeg õõmaja wõttis . . . Siin saiwad ka mitmed werised taplusjed tapeldud, pärast seda, kui Gestlased Paala ääres, nagu tähendatud sai, Saksa raudriieteliste meeste ja Lätlaste läbi wõideti — pärast seda, kui Gesti wahwa ja osaw pealik, Lembit, wõeraste wägiwalla wastu wõideldes, Paala kaldale langes ja oma wanemate usus wõera Shtumaa kurjuse eest Toonelasse läks . . . Siin seisawad ka nüidgi weel eemal nimetatud muisteaja asukohtad: Selgise, Hiidlase, Postowa, Järwepära — ja nende ligidal, uhke metsa all, terna mägeline kõrgustik, mida Luigemäeks kutsutakse — miispärast? — seda jutukirjutaja, kes eemal awalbatud kujutusjed rahwa juttude nõlwil kokku on seadnud, ei tea. Siia, Luige mägestikusse, ühe soode ja metsadega sisse piiratud ilusasse orusse, oli üks fiinse nurga Gestlaste pealik, Luigemäe Oli, juba ammu ühe redupaiga oma perekonna ja muude ümberkaudse sugukondade perekondadele asutanud ja ise seal elanud. Pärast Paala lahingut, kus ta mehiselts oli wõidelnud, põgenes ta jenna waenlaste taga ajamise eest oma tuttawašse sügawašse metsa nurka oma lähema sugukonna perekondadega warjule. Siin asutatiwad need perekonnad päriselt Luige, Selgise, Hiigla ja Järwepära kohtadesse aluasemed kaugele waenlaste rõõwimiste eest eemale, soodest ümber piiratud mägestikulise metsasse. Paalal langesiwad Luige Oli kolm wanemat poega. Nooremad kaks, kes kodus oliwad olnud, jäiwad talle wanaduse tuets, nendega ühes neli ilusat tütar ja wanemate poegade naised ja wäetimid lapsed. Tugewa kääga hakkas 60 aastane Luige Oli metsas asuma, laastas puid maha, põletas raiasmaad põlluks ja ehitas talu hooneid üles. Tema päris asukohta kutsuti sest ajast Selgiseks. Wistist küll sellepärast, et see paik ja koht kest metsa laanesse laastatud sai. Üht naabri asutust kutsuti Hiigla kohaks, üht teist Postowaks ja kolmandat Järwepäraks. Need nimed ja kohad on weel praegugi alles,

ja ei oleks wist ekslik artwata, et sealsed elanikud pärast Luige Olli päitwi kunni nüidse põlweni seal elasiwad. Nad ei kantanud ka juis oma püsimata tööhimu, kui kõi Gesti maa rüitlite ikke alla ära wõidetud sai, ja ka esiisa Luige Olli asutused sügawas metsas wabaduse kautasiwad ja noor ning wana wõerate ette pead kummardama ja orja seisusse jäema pidiwad. Aga enne pidiwad weel mitmed korrad tuli ja mõet, ja arahäwituse tormi hood nende Gesti asukohtade üle käima, mis mõned aastad pärast asutust uute asujate läbi märka oliwad kaswanud. Praegugi seisawad weel seal ümberkaudu metsades nende tugewate perekondade asukohtade ahertwarred waataja filma ees, oma minewiku mälestust tunnistades — mis räägiwad nemad meile?

Paalalahing oli 1217 olnud. Ka Gestimaa Gestlased saiwad Saksa rüitlite, Daani kuningaga Baldemari ja Lätlaste abil raske ikke alla pandud. Rõhuline ja wägise ristmine oli igal pool. Põlenud külade waretel aeti lagedal rahwast, nagu lamba karja koku, — ristmisele. Luige Olli asundustes ja Selgise ümber metsades polnud aga weel mitte wabadus murtud . . . Riipea kui Daani kuningas Baldemar oma wäega Gestimaalt ära oli läinud, tuliwad kõige pealt Saaremaa Gestlased, kes Lembitu langemise ja Saksa-Daani-Läti wõitude järele oma julgust polnud kantanud, koku, saatsiwad kõige Gestlaste maale saadikud ja kutsusiwad neid wõerate rõhujate wastu elu ja surma peale kõigis kohtades kui üks mees wälja astuma. See kutse sai kuulnud. Kõi Gestlased, kes iganes sõariista wõiduwad kanda, ka jault naisterahwasgi, tõusiwad ühel meelel üles ja tapsiwad Saksa rüitlid ja preestrid ära, kes aga maal elasiwad. See oli 1223 aastal . . . Enne, kui oma juttu edasi jutustame, tahame mõnda lühidelt selle sõda üle ajalulikult ütelda: Selle, kõige Gesti rahwa wiimse jõuu koku wõtmise alustas Warbolas, Läänemaal. Seal oliwad Daanlased Gestlastele kui oma alamatele ühe wiskmasina kinkinud. Selle järele walmistasiwad Gestlased Läänēs ja Kuresaares palju masinaid, piirasiwad Daanlaste lossi ümber ja pildusiwad tema

peale kiwa wiis päewa seitsemest wiiskümnast. Warbolas sees olewad Daani ja Saksa rüütliid saiwad sunnitud, seda kindlust Gestlaste kätte jätma ja Tallinnasse ära minema, kuna üks tähtjas rüütel Diedrich v. Apeldern ühes mõne teisega Saarlaste kätte pandiks jäiwad. Wõitjad tegiwad lossi maa tasa, nii et kiwi kiwi peale ei jäenud ja kuulustasiwad oma wahwa tegu läbi kõige Gestimaa. Selle teaduse läbi kaswas allardhitud Gestlaste rinnus uus julgus ja teguwõim Daanlaste ja Sakslaste wastu. Nemad saatsiwad saadikud Warbolasse koku ja siin wõeti nõuu, uueste kõi maad wabastada. See tegemine algas sellega, et mõned Rooma-Katoliku usku Daani preestrid, kes wägivaldial rahwast oliwad ristitud, Warbolas ära saiwad tapetud. Sedasama tehti ka Wiljandis 29. Januaril 1223. Seal kogusiwad Gestlased ühel pühapäewal lossi ja linna ümber koku, tungisiwad linna, piirasiwad Jumala teenistusele kogunud Sakslased ümber, sidusiwad ühe osa mehi, keda nad ei usaldanud, ahelatesse, tapsiwad pahemad ära. Werega punastatud mõdegad ja saagiks saanud sõariistad ja hobused läkitasiwad nad tunnistuse täheks Uganniasse, Wõru poole ja Tartumaale Metsepolesse ja Sootaga ning kutsusiwad kõigil pool Gestlasi üles, et nad sedasama teeksiwad. Jälle neist kohtadest, külast külasse, talust talusse läksiwad saadikud, et iga Gestimeest elu ja surma peale wõitlusele wälja kutsuda. Wabaks saanud Gestlased wõtsiwad jälle omale naised tagasi, mis neid ristimisel maha jätma oli sunnitud, kaewasiwad oma furnute kehad maast üles ja põletasiwad neid oma endise pagana usu järele ära, pesiwad omad elumajad puhtaks, nagu nad ütlesiwad, ja saatsiwad sõaliku piiskopp Albertile Riiga sõnumed, et nad iialgi ristiusku wastu ei saa wõtma, „kunni weel üks aasta wanune küindra pikkune poisikenegi nende seas elus on.“ Et aga selleks suureks ettewõtteks rohkem kindlust ja julgust saada ja Saksa rüütlike ning piiskopi käsikute, mõdegawendade hulkade eest oma isamaad mõjuwamalt kaitsta, saatsiwad Gestlased Pihkwasse ja Nowgorodisse saadikud, et Wenelaste pooldest, kes Gestlasi ikka oliwad õhtupoolse orjasundijate wastu aitanud, ruttu abi saada. Selle peale ruttasiwad ka Wene-

lased, eht neil küll isegi Tatarlaste salkadega alati wõitlemisi oli, mõne sõasalgaga, mis usinaste kofku jõudsiwad wõtta, üle Narowa jõe Gestimaale ja wõtsiwad mitmed rüütelite lossid enese kätte, kuna jälle mõned teised salgad Pihtwa pool kofku kogusiwad, et Gestlastele iga tahes mõlemilt poolilt Peipsit abi tuua. Nõnda hakkas siis sõda kõiges Gestlaste maas ja kõigis selle piirides uueste.

Määratumad waenlaste pariwed tungisiwad kõigist rajadest Gestisje: Ordurüitlid oma Saksamaalt sisserändanud ja palgatud jalameestega, Lätlastega, Liimlaste salkadega ja — kõididega Shtumaa jooksikutega, kes iial wõerast warast rikkaks saada ja maad omandada püüsiwad. Ordurüitlid ja nendega ühes Lätlased oma hirmsa pealiku Kameke juhil ilmusiwad nagu rohutirtsude pariwed, tungisiwad oma suurema hulgaga Uganniasse, Sakalasse ja laastasiwad, põletasiwad ja riisusiwad jäledaste. Aga just siin kaswas Gestlaste wastupanek nii tugewaste, et waenlased löödud saiwad, hirmusiwad ja põgenesiwad. Nende kannul kogusiwad Gestlased omad sõamehed kõik kofku, keda iial selleks tarwitada wõis. Wiha waenlaste peale oli nii suur, et keegi ennast meheks ei pidanud, kui ta, oli ta ka wana hallikene, wälja ep oleks astunud. Gestlaste kogumisest nägiwad jo ordurüitlid, et neil head oodata polnud: nad ei wõinud ennast ega oma orjaks saanud Lätlaste maad Gestlaste wastu taitsta. Enne oliwad nad kõik Gestimaad enese kätte kistunud, nüüd saatsiwad nad hädaga saadikud Riiga Saksa piiskopi juurde, et see kõik omad abilised ja sõasalgad Ordurüitlitele appi saadaks. Aga piiskopp ja tema all olewad rüitlid lubasiwad Ordurüitlitele ainult siis abiks olla Gestlaste wastu, kui kõik Gestlaste maa kolmeks ühesuguseks osaks ära jautatud saaks: Riia piiskopi Alberti, Gestima piiskopi Hermannii ja Ordurüitlite kogule. Selle tingimisega pidiwad Ordurüitlid leppima, kes suures hädas ja näljas oliwad. Nad wõisiwad seda kõige kergemine jo sellepärast lubada, et neilt Gestlased juba pea kõik maa, kui mõne ainsa kantšikese maha arwame, mille seas ka Tallinn oli, Gestlaste kätte oliwad kautanud — wõerast warast on

jo kerge palka maksta — sellepärast tunnistas Ordurüitlite kogu ka püha wandega, et nad mitte enam Gestimaa ainsad peremehed ei taha olla, mis neile enne Daani kuningas Waldemar omaduseks oli lubanud. Nüüd kogusiwad Ordurüitlid esimehe Bolquini raudriideliste rüitlite juurde Riia ja Tallinna piiskoppide raudriietelised jalameeste ja rüitlite määratumad parved, keda kõigilt poolt kokku tõmmati — peale jeda weel kõik Lätlased ja suured salgad Liivlasi, kes oma ülema Raupe läbi ekstitatud ja juba täieste Sakslaste käsi riistaks oliwad saanud. Et Gestlaste õnnetust weel suurendada ja nende maad tõeste igaweste käest ära riisuda, tõi Sengalli piiskopp Bernhard Saksamaalt suured hulga uusi ristisõitjaid siia. Nüüd polnud rüitlite, Sakslaste, Lätlaste, Sengallide ja kõigi muu ühendatud salkadel muud, kui ühes jalamaid kümme kord vähema Gestlaste peale tungida, kellel aga mõned ainsad salgad Wenelasi appi oliwad jõudnud, sest Wenelastel enestel oliwad homiku poolt Tatarlaste sugukonnad alati kaelas. See õnnetus tõi ka Gestlastele Saksa orjaille kaela ja riisus neilt nende maa igaweste, sest iga inimene wõib arwata, et weike Gesti rahwukene, oli ta nii wahwa kui tahes, omete mitte kaua Shtumaa raudsalkade ja nende ühendatud hulkade wastu ei jõudnud panna. Gestlased oliwad oma wõitude järele mõningate Wene salkadega Tartukaudelt, pärast jeda, kui Tartu kantšid rüitlite käest ära oliwad wõitnud, Lätimaasse tunginud. See oli kewahe ajal 1223. Senna tõttasiwad nüüd Saksa rüitlid oma määratuma hulga ühismestega, ja siin tuli jälle lahing. Wene salkasi oli wähke, need löödi pea taganema. Gestlased paniwad kõige jõuga wastu, saiwad aga mitmetunnises lahingis waenlaste ülisuuremast hulgast Imeri (Ymer) jõe ääres lööbub: 600 Gestlast jäiwad üffi lahingi wäljale furnuks, ise weel haawatud ja furnud, mis põgeneses langesiwad. See oli walus kuulutus — ja ette juba nägiwad targemad juhatajad ära, et Gestlaste maa ise oma jõuga mitte raudriieteliste rüitlite ja kõigi Lõunepoolt peale tungiwate rahwaste wastu ei wõi kaua panna, ehk nad küll rind rinna wastu waenlaste ees sõdisiwad ja iga samm uerega kastsiwad, mis

tagasi läkfiwad. Uueste saatsiwad nad Wenelaste juurde abi palujaid — nad oliwad näitnud, et nad sõbida wditwad, kui aga wähegi tuge suure, wägewa pealetungijate hulkade wastu tagaselja on... Smeri lahingis oli julge ja kuulus Saksa rüüt-
 tel Theodorich surma saanud — temaga ühes langes Lätlaste ja Sakslaste hulkadest küll wähemalt seesama wdrs, nagu Gestlasi... Warsti pärast seda lahingit liikufiwad Sakslaste ja nende abiliste hulgad nagu wesi Gesti rajadesse. Piis-
 kopp Bernhard wiis oma 18,000 sõalist, mõega wennad, ristisõitjad ja kõiksugused õnne ajajad linnu partwena edasi, nendega ühes Lätlaste ja Liitlaste — Wiljandi wastu, kus Gestlastel küll kõige tugevam kindlus oli. Aga Sak-
 laste ei teinud raudmeestele edasi tungimist mitte kergeks — iga samm, mis Lõunalaste hulgad astufiwad, wäetati wahwa Gesti meeste werega! Alles Juuli kuu lõpul jõudsi-
 wad waenlaste nii kaugele, et maa lagedaks oliwad teinud ja wiimsed Saklaste salgad Wiljandi kantsidesse warjule ajanud. Juuli wiimaste päewade sees, nagu ajalugu rää-
 gib, algas kindluse ümber piiramine. Raks nädalat wdit-
 lesiwad Sakala Gestlaste siin wiimse jõuga, tulifi kiwa, tõrwa ja muud wiskamise kraami waenlaste peale maha pil-
 dudes. Siis rauges nende wdim ja nälj hakkas kätte. Ika rohkem kogus Sakslaste ja Lätlaste salkasi linna ümber. 15. Augustil, nälja ja haiguste läbi murtud, palufiwad
 Gestlaste Wiljandi kantsis rahu, ja lubafiwad — seft et muud peafemise lootust polnud — enmast alla heita ja ris-
 tida lasta. Selle peale tungufiwad Sakslaste hulgad oma kaaslastega linna ja — kuidas nad oma lubamisi pidafiwad, mis kantside alla-andjatega enne nende allabeitmist kokku rää-
 kifiwad, sellest annab see tunnistust, et mõne tunni pärast kõik Wenelast, kes Gestlaste seas leiti ja kes juba risti usku oliwad — kindluse ees kaagu otjas rippufiwad — teistele — Gestlastele hoiatuseks — ütlesiwad Saksa rüütli-
 este mehed! — Wiljandi järele langes ka Paala wdil Põltsa-
 maa kants Sakslaste kätte. Nende hulgad ujufiwad nagu jõgi üle Gestimaa. . . .

Uueste saatsiwad Gestlaste Wenelaste juurde abi otsijaid.

Seeford oli Wenelastel Tatarlaste eest pisut rahu ja Nowgorodi würst Jaroslaw tuli 20,000 sõalifega Gestiisse, wõttis Tartu ja Dtepää enese kätte ja tungis ka Sakalasse Sakslaste wastu edasi — siis aga pööris ta Saaremaa Gestlaste palwe peale Tallinna wastu. Raske katkutohi aga oli nagu nimelt Gestlaste hukatuseks, meie maale asunud rohketes sõdade ja furnu kehade mädanemise läbi — see murdis nüüd niihästi weel wiimsete Gestlaste kui ka Tallinnat ümber piirawa Wenelaste hulgas hirmsaste mehi maha — hullemine, kui waenlaste mõet ja tuli! Gestlased ei saanud Jaroslawi wäge Tallinna ümber tuetada, sest et Sakslaste parwed igalt poolt, maalt ja merelt Gesti maasse tungisiwad. . . . Neli nädalat piiras Jaroslaw Tallinna kantsi ümber. Sakslased saidwad aga mere poolt abi ja toidu kraami. Linnas oli Sakslastel ka isegi enne ümber piiramist rohkestes toidukraami kokku weetud kõigist kohtadest, kust nad Gestlaste eest seie põgenesiwad. Nende wõim oli sellepärast palju suurem kui Wenelastel, kes oma wäheste meestega linna mitte täielikult ei saanud sisse piirata. Wõitlemised igapäew ja nalg ning katk laastas Wene sõasalga nii ära, et nad Nowgorodisse tagasi pöörsiwad, kust pealegi rahutumad sõnumed Tatarlaste sisse tungimisest oliwad tulnud. Nüüd polnud Gestimaa Gestlastel enam ainuistgi abimeest. Üksipäini pidiswad nad samm sammult, nagu Sakalagi Gestlased, Saksa raudriieteliste rüütlite ja nende määratuma abiparwede wastu wõitlema ja — samm sammult saidwad Gesti wõitlejad Tallinnast wälja tungiwa ja muude Saksa falkade abil maha tapetud ja Harjumaal suurem osa Gesti kantsi ära wõidetud. Nüüd astusiwad Sakslased, et iseenele kestel enam mingit riidu ega lahknemist ei tuleks, Gestimaad jägama, ja see tegu oli neil seda kergem, et Daani kuningas Waldemar 1223—1225 aastani ühe Saksa grahwii Heinrich von Schwerini käes wängis oli ja seega wõdisiwad Sakslased Gesti maid ainult oma kesses jägada, ilma et jägu kellelegi neile pisemaks oleks saanud, kui endiste jägamiste järele, kus weel Daani Waldemar suuremat osa Gestimaast ühes Tallinna linnaga enesele pidas ja Gestirahwast korralikult püidis kaitseda, mis

rüütliel mõttesegi ei tulnud . . . Piiskop Albertille lubati nüüd tema endise piiskopkonna kõrvale veel Läänemaa, Gestimaa piiskopiks walitseti tema wend, Hermann ja tema walibabeks määrati Ugannia (Tartu ja Wõrumaa) ja praeguse Tallinna Gestimaa jäuskonnad ilma Läänemaata. Rüütlike ordule määrati Sakala ja Nurmekunde (Põltsamaa) ja ümberkaudne maa. Nendele jägudele arwati weel mitmed weikesed osad (kihelkonnad) ümbert kaudu juurde . . . Daani kuningas Waldemar oli järgmisel wiisil wangi saanud: Daanlased ja Sakslased oliwad Gestlaste poolest Tallinna kantsidesse tõrjutud, aga siit sõdisiwad nad Saare- ja Tallinnamaa Gestlaste wastu kõwaste, sest et nad mere poolt wahel abi saiwad ja Gestlased, nagu jo tähendasime, eemale pidiwad ruttama, sest et Riia- ja Läänemaa poolt Sakslased Gestimaasse sisse tungisiwad . . . Sellepärast jäisiwad ka Wenelased, kui nad Tallinna alla jõudisiwad, üksi siinset linna piiramaa, kuna Gestlased oma piirisi pidiwad kaitsema minema. Enne sda algust aga oli Daani kuningas grahw Heinrich von Schwerini juurde Põhja Saksamaale jahi peale palutud. Seal aga pani grahw Schwerin Daani kuninga alatumal wiisil wangi ja hoidis teda nii kaua wangis, kunni ta oma wõimust Põhja Saksamaal ja ka Gestis käest ära andis . . . Kuninga Waldemari wangis olemise ajal reisis ka Riia piiskopp Albert Saksamaale ja sai wangis olewa kuninga käest (Juuli kuul 1224 aastal) selle tunnistuse, et Daani kuningal midagi selle wastu pole, kuidas Saksa rüütlib ja piiskopid Gestimaad jäutawad. Pealegi pidi kuningas ka Alberti wenda Hermanni Gesti piiskopiks tunnistama, nõnda et Daanlased enam midagit Gestimaal ütlemist ep olnud. See oli walus lõõk Daanimaale, aga ka Gestimaale, sest kahlemata oleks Gestimaal rahwa elu Daani kuningate warju all hoopis korralikuma ja lahema seisuse sisse saanud, kui piiskoppide ja raudrüütlike walitsuse all, kus maa ja rahwas ainsa sõnaga nende saagiks saiwad ja Gestlaste wastupanemise wõim endise 14 aastase ja nüüd weel kahe aastase sda läbi täieste rauges. Et aga Gestlastel wabaduse peale wiimnegi lootus kadus, tuli sest, et Daani wõimus Põhja-Saksa-

maal pühas otja sai ja Lübecki sadam ennast „Liivimaa paganate äravõitmiseks“ Saksa ristisõidu laewadelle nüüd täieste wallaliseks sai. Nüüd polnud enam ristisõitudel Daani poolest ega Lübecki sadamast keeldust, ja siit ootawatid nüüd kõik head ja kurjad inimesed, kes kodumaal käsu ja seadusega toime ei saanud, ehk kes ennast korruga „wõõra paganate“ maast ja warandusest tahtsid wõita või ka otse jalgsi taewa riiki saada — jõena õnnetuma Gesticamaa poole ehk nõndanimetatud „Liivimaale“, nagu sell ajal Saksamaal kõiki Läänemere gubermangusi kutsuti.

Üks ainus tähtjas koht, mis weel pärast seda lugu Gesticlaste ja Wenelaste käes oli, oli Tartu. Siinne loss wõi kants, mis praeguse Doome mäe peal oli, oli wistist küll kõige kindlam koht kõigel Liivimaal. Juba endised Gesticantsid oliwad siin tugewad ja kindlad. Peale selle oli teda Ordu rüütlide kogu enne Gesticlaste praegu jutustawat sõda weel kindlamaks teinud ja sõariistu ja sõakraami talle fiske kogunud. Enne Wenelaste tulemist oliwad Gesticlased siit Saksilased wälja kihutanud . . . Nii pea aga, kui Wene wäe salgad seie jõudsid, anti Tartu kants ühe osa Wene salgade kätte! ja Gesticlased tõttasid ise Lätimaale Lätlaste ja Saksilaste järele. Pärast Gesticlaste lahingi kautamist, Imeri jõe ääres, taganesid wäe muiust Gesticlasi sõalisi Wenelaste juurde Tartu kantsisse ja siin wõeti nõuiks, et, kuna Saksilaste parwad ikka rohkem ja rohkem wõites edasi tungisid ja Jaroslaw ise oma wäega Tatarlaste pärast Wenemaale ruttas, Tartu kantsis Saksilastele wiimse meheni wastu pidi saama pandud. Gesticlased ja Wenelased wõtsid nõuiks, ennem surra, kui ennast hirmsate rüütlite ees alandada. Tallinna alt ära minemise järele oli würst Jaroslaw Gesticlastele omete weel Nowgorodist ühe weikese sõameeste salga (200 meest) ühes ühe wahwa pealikuga Wetsheslawiga (Besceko) 1223 aastal appi saatnud ja temale lubanud, et ta selle maa walitsejaks saab, kui seda Saksilaste wastu wõid kaitsta, kunni Wene poolt rohkem abi juurde wõid saada. Selle Wetsheslawi oliwad Saksilased enne Kokenhusenist wälja ajanud ja temal oli enesel sellepärast Ordu rüütlite wastu

kõige suurem wiha. Sellepärast püüdis ta Geftlaste ühenduse ja oma weikese sõdalga abil wägewa Sakslastele kõigest jõuust nende ülekohtulist peale tungimist kätte maksta ja julgustas Geftlaste meelt kõigi pidi. Ta teatas neile ka, et Wene würstid Geftlasti sundima ei saa oma maad ära anda ja selle eest risti usku wastu wõtta. Homiku pooltel Greeka usu kirikul polnud üleüldse seda wiisi, et rahwaid halastamatalt oma waimuliku kingituse nimel kõigist ilmalikkudest wabadustest puhtaks riisuda ja nende käest maad ära wõtta. Wene würstid püüdsiwad neid mereäärseid maid aga oma riikliku ühenduse sisse wõtta, ja neid selle eest wõeraste rõhujate ja peale tulijate eest kaitseda. Kristiusu edenemist lootsiwad Wene würstid Gefti rahwa seas iseenesest aega mööda korda saata, ilma sundimiseta. Ja see oli ka wäga dige mõte. Sellest wistist tuli ka Geftlaste kaastundmine Wenemaa ja rahwa poole, kelle seas ka palju Soomesugu rahwa osasi elasiwad ja ühes Slaawi rahwastega Wene riigi rajasiwad. Geftlaste äramõetmata õnnetuseks aga oli see, et just sellamal ajal hirmsad Tatarlaste sõparwep Homiku poolt Wene riigi, ehk digem ütelda Slaawi-Soomesugude ühendatud riigi poole lähenesiwad ja kord korralt hirmsama wäega Dhtu poole tungima hakkasiwad. Seda teadsiwad ka Saksa piiskopid ja Ordu rüütlid ning kogusiwad kõik wäge kokku, et Geftlastelt wiimist wabaduse warju wõtta ja neid ühes nende maaga omaks orjaks teha, kunni Wenelased ja muud Soomesugu rahwad oma noort riiki Tatarlaste wastu wiimse werejõuuga peasta püüdsiwad . . . Julgust ja lootust aga ei kautanud Geftlased, kelle keskel ka wähtwa Wetsheslaw oma weikese salgatesega wiibis, mitte. Tartusse kogus igalt poolt Gefti põgenenud salkasi kokku, kellel kodu külad põlenud, sugulased, sõbrad, naised ja lapsed tapetud. Wiha Saksa rüütlike ja wägiwaldse ikke üle oli nii suur, et Tartu kantsis küll naljalt ainust Geftlast ei olnud, kes oma isamaa wiimse warjupaiga peal ennem ei oleks furra tahtnud, kui eluga ennast Sakslaste alla anda . . . Tartu kantsides warjul olwate Geftlaste ja Wenelaste eest oli ka Saksa rüütlikel ja piiskoppidel, ehk küll see paik peaaegu wiimne oli, mis weel

wditmata, suur hirm, sest nad oliwad kuulnud, et, ehk küll
 Wenelastel Tatarlastega rasked wditlemised oodata, Now-
 gorodi würst omete üht salka Wenewäge Gestlastele Tartusse
 appi tahta saata. . . . Sellepärast wditsiwad piiskopid ja
 Ordumeister nõuu, wdimalikult ruttu kõi oma sõajõuudu, mis
 iial wdimalik, koguda ja Tartut ruttu ära wditta. Kõige
 Liiwimaale saadeti sellepärast kutse ja käsk, et Saksa rüit-
 lid, mdegawennad, ristisõitjad, kõi Läti ja Liivi saada-
 wad sõasalgad wdetaks ja Bewerini lossi juurde (Läti-
 maale, Burtneki järwe äärde) kolku kogutaks. Seie rutta-
 siwad siis, et jäedawalt Saksa rüitlite ja piiskoppide wdimu
 meie maale asutada, Ordu rüitlid Wolquini juhatusel, Saksa-
 maa ristisõitjate pariwed, kes diete ütelda nagu näljased
 kaarnad saagi järel ahnitsestiwad, Saksamaalt seie tõttanud
 kaupmehed, digemine ütelda ärapõgenenud ehk kurjatõde pä-
 rast seie pelgu põgenenud inimesed, kellel midagi kautada ei
 olnud, kui nurjatu elu, aga wdita: rikkus ja seisus. Peale
 selle oowas seie suur kogu Riia kodanikkusi, kes selle sõa ajal
 juba riisumisest rohket magu oliwad tunnud. Peale nende
 Sakslaste aga tuliwad seie jault rüitlitest aetud ja surutud
 Lätlaste ja — Soomesugu rahwaste häbiks piame tunnis-
 tama — ka Liiwlaste salgad, keda nende kadunud pealiku
 Raupo nõrkus ja äraandmine Saksa orjadeks oli teinud.
 Kõige nende rahwaste sega-kogu oli aga nüüd üks wäga suur
 ja hirmus sõawägi — see hirmus hulk oowas nüüd nagu
 wesi Uganniasse ja piiras Tartu linna, wanad Doome
 kantid, siise. Suure kiirusega, et enne Wene abi oma ees-
 märgile saada, ehitasiwad Saksa rüitlid oma määratu wäega
 puust torni, mille warjul Gesti kantid ja müürid alt den-
 saks kaewati. Nendesamade tornide seest ülewelt ja alt maast
 heideti noolesi, liwa, tuliseks aetud raua tükk ja tulega täide-
 tud pottisi Gestlaste kindlusesse ja wdidelbi wahwa Gesti-
 Wene meeste wastu kõige tigidama wiha ja saagi himuga!
 Aga, nagu jo tähendatud, Gestlased ja peutäis Wenelasi
 nende seas, kes wiimse wiha wastu paniwad ja ennem
 surra kui alla heita tahtsiwad, näitsiwad siin nii suurt wap-
 rust üles, et Saksa rüitlite hirm päew päewalt kaswas, sest

tvõideldud oli jo mitu, mitu päewa, aga edasi ei saadud ühtegi ja — et Wenelaste abi tulemas oli, seda teadsiwad piirajad ja piiratawad . . . Ikka uusi salkasi tuli Sakslastele juurde ja, et Gestlaste julgus kauks, tegitwad nad hirmsat kõra ja müra oma sõa salkadega . . . Sõsetel kostis ümberpiirajate vägede laagrist mürin ja müdin ning sõalik muusika helin üles kindlusse . . . Aga ka ümberpiiratawad tõstsiwad mehisel julgusel oma sõahealt ja puhusitwad lahingipasuaid, waenlastele näidates, et nende julgus nõrkemata oli . . .

Mõlemilt poolilt teati, et üks Wenewäe salk Tartus ümberpiiratawatele appi tulemas teel oli. Selle lähenemist jaiwad Sakslased oma salakuulajate läbi kõige esite teada ja nõudsiwad sellepärast Gestlastelt, et nad kindluse ja kantfid ära annaksiwad ja alla heidaksiwad. Wenelastele lubati wabalt ära minna, oma kraami ja warandust ühes wiia. Selle Sakslaste lubamise peale wastati kindlusest uue tvõitlustega — sest niihästi Gestlastel kui Wenelastel oli wististi teada, kuidas Saksa rüütlid Wiljandis oma lubatud „sõna pidaksiwad.“ Gestlased ja Wenelased ütlesiwad: „Parem sõakantside nõljaga ehk waenlaste mõdegaga surra, kui petjate raudmeeste lubadust uskuda ja pärast puu oksas lõkuda!“ . . . Sarnase wastuse peale tvõtsiwad Sakslased oma ikka suuremaks lastwanud abihulkadega nõuu, tormi joosta, sest Wene wägi oli jo rajale tulemas . . . „Kes kõige esimene saab olema, müüri peale tungima, piab kõige parema saagi osalisesks saama. Wetsheslaw aga ja tema pea abilised piaksiwad kõige kõrgema puu oksasse poodama“ . . . See oli see Sakslaste ewangelium, mis nad nii wahwaste kuulutaksiwad, kus päris rahwas oma isamaad nende rõõwli salkade eest kaitsekiwad! . . . „Läti Hindreku“ ajaraamat ütleb: „Pärast üleüldist palwet Kristlaste Jumala poole, hakkas üleüldine tormi jooksmine.“ Ühe müüriksse lõhutud lõhe läbi wiakati tulerattaid kindlusse ja kindluse tornide peale . . . Polewaid, tõrwasi kuulisi heideti wäljast alalõpmata kindlusse, mis eest „paganad hirmusksiwad.“ Tormi jooksk oli hirmus. Iga mees tahtis kõige parema saagi osalisesks saada . . . Ja kuna igalt poolt hulk hulga ja salk salga

järele wäljast müiride poole tungiti ja mõlemilt poolilt kõigisuguste abinõuudega wõideldi, ronis üks rüütel Johann von Alperden ühe tormirebeli abiga kõige esimeselt kantsi müiri peale. Tema taga kõit teised rüütlid oma raudriietes. Sellega oli Sakslastel tee lahti. Kõik tungiswad nagu kaarnad kindlusse, kus Gestlaste ja Wenelaste wahene hull jo surmale wäsinud oli . . . Jäledaste tappis nüid mõel ja oda . . . Peale tungijate hulgal oli kerge asi, wäsinud wastupanejate elu lõpetada . . . Jäledas werrepulmas saidwad kõik Gestlased ja Wenelased wiimse meheni surma! Ka Wetsheslaw langes wõitluses. Peale mõne ainsa naise ja lapse, kes kõrwale oliwad põgenenud, jäeti tertwest Tartu kindlusest üks ainus mees, Wenewürsti sõasaadik elusse. Talle anti üks hea hobune ja saadeti teda Nowgorodi poole teele, et ta omakstele teada annaks, mis Gestlaste ja Wenelastega Tartus oli sündinud . . . Jaroslaw, kes juba ühe kaunis suure sõasalgaga Tartu poole teel oli, pööris pärast selle kurwa sõnume „südame waluga“, nagu ajalugu ütleb, Nowgorodisse tagasi. Tema wahwa meeste surm Tartus tegi teda wäga kurwaks, sest nüid oliwad kõik kindlad kohad Liiwimaal Saksa rüütlite ja piiskopp Alberti käes. Neid sealt wälja tõrjuda ei mõjunud allarõhutud Gestlaste wägi . . . Gestlased oliwad suuremalt osalt oma isamaa eest wõitlemises surma saanud, ainult wanakesi ja naiti ning lapsi oli rohkem järele jäenud, kes metsa sügawusse ja urgastikudesse oliwad warjule põgenenud . . . Sakslased aga wõidustasid määratuma rõemu hõiskamise all oma wõidu pidu, mida põlema süidatud Gestli kantside ja „wiimse paganate“ ohwri-koha tuleleegid walgustasidwad . . . See sündis 15. Augustil 1224 — just Wiljandi, Sakala kindluse langemise päewal, aasta pärast . . .

Tartu ärawõitmine oli kõige suurem wõit, mida Saksa rüütlid piiskopp Alberti lippude all oliwad wõitnud . . . Tema järg oli ka tähtjas, ehk küll Gestli rahwale kõige hirmsamaks õnnetuseks, sest rüütlite ja sõaliku piiskopp Alberti teenistuses seiswa raudmeeste raske ikke oli nüid nende osa, kes weel isamaa eest wõitluse weremängust oliwad üle jae-

nud. 16 aastase sõda läbi (1208—1224) oli Eesti rahwa kõige wiimnegi wõim murtud. Daanimaa oli kuninga Waldemari wangipõlwe läbi alandatud ja Wenelased, kes kõige enam Gestlaste eest olitwad püüdnud teha, olitwad isegi hirmsas lahingis Ralka ääres Tatarlaste kätte oma wabaduse ja wõimuse kautanud (31. Mail 1224), sellepärast olitwad kõik Wene würstid sunnitud, waikselt jääma ja Sakslastega rahu tegema. . . . Müid polnud Gestlastel enam mingit tuge ega abi — ja rüütlike, piiskopp Alberti ja mõdegawendade wõimus läks Baltia maades nii suureks, et nad allaheidetud rahwastega teha wõisitwad, mis ise tahtsitwad . . .

Ujalugu ütleb: „Piiskopp Alberti riigil polnud kedagi wäljast waenlast enam karta. Teda kardeti tema wägewa sõameeste pärast. Albert wõttis Riias kõigist Liiwimaa paikadest rahu saadikuid vastu, kes talle rikkaid andisi tõitwad — ainult Saaremaa Gestlased mitte, kes aga nii palju rahu pidamist tunnistasitwad, et nad enese juures pandiks hoitud rüütli, Dietrichi, piiskop Alberti wenda, Riiga ära saatisitwad, ilma et nad ennast milgi wiisil alla heitsitwad ehk rahu palusitwad. Seega jäitwad Saaremaa Gestlased üksi weel wabaks ja sõdajala peale piiskopp Albertiga — sest ka Wene würstid, nimelt Pihkwas ja Nowgorobis tegitwad temaga rahu, kes neile selle eest Tologa maakonna sissetulekud lubas . . . Ja nõnda sai esimest korda sest ajast, kus Saksa rüütlid ja mõdegawennad oma piiskoppide ja preestritega seie maale tulitwad, 40 aasta jooksul, kõigel maal „rahu aeg.“

See sõna „kõigel maal“ käib nimelt Liitlaste, Lätlaste ja Düna jõe äärest Wenelaste käest ära wõetud maade kohta, niisama ka kõige Gestlaste maa kohta . . . Matiste wõitluste ja sõawiletuste läbi oli maa tühjaks ja kolebaks saanud. Külad ja talud olitwad tuhahunnikuks ja aherwarredest muudetud, nimelt Gestlaste maal. Nälg ja wiletus, kui sõdajärgi waikis, andis wiimast julgust ja ajas rahwast oma sügawate metja urkadest ja koopadest wälja. Siin ootas rahwast küll raste orjus ja hirm wõera ära wõitjate eest, aga omete lootis rahwas nimelt waimuliku meeste juurest, kes uut usku peale tõrjusitwad ja selle juures armastusest

rääkisiwad, uut asumise kindlust. Endiste külade asemele hakati majasi ehitama ja põldusi harima. Ka ärarahwitatud kirikud sunniti rahwal kohe üles ehitama . . . Neg ajalt, kuna pärast sõda ka ärarahvitjad alguses pisut pehmemalt inimestega ümber käisid, hakkas maa ja rahwas jälle kotsuma ja elama ning asjatoimetuses algas läbi käimine koidide wahel endist wiisi. . . . Waimulikud mehed ja rüütlid püüdsidwad rahu aega selleks tarwitada, et oma walitsust ja mõju kaswatada ja uute waenluste wastu koidite walmistada. Et seda wõimust kätte saaks, asutati ikka rohkestes sõasalkasid ja ehitati kindlaid kohtasid tugewaks . . . Piiskopp Hermann von Alperden asus Lihula st, kus tal Daanlaste ja Saaremaa Gestlaste eest, kes weel wabad oliwad, kindlat julgust ei olnud, Tartusse ja hakkas siit oma piiskopikonda walitsema. Seie rajas tema ümberkaudse rahwa twerewaetwa ja abiga koidge ilusama kiriku, mis Baltia maades iial olemas on olnud. Selle uhte templi alus tõusis 1225 aastal endise hirmsa wõitlemise paiga peale Doome mäele . . . Tema rusud on praegugi alles — mis räägitiwad nemad meile? Tartusse ehitas seesama piiskopp Hermann ka uhte kloostri, mille abtiiks (ülemaks) ta oma wenna Rotmari nimetas. 24 wallakonda ümber Tartu maksidwad omad kümnesse maksud piiskopile koduseks taskurahaks — muudest maadest sissetulnud maksud tarwitas piiskopp oma wäsuurenduseks. Oma maadest andis ta Ottepää oma wennaale Dietrichile, ja sealt kaudelt uhte teise suure osa oma demehale Engelbert von Tiesenhauseunile. Peale selle pani ta oma maade isandateks igas kohas sõalitud rüütlid, nagu nimelt Johann von Dolen ja Himold von Plessen j. n. e. . . . Et aga uue riigi wastupanemise wõimuwäliste peale tungijate wastu ülendada, hakati igal pool, rüüsi, tugewaid lossid ehitama. Kus iial ilus, kohaline mägi ehk kungas, wõi jões ehk järwes saar oli, enamiste endiste Gestu kantside asemelle — igasse kohta ehitati müürid ja kantsid, Sakjamaa rööwli losside sarnatsed, kust rahwa üle raudriiete ja mõega, wõlla ja kapi abil kerge oli walitseda.

Rui raske sellel ajal allahheidetud talupoegade põlto oli

— kes jõuab seda üles kirjutada? Iga lossi ja ringmüüri küljes seisavad Gesti meeste ja naiste higi ja vere pisarad. . . . Kõige suuremad lossid ehitati kindla elumajadena, nende ümber peale seda veel tugewad paksud, kõrgeid ringmüürid tornidega. Ümber kõige aga kaewati veel sügawad kraawid, nagu Saksamaa lossidel . . . Wiljandi endise Gesti kindluse asemelle, kõrgele, ilusa järwe kaldale ehitas Wolquin mitme kordse ringmüüridega tugewa lossi. Kõik ümber kaudne maa orjas raskest higis — Gesti rahwas pidi wedama ja waewlema — kunni see hirmus kindlus walmis sai, kust wiimastgi wabaduse warju raudse käega maha murtil. . . . Kui palju Wiljandi lossi kallal tööd pidi tehtama, seda tunnistab ka tema pärastine tähtsus — ta pani ka uuemal aeal edenenuid sõjakunstile kaua wastu ja kõik waenlikud sõdawäed püüdsiwad teda enam äraandmise kui sõariistade abil kätte saada . . . Wana Gestlaste kindlus, **Ottepää**, mis 1220 aastal raske wõitlemise läbi Saksa rüütlide kätte sai ja kindlamaks ehitati, tehti siis, kui piiskopp Hermann Tartust oma tegewust hakkas, rohkesti kindlamaks ja kõwemaks. See loss Ottepää mäe peal oli rüütlitele nüüd esimüüriks Wenemaa wastu. Nõndasamute ehitati ka praegusel Gestimaal lossisi ja kinnitati wanu. Losside sees ehk nende kõrwal asutati kirikud — enamiste endiste Gestlaste ohwrikotjade peal, kuhu juba „paganad auukartuses ja palwes oliwad käinud“ — nõnda ütleb Sakslaste kirjutatud ajalugu. . . . Juba 1225 aastal oli rüütlitel seega kõik maa lossisi täis . . . Nende losside nimed aga ei saanud mitte kõik endisi Gesti nimesi; paljudelle andsiwad rüütlid oma isamaa kotjade nimed — wistisi küll jäult sellepärast, et maad uueks Saksamaaks ümber luua. Kõik need kindlad lossid, millele tuhandete allahoidetud ja orjaks tehtud inimeste elu ja terwis ohwriks sai, kinnitasiwad ka edespidi ajani Saksa rüütlite wäge ja wõimu. Nende kõrgete, pakside müüride taga paniwad rüütlite salgad oma sõalistega igakord ka suuremate sõasalkadelle ja sagedaste uueste wastu hakkawate Gestlastele wastu, kunni suuremad rüütlite wäed appi jõudsiwad ja wäetaste sõariistuta hulka nagu lamba karja tapsiwad. Kuna

aga wiimaks uuem aeg püsirohu üles leidis ja sellega ka meiemaa Saksa rüütlitele aeg ajalt wõimust wähenDas — langesiwad suurtükide wägewuse ees kõige paksamad mürid ja endised lossid ja müritatud kindlused ei wõinud wägitallalistele enam täielist kaitsemist anda! See oli ka meie Gestiſugule õnneks, et weel orja elust wabaduse lilleke wõis idaneda ja endiste sundijate wägi langeda! Ka nende lossid on suuremalt osalt jo enne nende eneste wõimust langenud. Taewa ilmade, tuule ja sadude ees seisawad aga weel nende sammaldanud tornid ja rusud, meie mägede otsas — üks hirmu ja jälestuse märk Gesti ſugule — üks walus ja hale mälestus meie wanemate werest ja hīgist ning õnnetusest. Nad tuletawad meile neid raskeid wõitlusi ja ahastawat wabaduse kadumist meelde, misga meie esiwanemad 16 aastat Saksa raudriietes rüütlike ja mõega wendade wastu oma isamaa armastust ja wahwameelt üles näitawad, kunni nad waenlaste määratuma hulga ees langesiwad ja wäetamad lapsed, naised ja wanakesed waenlastele orjaks saidad. Wõerad sõdalised, mõega wennad ja saagiajajad, keda usu kujukuuw seie tulesse nagu huntiſi lamba nahas kattis, tegiwad oma walitsust Gesti werepõldude ja ärähawitatud aherwarte peale kindlaks.

Uga ka sellel õnnetumal, hirmsal ja wiletsal ajal ja siinse ülekohtuliste rõhujate keskel oli mõnigi ülema ja kõrgema mõttega inimene — ristiusu tõlise walguse ja armastuse kuulutaja ja kandja kes rõõwliste ja kurjategijate seas — see oli üks Italia mees ja temaga ühes küll weel mitmed tema kaaslased, kes halastawa ja armastawa südamega õnnetuma, alla rõhutud rahwale tõsist head pakkusiwad ja, kus iial wõimalik, tema põlwe püüdsiwad parandada. Need oliwad meie õnnetumatele esiwanematele head inglid kes kuradite seas. Sellepärast tahame siin esite ühest kõige tähtsamast rääkida ja pärast omas jutus ühest teisest kujutada, nagu luule sellest jäledast ajast iial lubab . . .

Kui sõdalik Riia piiskopp Albert oma raudmeestega kõik maa täieste enese alla oli heitnud, palus ta paapsti Honoriusst, kes ajaluos üks kõige parematest paapstidest on,

et ta üht ja adikut Rooma paapstlikust efitonnast saadaks, kes uut Maarjamaa riigifonda lorrandaks ja ristimise ja ümberpöörmise tegevust õnnistama pidi . . . Piiskopp Albert lootis küll sellega ühes ka eneselle metropoliti auunime ja digust saada . . . Paapsti enese kantsler, piiskopp Willem von Modena, tuli suure saatetonnaga Riiga (1. Juulil 1225) ja sai siin määratuma auunäitusega pidulikult vastu võetud. Läti Hindrek jutustab temast palju head: Ta tuli kristlikus armastuses täidetud südamega, kuulas ära võidetud ja alla heidetud „Maarahwa“ lugu ja tarvitusi järele, püüdis nende keelt õppida, soovitas seda ka teistel teha, laskis juba ka raamatuidgi nende keelde ümber panna ja sai oma seadlemistega küll kõide heategijaks siin maal, sest senni ajani polnud muud püütud, kui aga wägise rahvast ristida, ilma õpetamata, ja maad ja saaki riisuda.

— Allaheidetud maad leidis ta wiieks piiskopikonnaks jägatud: Riia, Sengalli, Tartu, Saaremaa ja Tallinna piiskopikond. Wiimne oli paapsti poolest Lundi peapiiskopi alla antud, neli neist seisivad kõik Riia piiskopi Alberti all, kellel metropoliti digused olivad, ilma, et teda paapst tõeste ka wormilikult selle ameti auusse oleks tõstnud, ehk ta seda küll oli palunud . . . Willem von Modena reisis, Alberti saatusel, kõigel Baltimaal ümber, igas kohas kuulutas ta rahwale selgeste ja arusaadawalt kristliku õpetuse tõutusi, andis suure hulga Gesti poisikesti, mis rüütliid Tallinnasse, allaheitmise ja rahule jäemise eest pandiks, olivad võtnud, wanematele tagasi ja maanitses waimulikka mehi — iseäranis aga Ordut, s. o. rüütliid ja mõgawendasi, et nad ülekohut ja rahwa rõhumist jätaksiwad ja digust, inimlikku lugupidamist ja tasandust õpiksid ja üles piaksid oma allahheidetud siinsesmaa pärisrahwa vastu . . . Riiga ilmuksiwad Modena Willemi ette palju saadikuid . . . Ka Wenelased Nowgorodist, keda Tatarlaste ike niisama hirmsaste rõhus, nagu Sakslaste ike siinsesmaa rahwaid, palusiwad teda, et ta seda rahulepingut, mis nad piiskopp Albertiga ja Orduga olivad teinud, kinnitaks . . . Sellest on näha, et Wenelased ei Albertit ega Ordurüütliid ei uskunud, waid nendest

alatist röövimist ja rahurikkumist kartsiwad. Wille m tegi ka nende soowi järele ja kinnitas rahu . . . Riisama tuliwad tema juurde rahu lepingulle Sengallide pealik Westhard, peale seda Daani piiskopid ühes Gestimaa Gestlaste saadikutega ja Saaremaa Gesti saadikutega — kõiki neid maanitses tema, et nad rahu piaksiwad ja ühes meeles iga mees omaga rahul oleksiwad . . . Need oliwad küll head sõnad — aga — kuidas wiisi rüütliid pea allahoidetud rahwaga hakkasiwad ümberkäima ja kui pea nad paapsti saadiku sõnad unustasiwad — sellest tunnistasiwad rahwa alatu eluford ja pä-rastised werised luod, mis maailma ajaraamatus, ajaluos, weriste tähtedega uuri ja ette astuwad . . .

Kuna nüüd Italia piiskopp Wille m von Modena pä-rast oma esimest ülewaatamise reisi rahulikka asju Riias toimetas, tungisiwad Sakslased Dtte pääst Wirumaa le Daanlaste wastu jälle uude sõtta, wditiwad sealses maas kõik lossid enese kätte, tegiwad Gestlased omaks orjaks ja ajasiwad Daanlased minema (sügisel 1225), selle peale tuetades, et Wirumaa ühes teiste Gesti maakondadega juba esimesel Saksa mdogawendade seie tulemise ajal allahoidetud olla saanud . . . Et neid tülisi ja werewalamisi waigistada ja diendada, reisis Wille m Sengalli piiskopi Lambertiga ja suure waimuliku saatekonnaga (1225 a. Januaril) Tallinnasse, mdistis siin tüli all olewad Wiru, Järwa, Harju ja Rotaalia (Lääne) maakonnad paapsti omaduseks ja sundis Sakslasi niihästi kui ka Daanlasi ennast nendest maakondadest lahti tunnistama. Selle peale seadis ta seie oma kaplari, Magister Johanne se, paapsti asetalit-sejaks. Kui see maa ikka paapsti omaduseks oleks jäenud, siis oleks wistist see talle ennem õnnistuseks olnud, kui rüütliite walitus . . . Daanlased, kes selle läbi seekord kõige enam kautasiwad, sest et neile ainult Tallinna kindlus ja üks osa Harjumaad jäi, ei wdinud selle tegemisele kõige wähe-matgi wastu panna, sest et nende kuningas Waldemar ikka weel wangis oli; nõndasamute alandasiwad ennast ka rüütliid filmakirjaks ja lühikeseks ajaks — aga ainult selle mõttega, et nad seda seadlemist mitte kaua tähele panema

ei saa. — Aga, kui warsti kohe rüütel Johann von Dolen, üks Tartu piiskopi wägimees, Willemi käsu wastu mitu korda Wirumaale tungis, riisus ja põletas, karistas Willem teda sellega, et temalt loosis ja maad koguni ära wõttis ja teda kogudusest ning armulauast ilma jättis. Sellest wõib weel nüidsegi ajal näha, et see tege- mine mitte iga kord nii kuri asi polnud, nagu seda pärast Luther arwas. Sellel wägimallalisel ajal ei saadud rõõmlirüütlitega muidu läbi, ja see karistus oli wast ainus, mis sell ajal meimaalgi wõidi rüütlite nurjatuma tegudelle peale panna. Von Doleni mõisad wõeti Riia linna oma- duseks, sest ka Tartu piiskopp polnud sellest riisumise süüst waba . . . Üleskirjeldamata on aga kõigis ajaluo lugu- des see järe aeg, mis pärast Willemi ära minekut Gesti- maade peale tuli! Siis oli siin Pappide paradüis, rüütlite taewas ja talupoegade — põrgu! . . . —

Enne oma ära reisirimist Liwimaalt (Baltiaft) kutsus Willem von Modena waimulikud mehed, Ordurüütlib ja linnade kodanikud Riiga Doome kirikusse üheks pibulikuks konseiliks (kiriku koguks) kokku, kus ta need otsused, mis suur Rooma kiriku kogu 1215 a. tegi, ka Baltia maades maks- waks tegi, uusi seadlusi juurde lisas ja kõik riisu asjad mitme- suguste parteide wahel lepitasi . . . Talu rahwas, siinsemaa päris elanikud, oliwad oma maaga ka selle lepituse ohwri lambad . . . Arwadidatud maad saidwad ühe suurusteks osa- deks Ordurüütlike, piiskopi ja Riia linna wahel ära jäga- tud. Riia linn oli siis aga weel kõige selle ettemõtmise pesapaik. Sellele linnale anti siis ise oma seadus ja kohtud, ja tema olu seati kindlaks. Kodanikkudelle saidwad mitme- sugused eesdigused — sellesama eeskuju järele pärast ka Tallinna kodanikkudelle — Riia piiskopile aga anti ka raha- tegemise digus, mille järele Albert niisamute igatses, nagu maade ja sõaliku suuruse järele. Ehk küll paapsti saidid enamiste ainult „head ja tublidust paapsti ees siinsest uuest Kristlikust kogudusest“ teadis rääkida ja ka Väti-Hindreku ajalugu just selles nõuus oli kirjutatud, et Alberti tegetwust ülistada ja kiita — siisgi ei tõstetud Alberti mitte metro-

politi eht peapiiskopi auu fiske — ja seda küll wist sellepärast, et tema kiituse kõrwal ka küllalte jäledaid, halastamata tegusid, mis siinmaal piiskopp Alberti ajal sündisid, — wistist mitte ilma teadmata aga küll soowimiseta — paapsti ja tema kaaslaste kõrwadeni olidwad ulatanud. Ka armatakse, et alati sed riiud Daanlastega tema meelt ja olu selgeteks tegiwad, mis küll kõik muud wõis olla, aga mitte Kristuse rahukuulutaja olu! . . . Willem von Modena läks Riiaist (26. Mail 1226) ära, pärast seda, kui ta oma saatust „kõikide parteide rahul olemiseks“, kiituse wäärt digusega oli täitnud. Ja seda wõib temast ka suurelt osalt küll ütelda. Willem von Modena siin olemise aeg on wistist küll see ainus walguse tooja filmapilk kõigest sellest ajast, kus esimesed Saksa rüütlid meie randa ilmusiwad ja siin aasta sadade kaupa „paganaid digeteks ristiniimesteks harisidwad.“ — Alberti nimetati digusega „idariistus Apostlik“, nagu jälle Willemit „rahu Apostlik“ wõis nimetada. Tasaselt ja tõsiselt astus see mees uute, ristiususe pöördud rahwaste sekka. Temal ei puudunud riigimehe tundmusi ja mõistusi — aga weel suurema osawusega tundis ta inimese südame tarwidust, ta karistas ja hirmutas digel ajal, ja andis digel ajal armastust ja halastust. Ta oli ikka, ütleswad temast ajakirjutajad, inimlik — ta oli — rahwa sõber! . . . Aruldane asi sellel ajal selle seltskonna seas, nagu Ordu rüütlid! Oles selle tõsise rahuapostli seadused, seadlemised ja sõnad meiemaa Ordurüütlitele ja piiskoppidelle wähegi kauemaks meelde ja südamesse jäenud, siis oles küll ristiusu toomine jo meie esivanematele õnneks ja elu ülenduseks saanud, kuna aga pärastine ajalugu meile sellest õnnistusest terve 500 aastat midagi muud rääkida ei wõi, kui jäledat musta waluööb ja korratumat lugu, seda lugebedes ja uurides hirm peale tuleb ja igal mõtlejal inimesel küsimine tõuseb: Kas oli Baltia maades ristiusu algusest kunni Rootsi ja Wene walitsuse hakatuseni iial muud seisju wõi riiki kui: seaduseta ja korrata riik — wõera keele sõnaga: Anarchi?!

Sellest esimese armastuse ainsast pilgust, mis Willem von Modena siin olemisega nagu pilukene, nagu wilgutaw

päiteise kiirekene hirmsasti, sadade aastate pilwede ööst meie efitwanemate aasade peale alla waatas, tahaksime meie, risti-
usu tõhise armukäsu selget õnnistust pühaks ja kalliks pida-
des, ühes selle aja sündmustega edespidi jutustada, kui aeg
lubab. Et aga meie praegust juttu rahwas täielikult wõiks
mõista, sellepärast arwasime väga tarwiliseks, ajaluo teatusti
sellest ajajärgust pisut laiemalt ette tuua. Sellega saab ehk luga,
nagu loodame, meie lugejalle elawamaks ja armsamaks. —

Sõapafun hüüdis! Tertwel Gesti maal — Soome mereft
kunni Läti piirini — Peipsi järwest kunni Liitwlaste Metse-
poleni astusiwad mehed wälja — et weel kord katsuda —
oma isamaad peasta. Kuida meie selle aegsete Gesti efi-
wanemate käsi selles sõas käis — seda oleme üleüldiselt
juba ajaluo piltidena jutustanud. Rahe aasta jooksul oli
kõik wabadus were sisse tallatud. Rõik oli kadunud: waba-
dus, maa, majad, wilja wäljad, karjad! Rõik! Rõik! —
Gesolew jutt näitab meile ühe ükfi inimese kae- ja elu-
käitu sellel kurwal ajal ja toob mõned pildid kannatajate
hingelelust lugeja filma ette.

Suigemäe Olli oli oma kahe pojaga ühes Tartu ja
Wiljandi Gesti sõalistega 1223 a. Lätimaasse Sakslastele
järel tunginud. Smeri jõe ääres lahingis langes weri-
ses wõitluses tema filma all ta wanem poeg. Olli tungis
oma meestega ja oma noorema 18 aastase pojaga kõige
paksema waenlaste salga poole — mõgedad, nuiad ja odad
mässasiwad hirmsaste! Waenlaste salk taganes pisut tagasi,
aga wana Olli oli ühe rüütli odast surmahaawa rindu saa-
nud. Ta õnnistas oma poega enese kõrwal, kes ta filmad
kinni wajutas ja andis tema kätte kõik oma päranduse diguse
— ta poja nimi oli Olli. —

Waenlased jäitwad wõitjaks.

Tertwe Gesti laste wägi oli murtud; 600 meest, nende
seas wana Suige Olli ja tema poeg, hingasiwad were sees
lahingi wäljal; ka noor Olli, kes ükfi mehena omast perekonnast
oli elusse jäenud, oli raskestest haawatud. Oh! — miks ei astu-
nud ka tema waimude riiki alla ilma! Siis oleks tema kõigest
wiletsustest peasemud, mis teda weel maa peal ootasiwad! Waimud

tahtsiwad aga teisiti — teda kisti põgenejate salkadest edasi — ta lanqes, wereipoksiust nõragstatud, mahk. Saarhääre salgab wedasiwad teda wangi. Lühikeseks ajaks oli ta elu ja surma wahel — aga üks Liivlane Ellawa, üks pealik, naiseta mees, kes sõateenistuses elas, sai tema nooruselt ja sugukeelest liigutatud — wõttis teda oma hoolde, wiis teda Liivi Metsepolesse ühe lossisse ja andis teda oma 50 aastase de hoolde rawitsebada, et teda, kui ta terweks saaks, ristida lasta. Tema peastja läks uueste jälle sõtta. Noor Luige Oli jäi üksi selle hea Liivi naise hooldeks. See hakkas teda hõrnaste armastama, nagu oma poega — ta oli oma kolm poega juba mitme aasta eest sõas kautanud . . . Nõnda paranes Oli pikkamisi, kuna kõik Gesslaste wastu sõtta tõttasiwad, rohkem kui kuu aega lossi müiride warjul omast haawast; siis aga hakkas ta rahutumaks saama — tema omast sed, isamaa ja wabadus oliwad eemal ja heitlesiwad surmaga! Ta kurtis ja jäi waiksiks — tema waewalt saadud terwis läks uueste kiburaks. Galastawa, lahke naisterahwa tröösti sõnad ega luulelikud, pool poolite ebausuga segatud kõned Deesusest ja taewa riigist — misgi ei ergutanud ega kinnitanud tema meelt ega wägendanud muret! Ta jäi filmanähtawalt kollaseks ja kahwatas päew päewalt rohkem! Wahel istus ta tundide kaupa kena oja ääres, mis lossi duesti läbi woolas ja kelle kaldaid kenad wõsud katsiwad. Kurwastawas hinge walus silmitses ta oowawaid wee wulinaid. Ta mõtles nende woogude oowu nähes oma isamaa metsade ja ojakeste peale, ta meeles seisis kodumaa aasa, kelle rohtu waenlaste jalad tallasiwad, kelle hooneid tuli sõi ja kelle poegade werd mulla pind jõi! Kõik tema mõtted lendasiwad ainu ja ainu üksi isamaa metsade, wäljade ja külade poole! — Wiimaks ei jõudnud ta selles wangisarnases elus müiride ja kantside warjul enam kannatada. Ühel homikul, kus talle teatati, et talle ühe preestri poolest „püha risti täht saab külge pandud ja teda ristiveega paganate elust puhastatud, et ta pärast surma Sakslaste, Lätlaste ja Liivolastega ühes kõrgemasse, ilusamasse ilmaesse wõida saada“ — nagu talle Liivi wanakene, tema hoolitseja ja rawitseja, ütles

— astus ta omas endises Gesti sõariides, millel veel Smeri lahingist were märgid küljes, lahke Liivi naise ette, ühes käes wibu ja nooled, teises käes mõel, mis talle tema elu peastja oli jätnud. Need sõariistad andis ta oma armsa kaitsjalle ja hoidjalle ära, siis langes ta pisarates tema põlmede ette, kaebas iseenese peale tänamata meelt, andis endalle kõige inetumad sõimunimed ja ütles lõpetks: „Sa näed, mu hea ema, ma pian kas siia müiride wahale pea surema, pian nagu kuitwanud kasteheina kõrs mullale langema, kui ma mitte pea oma Gesti kodumaale omakste keskelle ja sugurahwa sekka tagasi ei saa, kelle wäljasi, majasi, kantfisi, linnasi ja külasi tuli laastab, kelle meeste rindasi sõanooled haawatwad, kelle hoonete waretel tuhanded walus hoigawad — ma pian omakste juurde ruttama ehk siia — kuilmata ja teadmata surema, närtsima, nagu dieke kuuma liitwa kalmu otsas!

Liivi naine oli wäga ehmatanud — ta katsus noort Gesti meest, kelle sugulus ka sellel ajal wistist Liivlastega tundmata ega nii külm polnud, nagu seda selle aegsetest lahingiwäljadest ja suitsewaist hoonete waretetest arwata wõiks, tema ettewõttest ära pöörda. Ta tuletas temale meelde, misfugune püha tegevus teda ootab, et ta risti- tud ja parema ilmale puhastatud piab saama. Ta tuletas temale kõiksugusi kardetawaid hädaohtusi meelde, mis teda pikal teel ootasiwad, kus sõda ja werewalamine mäsfas. Kui ta aga nooremehe kindlat meelt kuidagi pöörda ei saanud, ja Olli ennast ise oma mõega sisse tõutas langetada, kui teda emakene wõderaste wangist ei peasta, siis hakkas Liivi naine suure healega nutma — pisarad wõwasiwad tema põs- kedelt ojana, ta surus raskest haiguselt peasenud noortmeest emalikult oma rinna wastu ja hüidis: „Pööra siis, Sina sõaline metsade poeg — Sina Gesti naise rinnal kosunud laps — oma sugurahwa paganate maale tagasi, mine senna wabadusse, mis Liivi ema, kelle pojad kõik kolm sõtta langesiwad, Sinult mitte riisuda ei taha! — Kui ma noorem oleksin — ma isegi tuleksin Sinuga teele, juhataksin Sind salajamaid teesi, mis mull veel endistest noorepõlwe päewadest meeles on.

Olen Põhja serwas Liitvi Metsepoles wõsunud, seal tõi mind minu kadunud mees seie lõune poole kihelkonna serwa, kus ta ise langes ja pojad. Wend Ellawa murettes mulle seie warjupaiga. Seie tahan ma surra, ja palun kõrget Jeesust, kes ristis suri, et ta mind seie kalmudele, ojakese äärde, kelle kalbal iga kewadel kenad kullerkupud ja kanatoolud kollendawad, laseks mulla põrmusse warjule saada — et ta mu wenda hoiaks, mulle mu filmi kinni wajutama? — Oled Sina juba oma isamaa metsadesse warjule jõudnud, siis mõtle wahel ka wana Liitvi naise peale, kes Sulle lahkust näitas selle Jeesuse pärast, kes inimest armastas ja nende eest ristis suri! Wanaema lõpetas oma kõnet palwega Kristlaste Sumala poole, kellesse Olli ei uskunud ja sellepärast ka milgi wiisil Kristlaseks saada ei tahtnud — kelle usu kuulutajad tema arwates kõige juuremaks ristiks Gesti maale ja sugule oliwad!

Silma pisaratega lahkusiwad nemad lähemal öösel. Liitvi naine awas ühe wõlwi teekese lossi wärawa müüri warjult ja õpetas noorele mehele teed Põhjapoolle läbi suurte laanede. Olli oli wäljas, hingas lahket taewa õhku — oli waba! Jah — ka linnukesed taewa all on wabad! Kus oli sell ajal wabadus? — igal pool woolas weri — surm ja wangipõli ootas iga üfsikut rändajat.

Nagu oleks Kristlaste Sumal, kelle eest Olli oma isamaale rutates põgenes, karistusega juba tulnud — noormees eksis pahus metsas teelt ära. Ta kallast liig palju homiku poole, ja päewa tõusu ajal alles sai ta ühe lageda koha peale, kust teed leidis — aga ühtlasi filmas ta ka ees ja taga suuri ratsa ja jalameeste salkasi, ja enne kui ta midagi mõtelda sai, nägi ta ennast ümber piiratud ja wangis. Tema wangi wõtjad oliwad Saksa ja Liitvi sõdalagad, kes Wiljandi ümberpiiramiseks teel oliwad, aga siin oma hullkasi kokku kogusiwad ja mõneks päewaks laagrid pidasiwad, uusi salkasi Riia poolt järele oodates. Olli riietest, kõnest ja muist märkidest saiwad nad aru, et ta Gestlane oli. Teda siuti, muud kui tema haiglaste oleku ja nooruse pärast mitte liig

kõwaste. Ehk ta küll lahja ja põdenud oli, siiski oli ta ilus noormees. Sirge kasuga, tugeva liikmetega, elawa, suurte filmadega ja kollaste, paksu juustega. Teda waadati nagu imelooma, ja üks Liivi pealik, Tammiulwa, küsis tema nime.

„Minu nimi on Olli,“ wastas noormees. „Ma olen Gestlane. Teiselt poolt Tartu kantši, Luige Olli poeg, sellesama Luige Olli, kes Paala ja Imeri ääres kümnete kauparistitatud rööwliid nende palawasse põrgusse saatis, enne kui ise langes ja Gesti esivanemate juurde Tonelasse läks!“

Tammiulwa wastas: „Olli, noormees, wana Olli poeg — walmista ennast siis — Sina saad kos risti inimeseks, usud Jeesuse sisse, kes ristis suri, et ta kõiki paganaid taewa saata, wõi — sured tule-surma puuriida peal. Nõnda on sellest saadik, kui Saksa wägimehed meile risti tõiwad, meie sõda käsk!“

„Hea küll!“ wastas Olli ja hakkas oma Gesti sõalikkusurma laulu laulma:

„Meie mees läks möllamaie,
 „Sõda salka surmamaie,
 „Tapuriga tappemaie,
 „Kurja waenlast waigistama,
 „Läti wõrki wemmeldama!

* * *

„Teel oli palju tugewaida;
 „Wastu seisid salgad suured,
 „Halliwati warjud suured,
 „Mõegad waljud wäga suured;
 „Tormi puhus mõega möllust,
 „Rabe rakfus rauasta;
 „Meie mees ei nõrgestanud
 „Ega enne rannastanud,
 „Kui oli raidund salgad suured,
 „Halliwati warjud suured,
 „Mõegad waljud wäga suured,
 „Wõerad parwed, paharetid.

* * *

„Nõnda waitib waenu woogu,
 „Kuida mõeka niidab loogu,

„Nagu woolab wete woogu,
„Õed suured ja sügavad!

„Nõnda möllab meie meesi
„Eda falku furmatelles,
„Tapuriga tapetelles,
„Läti wõrki wemmelbelle,
„Kurja waenlast waigistelles.

„Mees ei pörka põgenema — — —
„Soaseltiist jagelema;
„Surm ei sunni meie mehi
„Pelgu warjul warisema!
„Surm on sõas mehe auu!“

Eht noor Oli küll wang oli, ei wõinud ta mitte otskõbe waenlaste kurjusest kaebada — palju enam oli tall asja neid imestada. Liiwlasted, kelle keelest Oli wäga hästi aru sai, oliwad mõndagi sõakunsti, mis neil enne Gesticlastega ifegi mõista ühe sarnane oli, Sakslaste, Lätlaste, Semgallidest jne. juurde õppinud ja neid wana Soomesugu sõawiißidega seganud. Oma sugulaselist eluwiißi polnud nad Gesticlastest aga millgi wiisil muutnud, muud kui et nad praeguse olu ja elukorral hoopis rõõmsamad ja julgemad wälja nägiwad, kui Gesticlasted, kelle maad juba 14 aastat alatise sõahäda all õhkasiwad. Nõõranis paistiwad Oli meelest aga Sakslased wälja. Eht need küll Olile ja kõigi Gesticlastele nagu hirmu ja jalestuse täheks oliwad — siiski nägi noormees nendest ka häid külgi: nad oliwad laagris täis rõõmu, armulusti, aga muidu rahulised, nimelt sõbraliku meelega Liiwlaste wastu, kes kõhe juba esimesel ristitoojate tulemise ajal oma ülema pealiku Raupe läbi ennast nende abiliseks oliwad annud. Saksa sõalised oliwad laagris teiste kaasõaliste wastu otskõheseid ja südamlikuid. Nad rääkisiwad palju, ruttu, nende keel oli kerge ja hüppaw-ladus: ka kõige wanemadgi Saksa sõalised polnud mitte rõõmsa meeleta: nende rahwalaulud kõlasiwad Liiwlaste omadega wõidu . . .

Nende rõõmsa tuju ajal aga nuttis Oli salajalt oma kodu ja omakste järele palawaid pisaraid! Tema wotas iga filma-

pill jälebat surma wdi orjust — ja tema ded ja omakjed — kas ei pölenud praegu nende hooned — kas ei olnud nad kusgil sügawas näljas ja taga aetud, nagu metsaloomad!

Üks Liimlaste küla oli aga pisut eemal laagri kohast. Naised ja neiud, kellel sõasalgas tuttawaid ja omakseid oli, tuliwad siia. Nad oliwad õrnad ja osawõtlikud noore Gesti wangi wastu, ja näitawad talle kõigipidi oma lahkuseriikast uudishimu . . . Nemad küsijawad ja nutsiwad hõrdaste, kui nad kuulsiwad, et noor Gestlane ristiusku põlgas ja et teda sellepärast nii hirmus surm ootas.

Teisel öösel istus Olli oma wahiga metsa ääres laagri serwas tule juures ja mõtles oma surma peale, millesse ta sõaliku julgusega kõige waenlase wäe ees tuleriidal tahtis astuda, ennem kui oma wanemate jumalaid salgada ja teutada. Häkitselt kuulis ta riiete kahisemist rohu peal, ja üks pool poolite kaetud näuga naisterahwa fogu istus tema ja sõamehe feltsis tule äärde maha. Naisterahwa filmades läikisjawad pisarad. Tule walgusel hiilgas üks kullane rist tema rinna peal. See naisterahwas oli tugew, sirge, ilus; tema näust lehwis armas häbelus ja ihkamine, mille wägi iga surelikku ära wõitma pidi. Selle kõige juurde tuli weel, kui ta omad huuled awas, lõpmata armas heal ja tasane kõnewiis. Sügaw tundmus ja hõrdas meel paistis tema filmadeft. Tema naeratus oli täis taewaliku rahu ja õndsust.

Olli arwas, et see üks kõrgem olu, üks metsa neiu oleks, keda, nagu Gesti muistejutud teatasjawad, metsajumal Tapiu puude warjul sõawangidele waenlaste leerisse enne sõasurma saadab, et nende wiimseid tundisi armsaks teha. Selles mõttes rääkis noormees pomisedes ja rõemu-tundel wärinaga, mis wistist mitte tule riida hirmust ei tulnud:

„Neiu! Sina oled esimese armastuse õnne wääriline, jumaluse olemine — Sina oled kõrgem ja ülem, kui et Sind wiimse ihkamise saagiks tohiks anda, ihkamise, mis ka alla ilma minnes weel noores südames leegitseb . . . Aga südame kohisewad hootwad, mis surma ees mehe rinnus mäsawad, kus südame tufsumised pea lõpetwad — need saakjawad

Sinu helbeid tundmuft nõrgalt tafuma. Misfugust digust on õhtusel kustuwal amarikul koidu puna ees? Amarit kustub pea. Koit jäeb ilmale selgufeks. Sinu nägu nähes nutan ma weriseid pisaraid, et ma iial päikese palet olen näinud, talle eest ma põgenema pian . . . Saagu üks teine noormees õnnelikum olema, kui mina. Saagu sirge kase puu tugetwamale tammele ümber hakkama!"

Liwi neiu wastas:

"Mina pole mitte wiimsetunni armupalk ega metsafuninga tütar. Ma olen inimene . . . Mikspärast ei ole Sina mitte kristlane?"

Oli wastas:

"Mina pole oma isamaa ega oma isaisade jumalaid ära wandunud, teutanud ega salganud!

Neid sõnu kuuldes wärises neiu ja waatas ehmatades nooremehe otsa. Siis ütles ta:

"Ma kaeban Sinu pärast, et sa kurje waimuft appi hüiad ja et sa nii õnnetu ebajumala teenija oled . . . Minu ema on mind ristiiimeseks teinud. Minu nimi on Palle — ma olen sõaliku Liwi sugufonna pealiku Tammiulwa õde. Mu isa ja ema on surunud. Minu wend jäeb weel kolm päewa seie, wiimasel päewal walmistatakse Sulle tuleriit!"

Nende sõnadega tõusis Palle üles ja läks ruttu ära.

Teisel päewal wiidi Oli, kui palaw päew wälja oli tulnud, ühe ligidal olewa metsa salgasse, ilusa kingutse kaldale, mille all üks ojakene woolas, ja foideti teda ühe puu külge. Wastumeelt wõttis üks sõamees tema kõrwal wahtimise ametit wastu.

Waewalt oli noor Gesti sõamees mõned pilgud seal kinni fiutult olnud — kui Palle teisel pool ojakest ilmus, weest läbi astus ja puu alla ruttas, kus wang kinni oli ja waht juures seifis.

"Sõamees" — ütles Palle. "Kui Sull lusti on, siis mine metsasse ja püia linduft. Mina tahan senni wangi wahtida."

Neid sõnu oma pealiku õe suust kuuldes, fargas noor waht nagu põber rõemuga minema ja ruttas metsa, et ilusa

neiu palet mitte enne näha, kui jahisaaki rohkesti kaasa poleks tuua.

Jmelik on inimese süda! Noormees, Oli, kes eilsest saadik väga oli igatsenud, neiu, teda ta esimesest pilgust saadik oli kõige sügawama südame tundmuslega armastama hakkanud, weel korragi enne oma hirmsat surma näha saada ja talle oma kõige salajamat hinge tundmist avaldada, seesama Oli oli nüüd tumm ja arg ja häbelik, ja ta arwas, et ta ennast ennemine huntidelle metsas roaks oleks lastnud heita, kui et ta Pallele midagi oma südame mõtetest nelja filma all kõnelema hakkaks. — Liitwi neiu polnud mitte vähem arglik ja häbelik, kui wang; nad oliwad mõlemad wait; armastuse õnne-waimud oliwad nendelt kõnekeele ära wõtnud.

Viimaks ütles Palle suure argdusega:

„Edamees, Sina oled aga nõrgalt siutud. Sina wõid ennast lahti teha ja põgeneda!“

See sõna peastis noorel mehel jälle leelepaelad lahti ja ta wastas:

„Nõrgalt olla mina siutud? . . . Oh neiu! . . .“

Ta ei mõistnud muud midagi rääkida.

Ra Palle jäi pilguks ajaks sõnataks — siis ütles ta, nagu unest korraga ärkades:

„Peasta ennast omete!“

Tema peastis nüüd nooremehe puu küljest lahti. Oli aga wõttis niine kõie, surus seda wägise ilusa neiule kätte.

„Wõta teda ja siu mind igaweste!“ hüüdis ta.

„Sina oled meeletu!“ ütles Palle. „Õnnetu inimene! Kas Sa ei tea, et Sind surm ootab? Mis pian mina siis tegema? Ehk kas Sa ära unustad, et mina ühe Liitwi jukonna pealiku tütar olen? Wõi on Sulle teadmata, et meie sõda seadused Saksa rüütlite ja Riia piiskopi poolest ette on kirjutatud? Sinul ei ole peafemise warjugi! Et Sa ristiusku põlgad, ei jae Sull muud üle kui tule riit!“

„Jah — see saab sündima,“ ütles Oli pisarafilmil.

„Minu käes pole wõimu, oma hirmsat otsa muuta. Oma wane-mate jumalaid aga ei salga ma mitte. Ra mina olen pealiku poeg! . . . Oli kord aeg, kus ma rõemul oma isade aasadel ja õue-

murul mängisin! . . . Oli aeg, kus mina julgeste wibu ja am-
muga ja tugewa küttide seltsis kirmega metsas käisin. Minu
isal oli siis weel ilus maja ja koda — ilusad karjad, ho-
bused ja loomad — ilusad wiljawäljad, uhked heinamaad ja
karjamaad — ilusate ojakeste ja hallikate seest jõiwad suu-
red karjad ja sõiwad rahuliseft aasadel. Need on nüüd kõik,
kõik otsas. Kõik on Saksja raudmeeste ja äraandjate Lät-
laste ja Liwlaste saagiks saanud. Mu isa ja wemad ma-
gawad wderas nullas eht nende luudkondid pleekiwad Lätis
Imeri juures taewa õhu käes. Minu omakste kodud ja ko-
had on wist kõik tule ja wete alla tallatud ja mina ise rän-
dan mööda ilma ümber — õnnetu wang! . . . Kui mind
enam pole, ei saa keegi omakstest ega sõbradest rohtu minu
haua peale riputama ega minu põrmu wderaste tallajate eest
kaitsuma! Ühe waese wdera nooremehe põrm ei leia kedagi jä-
rele nutjaid!"

Need sõnad liigutasiwad Halle meelt hädaste . . . Tema
pisarad langesiwad jõe hallika sinisesse wette.

"Oh" — kurtis noormees edasi. "Kui Sinu süda rää-
giks, nagu minu oma, siis põgeneksid Sina minuga nende
hirmsate inimeste ja nende usu käest, mis tule, surma, huk-
tust toob igale poole, kuhu ta ilmub — mis kõik wderaste
omadust ja eludigust riisub, kuhu tema kuulutajad iial jalga
tõstawad! Suits, tuli ja tuhk hoonetest ja weri ja furnu
luud inimestest jäewad järele, kuhu tema kuulutus kostab
ja — orja ikke! Põgeneme selle eest! Kas pole ilm lai,
kui meil wanemate kalmude ümber enam rahu ei jäeta? Eht
leiaime weel kusegil maa nurga, kuhu raudmeeste jalg pole
ulatanud ja kuhu ennast wdime peita ja — rahul elada!
Kas meil põhjamaalastel palju tarwis on, et rahul ja õn-
nelikult wdiktime elada? Oh — ilus, armas neiu — Sina!
ilusam ja ülem kui esimene pulmaõõsene unenägu! Oh mu
armastatud hing — wdta julgust, minule teed näidata ja
minuga ühes paremale maale rutata, kus oma wanemate
usu pärast kedagi noort ega wana tuleriit ei oota!" Nõnda
rääkis Oli ja tema pale pealt weeresiwad laks waimustuse
pisarad nagu pärlid alla.

Palle wastas talle tafajelt:

„Minu noor sõber. Sina oled isegi Sakslaste — raudmeeste kõne ära õppinud. See on jo väga ferge, üht waest Liitwi neitut petta!“

„Kuidas!“ — hüüdis Oli. „Sina nimetad mind omaks nooreks sõbraks. Olen — kui üks waene ori.“

„Noh — olgu kõne otselõhene! Mis tahab see waene ori?“

„Ta tahab üht tunnistust — oh — mis wdib üht tunnistust anda sellest, et tema ihataw truudust ja ustatwust pakub?“ ütles noormees tulifelt. „Kas ei wdiks suuandmine, kas ei wdiks kõige pühama tundega kallile ümberhakkamine feda tunnistada, mis südames elab?!“

Palle kuulis tema palwet.

Ragu noor põder, kes üle häfise jõe kallastiku ühelt poolt teisele poole üle hüppab — nõnda heitis ennast noor Gesti sõamees ilusa, armsa Liitwineiu kaela — hakkas palwaste tema ümber ja — nende huuled seifitwad kaua koos.

„Oh, neiu Palle — mu kallim elu! Kui väga lähedalle ulatab walu õnnele ja ahastus armugi taewalikuma tundelle! Oh — miks piab see filmapilt, kunas mulle Palle oma esimese armastuse panti andis, kõit minu lootused halastamata jälle arahäwitama!?“

Kui väga fuur oli nooremehe imestus ühelt poolt ja walu teiselt poolt, kui Liitwineiu talle selle kaebduse peale wastas:

„Mlus wang! Kes Sind keelab elamast? Usu ristirahwa Jumalasse, pööra ennast pagana usust — ära palu kurje waimusi, ainult kes taewa all tuule hoogu ja metsas maru walitfewad, aga kedagi oma palujat surmasti peasta ei wd. Pööra Jeesuse poole, kes elu pakub ja kelle healt kõit wägewad piiskopid ja kuulutajad wälja hüiatwad. Teed Sa feda, fiis saad elu. Sind wdetakse Liitwi ja Saksa salkadesse üles. Siis wdib Sinust wägimees, tugew sõamees saada. Sa oled üksi sim! Sa oled wahwa Gestlane. Sinu julgust ja eilest sõalaulu imestatakse! Saa — kristlaseks!“

„Ei — kristlaseks iialgi! Weel ei ole meie wanemate jumalad ära põgenenud! Weel pole nad risti ees wdibetud! Metsad ja maad on weel nende walitfeda — meri nende

tallitsebada. Sialgi ei saa ma orjaks ega tööriistaks wderas-
telle — parem on jäledam kui järe surm!"

"Oh — Sina õnnetu pagan. Oh — eks olnud see
wäga rumal minust, et ma Sinu sootwile järele andsin...
Sest — kuhu wiib meid meie ihalduse tuju! Üks ülepease-
mata mägi ja järe sügawus on meie wahel. Sinu pagana
usk! Minu ristiusk! Jah — weel — weel muud! Oh —
mu ema, mis oled Sina teinud! . . ."

Palle jäi häkitselt wait. Ta hoidis midagi kardetawat
saladust südame taga warjul, mis temalt peaaegu wälja oleks
peasenud.

Neiu sõnad ja noomitused saatsiwad noortmeest meele
ära heitmisele.

"Olgu!" hüidis ta. "Siis tahan mina Sinuga wõitu
joosta halastamata meeles! Mina ei taha mitte põgeneda!
Sina saad pea mind tulefurmäl nägema — Sina saad minu
liha hirmust särifemist tuleleegis kuulma ja saad selle üle
höiskama, et üks pagan niiwisi sureb! Jah — Palle!"

Palle pigistas Olli käed oma kätte wahela.

"Õnnetu noormees!" hüidis ta. "Wilets pimeada pagana
usu ori! Kui wäga pian ma Sind kaebama! . . . Kas ei
pia mina enesel hinge seest wälja nutma? Oh õnnetust ja
ahastust — oh walu! Ah ah — Sa küsid: Miks ei wõiks
ma Sinuga põgeneda? Õnnetu pagan! Kas tahad Sina ka
mind hukatusesse saata? Kas pian Sinuga ühes metsa ja
maru waimusi palwetama? . . . Mujal pole abi, kui risti-
rahwa Jumala juures! — Õnnetu Palle ema! Kas oled
Sa mind seks ilmale toonud, et üks pagan oma armastusega
minu igatwest elu riisub? . . . Oh — miks pärast ei lähe ma
metsa ja heida ennast huntidelle roaks?!"

Rõnda kaebas meeleärakeitmises Palle. Wideswit oli
juba käes. Riipea kui neiu oma kaebu sõnad oli lõpetanud,
tõstiwad korraga kaugelt metsast hundid oma hulumise healt.
Mõlemad noored inimesed waatsiwad kohkudes üks teise otsa.

Palle ütles nooremehela wärisedes: "Tule — läheme
nüüd siit lageda poole, küla ligemalle. Mina tean seal ühe
peidu koha, kust Sind keegi ei otsi." Nende sõnadega tõm-

bas ta noortmeest kättpidi kungastiku kalbast alla ja läbi oja edasi. Waihes ja pühalikus rahus seisis mets. Minult siin ja seal kuuldu puutori healt — ja külast kostis hobuste hirnumine ja härgade müüramine.

Wast sõnakestgi teine teisele lausumata läksiwad nad metsas edasi. Oli käis Palle kõrwal. Neiu hoibis kõie otsast finni, mis noormees talle kätte oli surunud. Wahel nutsiwad nad ühe korraga mõlemad, wahel katsusiwad jälle naeratada, wahel tõsisiwad noored põgenejad pilku finise taewa poole, wahel kuulsiwad nad armsate pajulinnukeste sirinat põesastes ja puudes — kõik see õhtane suwe ilu ja elu kostis nüüd ühel iseäralikul wiisil nende kõrwadesse, ja siiski ei saanud ikka kumbgi noor inimene sõna suust, ainult mõni õrn, arg käe pigistus ja südame tundete sunnil õhkamine . . . Oh esimene kahe armastaja koos käimine, kui wägewad wõiwad selle pilgu tundmused olla! Weel wanapõlwe inimestelgi tuleb nende peale mõteldes sest õnnest ja olust üks armas aim, mis neid uueste nagu nooreks teeb! . . . Oh ülesrääkimata armastuse ihalduste wägi! Armsa hea Liwinaiise emalikust warjust ja lossist põgenes noormees kõige hirmsamatest hädaohutudest hoolimata, et jälle oma isamaa metsadesse tagasi jõuda ja seal waba õhtu sisse hingata: ja ühe naisterahwa üks ainus pill muutis korraga kõik tema plaanid, mõtted, püüdmised! Ta unustas oma kodumaa, oma tegu-wõimu ja unustas ka hirmsa surma, mis teda ootas, ta oli tuumaks saanud kõige muu wastu, mis Palle ei olnud. Jõuta, et ennast mehe mõistusesse jälle üles aidata, oli noormees korruga nagu lapselikusse olekusse tagasi langenud — ta ei tulnud ilma Balleta kaugeltgi enam selle mõtte peale, et ahwardawast eluõnnetusest peaseda. Tema meel ja waim oli ainult Liitwi neiu wangis, ilma talleta tall elu hinnata ja midagi enam wäärt polnud. . . . Usjata heitis ennast Palle metsas tema jalge ette ja palus, et noormees tema juurest ära läheks ja põgeneks. Oli ahwardas koguni laagrisse tagasi minna, kui neiu teda mitte jälle selle puu külge ei siuks, kust ta teda oli lahti peastnud. Liitwi neiul polnud ka muud nõuu, kuna ta nooremehega põgeneda ei tahtnud,

kui teda tagasi puu juurde wiia ja jälle kinni siduda, lootes, et ta teda pea mõistlikuma mõtetelle wõiks saata . . . Nüüd pidi ta aga kurwalt ja sõnalausumata maas istuma ja Ollit, oma wangi, wahtima, kunni sõamees tagasi ilmus.

Wõssel, kuna waht raskestest magas, tuli Siivi neiu jälle, peastis nooremehe lahti ja wiis teda ruttu ühe lähedasest kuuse salgasse ja palus ja kaebas uueste, et Olli põgeneks.

. . . Ilma sõnakest selle peale wastamata, wõttis Olli tema käest kinni ja tõmbas teda nagu ehmatanud, nõrka tallekest enesega sügawama metsa poole üht jalgteekest edasi. Sõ oli armas ja õht lahke ja jahutam. Pilweta taewas hiilgasiwad tähed ja kullane kuu-sirp seisis taewa sõrwal ning heitis oma hõbedast kuma nõrgalt waikse sumwisesse wõsse läbi metsa ladwade. Sõ waius hingas metsa üle, muud kui eemalt jõe äärest kuuludus põesastikkudes ifka elawam wõ-linnudest sirin.

. . . Meie noormees kandis Ballet süles ühest ojakesest läbi ifka kaugemale metsasse ja rääkis talle sõnu, mis meie sulg waewalt wõiks üles kirjutada . . . Mis asi peastis Ballet loomuliku fundumuste õhwrüks langemasi? — Tõeste ainult üks ime! ja see ime sündis. Siivi pealiku tütar otsis omale warju kristlaste Jumala poole palwetates . . . Tema langes, kui noormees teda jälle maa peale maha pani, põlwili ja saatis palawat palwet neiude kuningakaasa poole . . . Sellest pilgust tungis ehmatanud Olli hingesse üks kõrge tundmus ristlaste usust, mis metsagi sügawuses ja häda ja kuufatuste surumise all kannatajale, talle südames ta elab ja õhtab, rahu ja kaitsmist ja helduse andisi jagab; sellest usust, mis nõrga inimese lapsele wäge annab, ka ihkamiste wägewate mäsawate oowude wastu panna ja nende wõimust murda . . . Tema üle ei tõusnud Olligi filmis, kes praegu ägeda tundumuste ja ihkamistega ning ärritatud meelewägede wastu wõitles, mitte enam looduse salajane wägi ega metsade waike olnu, kuhu kellegi inimese film ei tunginud . . . Nagu üks taewaline, teise ilmline olemine näitas tema meelest nüüd see nõrk, liht, õpetamata, loomulik Siivi neiu olewat, kes ühe kuuse tüwe ääres, nagu ühe altari ees põlwili oma armastatud nooremehe eest palwetas . . . Tema wõsese tähtede poole

pöördub filmad, tema pisaratest läikisivad paled oliwad tõfise, imeliku taewaliku iludusega . . . Mitu kord mõtles Oli, et see imeilus neiu tema filmade eest kaub, nagu üks jumalik olemine; siis arwas ta jälle, et see naisterahwas üks ristiusuliste uuesti waimudest, ingliteist, wõis olla, keda ristirahwa Sumal õnnetumaid trööstima läkitab.

Senni aga walas Palle nii palawaid pisaraid ja näitas nii õnnetu olewat, et Ollil juba nõuu oli ära minna ja neiu palkwe peale põgeneda, kui korraga sõahüüded metsas kõlastiwad. Mitu Liivi ja Saksia sõameest jooksiswad kahe armastaja kaela; Oli põgenemine ja Palle abiandmine selleks oli ilmsiks tulnud ja pealiskästis jalamaid kõit mehi tagaajamisele minna. Silmapilk oliwad noored inimesed ümber piiratud. Peasemisest polnud juttugi enam.

Palle, kes omas uhkes käigis nagu kuninga kaasa näitas olewat, ei alandannd ennast sõalistega sõnagi rääkima. Tema waatas meeste otsa käskiwalt pilgul ja läks ise jalamaid Tammiulwa juurde . . . Seal aga ei wõinud ta midagi noore wangi heaks teha. Näid wahiti Ollit kahekorde hoolega ja hoiti tema armastajat temast eemal.

Nõnda läksiwad weel kaks päewa mööda. Üks munt tuli ja katsus kõigipidi Ollit ristiusule pöördä. Aga — asjata. Noormees oli kõige seletuse ja ahwarduse wastu nagu kivi. Kolmandamal päewal oli wangi pärast sõanduu-логу koos. Üks preester tõusis üles ja rääkis:

„Kristuse sõamehed, Saksad, Liivid ja Lätid! Siin näete oma ees üht ristiusu ja Kristuse waenlast, kes oma pagana usku ja kurjawaimude auustamist ei jäta ja meie püha usku teutab! Urge laske mitte sündida, et meie sõakäsu ja seadustest midagi saab muudetud! Põletagem see pöörmata wang ära, et meie usu wõimus paganatele selgeste filma wõiks paista! Teile antakse küll mõnelt poolt nõuu, et wangid elusse jätta, kui nad paganaks jäewad, aga see on meile hukatuselks. Peasewad sarnased kõwad paganad lahti, siis tulewad nad uueste meie wastu mõega ja tulega, et Kristuse riiki ära häwitada. Mina olen Teile tõtt rää-

finud ja nõuan Teil meie usu lautamise nimel selle täitmist! Kristuse waenlased kadugu!"

Rõugu seas tõusis liikumine. Suur osa hüüdsiwad: „Jah, püha isa tahtmine sündgu. Ristirahwa waenlased kadugu!"

Selle peale tõusis üks wana rüütel üles ja rääkis:

„Mu isa! Sinul on usu mõistus ja tõe sõna. Meie tahame teineteisega rahu ja sõbrust. Aga laste meid nüüd oma sõaseadusi wangide ära hukkamise kohta muuta. Meil on orjasti tarwis, kes raskeid töösi ära toimetawad ja meile maksusi maksawad. Mis tarwis tapame meie neid ära. Kes teeb meie tööd ära, kui paganate wastu piame sõdima ja uut ristiriiki ülespidama? Mina soowiksin, et wangid elusse jääwad, olgu nad paganad ehk ristitud!"

Hirmus kisa ja kära tõusis nende sõnade peale. Lõpetks aga wõitis omete munga kõne osawus ja usu põhjus, ja pöörmata wang mõisteti tulefurma puurida peel. Weel anti päew aega, kus wang wõis pöörda ja ennast ristida lasta. . . Oli aga jäi kõwaks ja laulis maanitsetwa mungale oma sõalaulu uueste . . . Teda oli nüüd seliti maa peale pandud ja tema käed ja jalad niine kõitega, kakele poole maa sisse peksetud tikkude külge, köidetud . . .

Sõ tuli kätte — wiimne öö Ollile selles elus . . . Laulud ja kõnede kära waitis sõdalaagris aega mööda koguni; tulede paistus aga heitis punakat selgust laagri peale ja üksikute weel liikuwate inimeste healed kostsiwad kurwa wangi kõrwadesse nagu hüüded teisest ilmast . . . Wiimaks magasiwad kõik. Minult metsas ja põesastes kuulbus üksikute lindude öösi healitsemist ja weikene tuul kohistas ligidal seiswaid puid — öö oli walge. Eha ja koit pidasiwad kihluse aega. Walusa kõite all lamas Oli piinlikus mõttes selili maa peal. Ta silmitfes selget taewast ja tumedaid tähtsi, kes kergete pilwefeste wahelt alla waatsiwad, nagu tahaksiwad nad waest wangi Sumalaga jätta tema wiimises elu öös . . . Kalle seisis Ollil lõpmata meeles . . . Kas jäeb ta eemalle nooremehe eest, kes wõdera rõhujate usku ei wõtnud? Kas unustab ta noore mehe südant, kes ennast ennem tulefurmale andis, kui neiuft lahkus? — Need oliwad

küsimused, mis wangi hinges liikusiwad . . . Ta kõige selle juures tundis ta, et ta seda imeneiut enam kui iial enne armastas. Ta oleks kõige suurema rõdemuga oma elu tema eest jättnud, kui ta neiu teda unustas.

Kõige ihu ja waimu-headuse-tundmisel on ohas küljes, kes meid äratab, nagu tahaks ta meid maanitseba, ära ruttawat filmapilku diete tarwitama; aga suurel õnnetusel on sarnane omadus kaasas, et ta meid surub ja magama uinutab; filmad, mis wäsinud ja roidunud on paljust nutmisest, püüawad wiimaks iseenestest kinni langeda, ja nõnda on isegi ta õnnetuses igawese helbuse halastus nähtaw . . . Unenägude ja waltwamise wahel tuli Olli peale wiimaks raste uni, mis isegi kõige wiltsamat wahel kosutab ja jahutab . . . Temal oli tundmus, nagu peastaks teegi tema kõisi lahti; tema arwas just sedasarnast armast, kergitawat tundmist maitstaw, nagu iga wang tunneb, kui aitaw käsi walusaid siukseid tema liigete ümbert peastab . . . Roidu walguse kumal, millest üks kiir just praegu kabe pilwe wahelt wälja lädi, nägi ta üht kõrget naisterahwa kogu, walge nagu lumi, kes tema peale kummardates jellega tegewuses oli, tasakeste tema kõitmeid lahti peasta . . . Ohmatusest oleks Olli peaaegu suure healega karjunud, kui üks kallid, armas käsi, mis ta kõhe ära tundis, tema suu kinni sulus. Üks ainus kõis oli weel järele; siiski näitas neiu wõimata, teda kätti lõigata, magawat wahti, sõameest, puutumata, kes teda peaaegu oma terve kehaga kattis. Palle lõikas; sõamees ärkas pool poolite üles ja tõusis istukile. Palle jäeb liikumata seisma, ja waatab talle, une-joobnulle suuril filmil otsa. Siinlane arwab omas ebaususes mõnd waimu nägetawat ja pigistab hirmuga filmad kinni, kuna ta kõiki häid waimusi ja pühasi, selle nimed talle ristiusu kuulutusest meelde on jäänud, appi hüiab; wiimne sõlm on juba nüüd kätti lõigatud. . . Olli tõuseb üles ja läheb oma julge peastja järele, kes talle ühe oda otsa kätte annab, mille teisest otsast ta ise kinni hoiab. Aga kui palju hädawõitu piirab neid weel! Wahel tõukawad nad jo peaaegu mõne magawa sõamehe külge, wahel küsib neilt mõni unine waht: „kes olla,“ ja Palle wastab talle wõera hea-

lega; jumin tõuseb siin ja seal, üksikud wahid huiatavad siin ja seal . . . Waewalt saawad põgenejad hirmsast laagrast wälja, kui wihane hulumine ja kisa tõuseb, millest wainne dõsine mets jäledaste wastu kostab: laager on forraga liikumamas, hull tulesti leekiwad üles, igalt poolt näitse sõamehi tõrwašsetega ja tuletukkidega ümber jookswat; põgenejad ruttawad kõigest hingest, ja metsa wari wõtaw neid oma kaitsele . . . Edasi, ikka edasi!

Kui suurem koit maad ja ilma walgustas, oliwad nad juba kaugel . . . Kui suur olli Olli õnnetundmus, weel forid Pallega, oma peastjaga, oma armastaja Pallega, sügawa metsa saladuses koos olla! Sõnad puudusiwad tall, ta langes põlwili ja rääkis Liivi pealiku tütrele:

„Snimesed on wäga wähe wäärt, aga kui Jumalikud olemised neid waatama tulewad, siis pole nad midagi. Sina oled Jumalik ollu; Sina oled minu juurde tulnud ja mina ei mõista Sinust rääkidagi.“

Balle andis talle naeratates rääki.

„Mina pian küll Sulle järele tulema,“ ütles ta, „sest et Sina minuta omete ei põgene. Täna dõsse palusin ma oma wenda, sõalistele õlut ja tanget mesimõdu nii palju juua anda, kui külas aga saada oli. Ma ütlesin: See olgu minu mälestus selle Gesti nooremehe surma ees, seda ma armastan. Mu wend mõistis jäult minu mõtteid, et ma Sind peasta tahan, aga, et ma Sinuga põgeneksin, seda ei wõinud ta unesgi mõelda. Ma tahan aga Sind peasta, olen ma elu Sinu eest pandiks pannud, sest et Sina oma elu minu pärast juba andsid, kui Sa wabatahtlikult ennast uueste puu külge lastsid siduda. Jah, noor ebajumalate teender,“ lisas ta wärisewal tõsisel healel juurde, mis Ollit ehmatama pani: „ohwer piab mõlematelt poolilt ühesugune olema!“ . . .

Balle andis

ta neid rohu derutud lehtega puhastas, langesiwad tema pisarad nende haawade peale.

„Sina tilgutad omas pisarates Utko-õli minu haawadesse,“ ütles Oli.

„Ma kardan, Sinu usk kurjawaimude sisse teeb seda kihwtiks“, wastas Palle kurwalt ja lisas juurde: „Kui see, minu pisarate oja, Sinu haawadele head teeb, siis tuleb see abi pühast Maarjast, kelle poole Sinu pöörmiseks need pisarad ootawad . . .“ Neiu kiskus oma rinna rätiku katki ja sidus seda oma juukse salgatefega Oli käewarte ümber . . .

Joobnud olemine ja selle läbi suur segadus laagris teelis ristlaste sõasalka si pögenejaid taga ajamast. Kui nad ka pärast seda tegiwad, siis läksiwad nad wist õhtu poole, lootes, et pögenejad mere poole wälja püüawad . . . Palle ja Oli aga läksiwad liikumata-tähe, põhja naela poole edasi ja kui päike tõusis ja tähed kadusiwad, tunnistas sammal metsa puude küljes Olile selgeste, kuidas teed põhja poole leida . . . Aga warsti saiwad nad aru, et nad Oli peastmisesega esialgu mitte palju polnud wõitnud. Liwimaa põlised metsad ja suured sood teksiwad neid ruttu edasi saamast; lagedatesse aga ei tohtinud nad, taga ajajaid kartes mitte minna, niisamute suure kartusega pidiwad nad teedestgi kõrwal käima — ja nõnda wiisi umbes edasi minnes — mis pidi neist saama? Siisgi rühkisiwad nad järgi jätmata edasi. Toiduse puudust polnud neil just kobe esiotsa karta: Palle oli pögenemiseks leiba, kala, juustutatud piima ja pisut liha kaasa wõtnud. Neist andidest pakkus ta Olile, kui nad jo palju maad oliwad käinud, kinnitust. Nad istusiwad, palawusest wäsinult, suure puu warju maha ja wõtsiwad einet . . . Peale sööma punus Palle Olile lilledest pärja, mida aga siis noormees neiu ümber pea sidus . . . Metsa sügawuse warjul, uhkes looduse templis, kus suured, määratu pikad ja tugewad puud oma latwü taewa poole tõstiwad, istusiwad need kats armastajat kõrwu ja waatsiwad üksteisele silma . . . Mõlemad oliwad wait. Üksi südamed ja filmad rääkisiwad. . . . Warsti aga ruttasiwad nad jälle edasi . . . Õhtuks oliwad nad juba mõetmata palju maad

põhjapoole jõudnud ja meelega ühe suure, sügawa metsa poole pöörnud, et seal rahulikumalt peale juhtuwate inimeste eht taga ajajate eest kartmata olla. Pimedamaks saamisel korjasiwad nad kuiwe puid ja raaga kokku ja süitawad tule põlema, mis Palle kaasa toodud taela ja tule kiwi abil noorel mehel lastis üles lüüa . . .

Hommiku tulemisega hakkas nende teekond uueste . . . Wahete wahel otsis Olli katest nõretawaid lillesti ja puistas neid neiu kätte. Neiu mõttis neid, imes nende lehtedest ja õitest õõsest kaste tilku, mis taewa ilmuke taimedesse oli puetanud — nagu igawene ilmalooja bössel sureliku murelikusse südamesse magusaid lootusi ja taewalikka woorusi inimliku elu wiletsuse süllest laskeb kätwada ja tõusta.

Omaks kurbastuseks märkas aga Olli warsti, et ta ennast Palle pealiskaudsest rahust liig wara oli rõdemustanud . . . Mida kaugemale nad läksiwad, seda kurbemaks sai neiu. Sagedaste wärisest ta põhjuseta, ja pööris häkitselt pead tagasi . . . Wahel sattus Olli pilk tema pilguga ootamata wastastikku, kuna ta ihtawal tulel nooremehe peale waatas ja siis jälle sügawas mõttes ja raskest kurbduses sinise taewa poole silmitses . . . Mis Ollit aga kõige rohkem ehmatas, oli üks saladus, üks warjataw mõte, mis neiu hinge põhjas näitas asuwat ja mis Olli temal filmadest luges. Kuna ta noortmeest wahel jälle tagasi lükkas, elustas ja uuendas ta uueste tema lootusi, ja sagedaste, kui Olli arwas, weikest sammukest tema südame ligemalle jõudnud olewat, nägi ta ennast korraga jälle endise koha peal seiswat, kust ta oli alanud. Kui sagedaste ütles neiu talle:

„Oh mu noor, kallid sõber! Ma armastan Sind nagu kallist metsawarjude wilulist jahutust lespäewa palatwuses. Sina oled ilus kui suwine mets ja maa oma kenade lilledega ja armsa õhuga! Kui ma ennast Sinu lähedale kummardan, siis wärisen ma; kui minu käsi Sinu kätte wajub, siis on mull, nagu piaksin ma surema. Kui Sinu pea ükskord minu süles hingas ja tuul mulle Sinu juukse löhib pale wastu ajas, arwasin ma nägemata waimude tawast puudutust tundwat. Jah, mina olen palju Liivi, Eesti ja

Saksa noori mehi näinud, ma olen tarkade hõbehalli juus-
tega wanameeste tarku kõneci kuulnud, kes täis ja wäsinud
olivad selle ilusa ilma maa elust; pole aga kõige nende
noortemeeste tegu ega nägu nii armas, pole wanameeste
tarkus nii wägetw kui Sinu armsad kõned. Ja siisgi, Sa
waene Olli, ei wõi ma iial, iialgi Sinu omaks saada."

See oli Ollile arusaamata. See naisterahwas sai te-
male mõistatuselks . . . Tema alatine mitmesarnane olu;
tema palawad ihtamised ja kartused ja hirmumised; tema
mägus õrnus ja tema wiisakas puhtus; tema iseloomu uh-
kus ja tema sügaw tundmus; tema wast enam kui inimlik
waimu-jõud suurtes, tema nõrkus weikestes asjades, kõik see
tegi teda arusaamata olemiselks. Ilma oma enese teadmata
oli temal iseäraline wõimus kõige muude surelikkude kohta.
Ta oli täis ihtamisi, aga ka täis wõimu ja wäge; teda pidi
kas palwetama ehk wihatama.

Rahe päewase kiire käigi järele saidwad nad Koitwa jõe
ääre Liiwlaste-Rätlaste raja ligi. Liiwlaste elukohte tunti
kõrgetest kohtatest, kuhu nende esiwanemate tuht oli maetud,
ja Soome moodu majadest sammeldatud üle katustega, mis
siin ja seal eemalt paistiwad. Suuremaa pool eemal seisis
kõrge, pime mets. Jõgi, mille ääre rändajad wälja oliwad
saanud, jooksis wahutates kõrgete kallaste wahel, ja liikuma-
test woodest kujutas ennast päikese looja mineku kullane sära.
Linustgi hinge ilma meie rändajateta polnud siin metsa poo-
lel jõealbal näha. Siisgi sammusiwad meie noored põge-
nejad otse pimeada metsa poole omale wõmaja otsima . . .
Chapuna paistusel nägitwad nad wiimaks üht meest, kellel
wibu käes, kaugel ühe jõealda kõrgemal künkal oma oda
najal seiswat ja sambana paigal seistes, nagu metsajumal,
jõewoogudesse filmitsetes . . .

Ninsagi sõnaga polnud Palle ega Olli seda looduse
waitlemist ümberkaudu seganud. Korraga andis ilus Liitwi
pealiku põgenew tütar oma armast healt, täis liigutust ja
turba kaebu healt, waitsesse õhtu õhusse kuulda. Tema lau-
lis oma maha jäewa isamaa rahwalaulu:

„Dnn kes isamajadella
 Ema armsa hoidedella
 Rodu koha kallastella
 Elupäivi wõib pidada;
 Dnn kes wõera wärawalla,
 Wõera õue wainudella
 Ei läind aset otshimaie,
 Rodu kohta kuulamaie:
 Wõeral rahwal wiha meeli,
 Wõeras kohas kurjekeeli,
 Wõeras paigas walu palju,
 Wõera maadel waewa palju,
 Rodumaa on fullane!

Nõnda laulis Balle, ja tema kurb kaebu heal kostis metsa waitusest ja jõe woogudest hehkides wastu. Siin ja seal kairus weel kahfordne kaja, üks waiksem, teine weel waiksem, nagu räägiksidwads kats armastajat ja teine wastaks aga weel poolikaudu sala healega oma armufese tasase küsimise peale.

Aga meie kats pögenejat oliwad jälle juba metsa alla jõudnud, omale õõkterit saama . . . Balle oli mõtetes ja täis kurbdust. Tema oma rahwa laul oli teda wägewaste liigutanud ja kutsus tema mõtteid kodu poole tagasi . . . Siisgi aga süitas üksil koht, alatine armastatud nooremehe kaasas olek ja wiimaks ka mõlemate õnnetu lugu iga pilguga nende armastuse palawust ikka enam põlema . . . Balle wõimud hakkasiwad kaduma, ja iskamised, mille tuli tema üdi ja kontisi põletas, tahtsiwad peaaegu tema wõidukrooni riisuda . . . Tema palus alati oma õndsa ema poole, nagu tahaks ta selle wihasst warju waigistada . . . Wahel küsis ta Olli, kas tema üht kaebawat healt ei kuule, kas tema tuleleekisi maa feest üles tungiwat ei näe! — Olli, kes rändamisest woidunud ja siisgi iskamisest tuli palawuses — arwas ennast selles metsas täieste wooruse sõdale kadunud . . . Mitu kord oli ta walmis, Ballet oma naisena oma käte wähele suruma; mitu kord täna õhtu andis ta juba neiule mõista, et nad ennast ühendama ja siis ära Wenemaale pögenema piaksiwad, kuhu raudrüitlite wõimud

ega orja ife ei ulata . . . Siisgi surus Palle teda jälle eemale ja wastas:

„Mõtle, mu noor sõber, mis sõamehel isamaale võlgu on. Mis on naine nende kohuste wastu, mis Sull oma kodumaale täita on? Ole julge, Luige Olli poeg, ja ära waidle mitte oma elusaatuse wastu! Inimese süda on nagu jõe kala: wahel joob ta selget hallika wett, kui jõgi selge ja puhas on, wahel ujub ta porises mudas, kui torm wete-wood on segand. Kas on kalal jões digust ütelda: Pole maru-wihma, pole wesiwässu ega päikese paistet?“

Oh lugeja! Kui Sina südame tormi ja rahutust kardad, siis ära usalda ennast waitse üksikusse oma armsamaga! Suured ihkamised tulewad Su südant kiusama, ja neid metsa sügawusesse kaasa wiies antakse neile weel suurem woli kätte . . . Mure ja kartuse surutusel ja waenlaste ning metsa loomade eest kartusel istutiwad täna ööse põgenejad tuld üles tegemata ühe suure kuuse all teine teise külge tuetades. Täna saidwad nad weel waewalt oma enese käest ihukinnitust — teisel päewal näitas juba nendel ka näljaga wõitlemist tulemas olewat — nad oliwad mures ja nõuuta, kuhu oma sammusi pöörda, igapidi näitasiwad nende kannatused juba nii kaugele jõudnud olewat, et nad mitte enam suuremaks kannatanud minna, kui korraga weel üks sündmus nendele krooni pähe pani . . . Suba päewa lõpul oli taewas Põhja-poolt paksu pilwe näitnud. Korraga kattis õõ tulemise ajal see pilwede kogu lõik taewast paksu, musta pilwedeaga. Metsa linnukesed jäiwad wait; ainustgi healt, ainustgi weikest labinat polnud kuulda, ja ümberkaudu üksikus metsas haudus rahu ja waitus.

Nga torm pesis õhus, ja mõned pilgud hiljem ähtis ja hulus juba tuul oksades, ja mürisewal kohinal tungis maru metsa puudesse . . . Sell wahel kaswas pimedus itka. Pitke pimedad pilwed katawad metsa ja maad, wett otwab jdena alla ja wälguad aelewad läbi taewa wolwi nagu tulised maud! Missugune hirmus, missugune kõrge nähtus! Wälk heidab oma tuld metsasse; tule leek lööb üles nagu wihane lõwi. Katab Kõrgewaim metsa ja maad jälle

jõgebega, mis pilvest alla ootavad, pilkane pimedus võtab jälle võimust ja pittse vägev mürin kostab metsast jdest ja ümberkaudseist mägestikkudest vastu . . . Rõrge waim seal ülewel teab, mis maa peal sünnib! . . . Sellel filmapilgul nägi Oli ainult Ballet mõttes, looduse mässamistest hoolimata, waatas ainult tema peale. Ühe hiigla suure paksu oksadega jalaka all sai ta temale wihma eest pisut warju. Oli ise aga, kui ta nõnda oma armsamaga puu tüwe najal istus, Ballet oma kätewahel hoides, tema jalgu oma kättega soojendates, oli õnnelikum, kui üks noor naine, kes lapsukesel esimesi liikumisi oma südame all tunneb . . .

Nemad kuulatiwad tormi müra ja mäsju; ja nende eneste südames ei mässanud mitte wähem torm; korraga tunneb Oli üht Balle pisarat oma rinna peal.

„Oh südame torm,“ hüidis ta, „kas see on Sinu wihma piisf?“

Siis hakkas ta oma armsa ümbert palawamalt kinni.

„Balle,“ ütles ta temale, „Sull on üks saladus minu eest. Ütle mulle omete, mis Sind nii surub ja ahastab, mu armastatud hing! See jahutab südant, kui sõber meie hingesse waatab. Teata mulle teda, Sinu salajat walu, mida Sa minu eest niisuure isemeelega warjul hoiad. Oh, ma näen küll — see on Sinu kodumaa, mida Sa taga igatsed.“ . . .

Balle wastas talle ruttu:

„Jah, mu sõber! Mu süda on täis igatsust oma kodukoja ja rahwa järele, aga sellest kurwastusest ei tahta ma mitte ennast sellel teel kõituma panna laske, mis Sind peastet ja saates olen ettewõtnud. On jo isegi mull mu kodumaal kõik rõem ja õnn kadunud: mu isa ja ema puhkawad muru all, wend on juba aastate kaupa alati sõdateel . . . Minu kurbus on suur, aga ma ei tahta Sind jätta . . . Mu süda ja hing otsiwad Sind . . . Järgi jätmata palun oma risti rahwa Jumalat ja Jeesuse ema, et Sina digelle Sumala tundmisele walgustud saaksid.“

Nende sõnade peale jäi Oli kauaks wait. Ka Balle ei rääkinud enam, waid kattis oma pea kuue hõlmaga kinni ja

tuetas seda nuttes Oli najale . . . Ta arwas nooremehe waikimist selleks tähendada wdawat, et tema wastu paner ristiusu wastu kdituma hakkab . . .

Sest ajast hakkas aga ka Palle wditluse wdim nooremehe armastuse wastu wafima . . . Ei aitanud see talle mitte suurt, et ta kae oma rinna wastu surus ja kdigest jduust heitles; Oli oli juba tema umber hakanud, oli tema hinge dhust joobnuks saanud ja aramdetmata noore armastuse ndiduwat dnnewage tema huuledest joonud . . . — — —

Silmad taewa poole ules tdstetud, hoidis nuud Oli wdkude walgustusel, igawese taewa filma ees, oma walitud mdrsjat oma kate wachel . . . Dh pulmapidu wdkude ja pittse mdsfamisse all — ja oled waart nende kahe armastuse iksamise wage ja palawust nagemal! Dh toredad poliised metsad, kes teie oma pilwede poole tduwa kuuskede latwade ja laiade oksadega nende noort kannatajate pulmatoodid katate! Teie kdrged kased, teie walged riided olitwad nende pulmapidul! Teie wagemad jde wood, teie metsikud maed ja kaldad ja fina hirmus ja wagem, kuninglik loodus, oh — kas pole teie kdikide auu ja ilu muud midagi, kui uks tuhi uhkus, et kaht noort sudant petta! Ja kas poleks siis mitte wdimalik olnud uhaks luhitefeks filmapilguksgi teie puhaduse wagebe kuuega armsa kattena uhe sureliku dnnewarinat fatta ja warjata? — —

Palle pani aga weel ndrvalt wastu; Oli oli juba oma dnne lahidalle saamas, kui korraga hirmsa loogiga uili suur ja laia keeruline walgu-kiir ddpimedusesse alla kais, nii et mets korraga hellendas, tuleleegis ja weewlis seisis, ja uks puu just nende jalge ees puruks ja pihuks maha loodi. — Nagu imeteu labi seisatwad meie kaks noort inimest weel terwed!

„See on ristirahtwa Sumala noomiw fdrml!“ kiljatses Palle. — — —

Nad pdgenesitwad edasi.

Seal — oh imet — labi looduse waikuse, mis nuud tuli, kuulewad nad uhe kella healt.

Ghmatuses kuulatawad mdlemad fiin metsastikus sarnast

ootamata helinat . . . Lähemal pilgul kostab kaugelt ühe koera haukumine nende kõrva; see on üks wõderas, Bernardini koer, seda kuulufse tema iseäralikust haukumisest! ta läheneb; ta on siin; ta hulub rõdemuga leitud noorte inimeste jalgade ees; üks wana asuja misjoner, munk, latern käes, tuleb koerale metsa pimeduses järele.

„Kiidetud olgu Jeesus Kristus!“ hütab ta, nii pea kui neid näeb . . . Mina otsin Teid juba paarist tunnist saadik. Meie hea koer on Teid juba enne pitkse tormi hakatust haistatanud, ja nüüd tõi ta mind seie . . . Oh Sumal, kui noored Teie olete, olete sell hirmsal ööl metsa efsinud! Mis olete Teie küll tormi ja pitkse käes kannatand! Tulge seie minu juurde! Siin on üks karunahk, mis ma kaasa wõtsin — see on Sulle, waene noor neiu; ta on weel pisut wiina minu kurbitse pudelis . . . Sumal olgu kõigis tema tegudes tänatud; tema heldus on suur ja tema arm otsata!“

Palle langes waimuliku mehele jalge ette.

„Palwe eestkostja,“ ütles ta temale. „Mina olen ristitud. Sumal ise on Teid mulle saatnud. Oh peasta — peasta mind ja minu noort saatjat siin!“

„Mu tütar,“ wastas asuja munk, teda üles tõstes, „meie helistame ikka oma weikese palwemaja kella ööse, kui torm ja kuri ilm käes, et selle läbi metsa teedel eht jodel efsijaid warjule kutsuda; siis oleme meie oma Helweetsia wendade eeskujuga järele siin kaugel põhjamaal uue usu lautamise heaks efsijatele ja sõda-hädalistele warju kohtasi asutama hakkanud. Mind on nüüd pühajaga lubaga tema Siimimaa kiriku asjade püha saadik Willem von Modena, kes ise ka warsti seie uusi risti usulisi kinnitama ja kaitsma saab tulema — enesele eele saatnud ja mina olen Sumala abiga Siimi, Läti ja ka Gestikeelt õppinud ja seie Siimi-Läti rajale õnnistusega Issanda wiljateri külwama hakkanud. Siin oleme ka oma truu koerale õpetanud, wõderaid mööda-käijaid ja efsijaid üles otsida.“

Õli omaft kohast sai munga Siimikeele kõnest aga wae-walt aru; siisgi liigutas selle ligimese armastus ja tasane, lahke, auuwäärt olek teda ja temale näitas see wõderastele

heategewa misjoneri wdi usu kandja olef nii kõrgel üle inimeseliku olemise ja inimese looduse, et ta tdeste ennast und arwas nägewat.

Weikese laterna walgusel, mis munt käes hoidis, nägi ta tema pikka, hõbehalli habet ja tema jalad, käed ja nägu oliwad kibuwitstest weriseks kistud.

„Oh wanamees!“ hüidis Olli, „misugune julgus on Sinul, et sa kibuwitstesse õnnetumatele wderastele appi ruttad, kartujeta, et Sind Pikkeri nooled ja walgutiired sin wdera ilma käes tagaajawad ja maha wdihwad lüüa?“

„Kartus?“ wastas paater soojalt. „Kartus piaks mull olema, kui inimesed hädas on, kellele ma appi wdin rutata? Siis oleksin ma Jeesuse Kristusele üks kõlbmata teender, kui mind sellest tegemisest kartus tagasi hirmutaks!“

„Sina ei tea aga weel mitte,“ wastas Olli, „et mina mitte ristlane pole?“

„Noormees!“ — wastas wana kuulutaja. — „Kas olen mina Sinu usku küfinud? Ja ka Kristus pole mitte ütelnud: „„Minu veri saab seda ehk teist puhastama;““ tema on Juutide ja paganate eest surunud, nagu risti inimestegi eest ja tema on inimestes ainult wendasi ja õnnetumaid näinud. Mis mina sin Teie heaks teen, on wäga wähe, ja Teie saate teises kohas wistist tublimat abi leidma; siisgi selle palk ei ole mitte preestrile päralt. Mis oleme meie waesed sõnakuulutajad muud kui kõlbmatad töörüistad taewaliku armastuse tegewuses maapeal? Misugune sõamees oleks nii auuta ja nurjatu, maha jäema, kui tema Jumalik sõa-ülem, rist käes ja kibuwitjakroon peas, nende ees inimestele appi ruttab?!”

Neid imelikka sõnu kuuldes paisus Olli süda, ja tema walas imestuses ja liigutuses pisaraid.

„Minu armsad lapsed,“ ütles nüüd wana preester, „mina õpetan sin metsalises ja wderas kohas Teie wendasi Jeesuse armastuse tões ja pühas ristiusus. Minu majakene pole kaugel siit; tulge minu järele ja soojendage ennast. Teile saawad seal küll külluse anded puuduma; siisgi saame meie omete lahket, sõbralikku warju isekeskes leidma ja ka

selle eest piame Jumalat tänama, sest ilmas on inimesi palju, kellel ka sedagi ei ole?"

Maailmas on õigeid inimesi, kelle südame tunnistus nii rahul on, et ka teised, kes neile lähenevad ja nende kõnet kuulevad, sellest rahust osa saavad. Kui preester oli rääkinud, jäi pikkamööda ka Oli südames ja rinnas torm vähe-male, ja ka väljas looduses näitas maru tema heale eest taganemat . . . Barsti lahkusivad pilved ja meie sõbrad wõisivad puu warjult minema astuda. Kui nad metsast välja olivad sammunud, pidiwad nad ühest hõkiseft mäest üles minema. Bernardini-koer traatwis nende ees ja kandis ühe kepi otsas wanamehe ärakustutatud laternat. Palle ja Oli läksiwad misjoni-waimuliku järele. Tema waatas sagedaste nende järele tagasi ja näitas nende õnnetuselt ja nende nooruselt wäga liigutatud olewat. Üks raamat oli tema kaela siutud, tema ise tuetas ennast ühe walge kepi najale. Tema kasu oli kõrge, tema keha ära kurnatud ja lahja, ja tema näu tegumood lihtjas ja auus. Kui ta paigal seisis ja nendega rääkis, siis oli juba tema tasasel healel üks ise-äraline wägi . . . Kes teda nõnda samnumas nägi, sellel oli juba selge kaju ühest kristlikust rändajast . . . Minejad saidwad wiimaks waimuliku mehe majakese juurde, mis ühe mäetalda sisse koobasse oli ehitatud. Maja esimene osa oli mäest väljas, aga tagumine mäe sees. Meie tulejad ei leidnud seal muud, kui üht waest, õlgedest aset, ühe kurbitse pudeli, puu pange, millega wett wõeti ja mõningad puust riistad, peale selle seisis nurgas weel: üks puu labidas, üks kiwist laud, selle kõrwal ristikuju ja ristirahtwa raamat — piibel.

Wanamees süitas koke kuitwa õlgede abil lee peal tule üles ja pani kuitwe puu otse põlema. Siis õerus ta kake kiwi wahel nisu teri, tegi neist ühe kooigi ja pani teda tulise tuhasse küpsema. Kui see kook tulises tuhas pruuniks oli lainud, kandis teda wana preester tulipalawalt lauale ja pani sellele wahtrapuu kausiga rõeska piima kõrwale. Senni oli juba homiku tulemisega ilm jälle selgets ja heledaks saanud ja Jumala Waimu sulane soowis, et Palle ja Oli temaga

ühes koos majakese ette õue istusitiwad. Need läksiwad temale järele ja maitseitiwad üht imeilust, rahu ja rõemuga täidetud homikut. Pittse piltwed oliwad laugemale Eduna-Homiku alla läinud, nende walgud keerlesiwad weel ikka silmanähtawuses, aga mürinat ei kuulnud enam. Mäe all oli torm ühes kallastikus palju kuuskese maha murdnud ja mäsaw jõe wool oli sealtsamast hulga aasamaad liiwa ja sauega täitnud, mis ühest kalda nurgast lahti ujutatud maast järele jäi.

Selle ilusa looduse nähtuse juures jutustas Palle mäewanakesele oma ja Olli lugu. Waimulik mees oli wäga liigutatud ja pisarad jooksiwad tema palelt läbi habeme alla.

„Minu laps“, ütles ta Pallele, „Sina piad Jumalale oma kannatust ohwerdama, kelle auuks Sina juba nii mõndagi oled korda saatnud; tema saab Sulle Su rahu jälle andma. Sa näed seal, kuidas metsad suitsewad, kuidas jõed jälle oma asemele, mis nad ära on lõhkunud, tagasi pöörawad, ja kuidas piltwed lahknawad; ja kas usud Sina siis, et see, kellel wägi on, sarnatseid tormisi walitseda, ta mitte inimese südames tormi waigistada ei jõua? . . . Puhka nüüd siin omast reisiist, siis saame näha mis teha . . . Kui aga Sull mitte mujal kodu kohta ega peawarju pole, mu hea tütar, siis pakun Sulle siin minu koguduse seas, mida mull õnn oli, meie Lunastajale Jeesusele Kristusele wõeralmaal wõita, aset ja paika. Ma tahan Ollit kristlikus usus õpetada ja teda Sulle meheks anda, niipea, kui ta Sinu wääriline on.“

Neid sõnu kuuldes langes Olli pisaratega waimuliku mehele põlwele ümber, kuna Palle lahtwatuks sai, nagu furnu . . . Wanamees tõstis Ollit lahkestest naeratates üles.

„Mu süda hüppaks rõemu pärast, kui ma Sinus, noormees, üht paganat wõiksin suretada ja kristlast, kes Jeesuse sisse usub, äratada. Siin wõeral kohal ja üksikuses walmistan mina ennast jo ammugi surmale ja igatwese elule ette, mille lähedust mulle mu wanabus iga päew ja tund meelde tuletab. Ja enne kui minu mullane hoone langeb, on minu kõige ülem õnn see, et ma siin, kuhu ma omale tööpõldu olen walinud, tõsise ristiusu liikmete hulka wõin

lastatada." Wiimaste sõnadega langes wana asutaja põlwile; Palle tegi sebasama ja surus ka Ollit selle eesmärgi järele tegema. Wanakene hakkas kõwa healega palwele ja Palle palus kaasa. Wahete wahel wälkus weel ikka hele wälgu kiir Lõunapoolses taewa sõrwas, Shtupoolsed piltwed helendasiwad ja punasiwad, nagu tule meri tõusewa päikese esimeste kiirte käes ja lähedased wõsu oksad ja mets kohise-siwad tasakeste homikuses tuule õhus. . .

Koosolejad pöörasiwad majakesesse tagasi, kuhu wanakene Pallele puhkamiseks hõlgedest aseme walmistas. Neiu rahutumad pilgud ja nägu näitasiwad üht iseäralist muret ja kurbdust; tema waatas kawa preester Leo peale, nagu tahaks ta sellele üht saladust awalbada, siisgi aga näitas mõni asi teda sellest tagasi hoidwat, oli see Olli siin olemise pärast, ehk oli see häbenemise wõi tunnistuse asjata olet, kes seda teadis. . . Warsti läksiwad need kaks meesterahwast pisut eemale ja wanakene näitas Ollile maja warjul ühe teise koha, kus ka tema wäsimusest wõis puhata. . . Lõdune eel tõusiwad nad üles, wõtsiwad oma heategijaga jälle ühes koos südame kinnitust ja wanakene rääkis neiu kuuldes palju Olliga ristiusust ja selle õnnistusest, tulewast elust, wiimsest kohtust ja Jeesusest Kristusest. . . Nõnda jõudis õhtu kätte. . . Õfeks juhatas waimulik mees jälle igale ühele oma aseme kätte. . . Ollil aga ei tulnud und, ja ta kuulis, et ka Palle sugugi ei maganud, waid üles tõusis, ja wana preestrit taga otsis. Seda ei olnud aga siin, ta oli wälja läinud, et mae kalda kõrgemas kohas Jumalat paluda. Ta ütles Ollile seda teisel homikul, et see õfene palwetamine ka talwel temal wiisiks olla, sest et ta heameelega nägewat, kuidas metfad oma paljaid latwu liigutawat, ja edasi rutta-wad piltwed tuule aetusel mööda lendawat, ja et ta suure rõemuga tuule mühinat ja jõekohinat kuulawat, milles igawene Sooja oma healt kuulutawat. . . Palle pidi siis, ilma et wana preestrit üles leidis, oma asemele tagasi minema, kus ta nüüd warsti magama uinus. Oh — õnneliku lootuse jowastusel ei näinud Olli neiu rahutumas olekus muud, kui mõnda naisterahwa nõrkust ja lootis, et see pea kaub.

Teisel homikul ärkas Olli kägude kuffumisel üles, nop-
pis maja kõrvalt alt aasalt tullerkuppusti ja pani neid,
mida homikused koidupisarad olivad kastnud, neiu rinna ja
pea peale. Neiu nähti iseäranis raske uni tema eilese vä-
simuse ja õhese rahutuse järele peale tulnud olewat ja Olli
ei tahtnud tema rahulist hingamist mingil wiisil segada.
Siis otsis ta lahke waimuliku mehe üles. Ta leidis teda
wäljas kalda peal ühe ümber langemud kuuse tüwi peal is-
tumas. Preester kutsus Olli enesega alla palwe kohale.
Täna oli ristirahwal pühapäew, ja wanakene seletas teel
Ollile selle püha tähendust ja pühitsemise tõsidust. Palle
armastuse õhwer, ja selle misjoni wanakese heldus, lahkus
ning pühalik tõsidus, misga ta ka ühe mõderale tundmatale
inimesele suurt head üles näitas, kōik see hakkas aeg ajalt
Olli seespidist inimest ümber muutma ja sünnitas tema hin-
ges üht iseäralist auustust ristiusu wasta.

Winejad saiwad warsti teisele poole üht mäe künku,
ilusä armsä orusse, kus wilja wäljad tasase tuule ees laene-
tasitwad ja ühes külakeses inimeste asukohast elu ja liikumine
kõstis. See kõrwal on weikene furnu-aed, ühes weikeses,
ilusas künka pealses metsa salgus, kus männid, kuused ja
mõned kasjed oma latwu warajases homiku tuules liigutasi-
wad. Kesk wähemaid risti, mis iga kalmu peal seisitwad,
nähti üht dige suurt risti kesk furnu-aeda, mis selle pühit-
semise ajal oli püsti pandud . . . Niipea kui rahwas oma
waimulikku isa nägi, ruttasitwad nad teda teretama ja temalt
õnnistust saama. Ühed suudlesitwad tema riideid, teised käisi-
wad tema järele; emad tõstiswad omad lapsed käte peal üles,
et neile Jeesuse Kristuse armu õpetuse kuulutajat näidata,
kellel seda nähes pisarad üle palede alla woolasitwad. Ta
kuulas nende teatust ja päewalikka uuditseid külalt, andis
ühele nõmu, teisele tasast noomitust, rääkis tulewasest lõikuse
lootusest, trööstis kannatustes, ja juhatas igaüht ikka wiimaks
Sumala ja Jesa juurde.

Julga rahwa saadetusel saadi wiimaks ühe ilusa salgu
juurde kingu peale küla keskelle, kus jälle üks dige suur rist
puude wahel püsti seisis. Siin pidas Sumala teender hari-

likult oma püha usu teenistust. Ta tegi seda ka täna. Pärast lühikese palwe lõpetust kogus ta kõik koguduse enese ümber.

„Minu armsad sõbrad, wennad ja õed Issandas“, hakkas ta rääkima, kuna ta lahkel näul oma noore koguduse peale waatas, „teie olete enesele ühe uue wenna ja ühe uue õe juurde saanud, ja omaks ülisuureks rõdemuks näen ma, et taewa Jumal minewal öösel teie wilja-wäljasi selle hirmsa tormi ajal kõige kahju eest on kaitstud — kaks suurt asja, mille eest teda tuleb tänada. Peale seda on mull teile teatada, et see maakoht, mis meie oleme sisse piiranud, igaweseks ajaks püha Katoliku piiskopi alla jääb ja meie enese uue kiriku wallaks saab. Seda sõnumit sain ma ühe kirjaga piiskopi saaditu läbi täna homiku. Seega pole teil kümne aasta jookkul mitte maksusi maksta, nagu rüütlike waldades, waid sellel ajal tuleb meil Jumala abiga meie uue koguduse õnnistuseks kirik üles ehitada. Ma tean, et need sõnumed teid rõdemustawad; meie elukaik siin hädaorus on aidatud ja kinnitatud. Wõtkem sellepärast tohe püha õhwrüt ette, ja igaüks pangu seda sügawas palwes, kindlas uskus ja südamlikus alanduses taewa Isa palge ees tähele.

Nüüd wõttis Jumalakartlik preester, — kelle sarnast küll wist naljalt teist sellel jäleedal ja hirmsal Liiwimaa orjaaja algusel leida ei olnud, kui ka tema saatjat, Willem von Modenat, maha arwame, — ühe waltwaka riide enesele ümber, pühad riistad wõeti ristiga ühest juurde toodud kirstust wälja; ühe kiwi peal oli altar ehitatud; lähedast jõesst toodi wett; ühest sawisest kruusist kallati joodawat wiina wette; kõik kogudus, ühes sellega ka pisut eemal seisaw Dlli, langes põlwili piha rohusse; pühalik Jumala teenistus püha-õhtu-sõoma-ajaga algab, oma taewaliku ühifuse iluga ja püha saladusega!

Hele päikese kiir, mis häkitselt ühe pilwe tagant wälja löi, paistis kõige koguduse palede peale. Ruunde lehed ja rohi ja lilled läikisiwad; hele päikese kiir langes ka pühitse-tud leitwa, hostie, peale, keda preester praegu üles tõstis. . . Oh salaja kristliku usu wägi! Oh püha ja kõrge risti kogu-

duse Jumala teenistus! Ohwerdaja üks wana, nõrk mees, altariks üks kiwi, templiks kõrge metsasalk, ja palujad need, kes omal lapsel põlwele weel kõik mitme jumala ees oma põlwi oliwad nikutanud. . . Ei — ka Olli, kes kõigest ainult pealiskaudu aru sai, ei kahtlenud sellel pilgul, et salalik ime, millest talle wana preester enne oli rääkinud, tõeste siin oli sündinud, et ristlaste Jumal maa peale maha tuli; sest ka ristimata noormees tundis tema lähedust oma südames.

Pärast õhturit, mille juures ainult Liivi pealiku tütar Palle puudus, läksiwad preester ja tema wõderas ühes koos külasse. Kõdemuga sammus Olli wanateise kõrwal edasi, kuna ta palawal armastusel Palle nägu enese silmade ees nägi ja lootusrõõrust õnne maitset, tema peale mõteldes. Tema imestas kristliku usu mõitu ka siinse endise paganate üle, kes wana preestri õpetusel lahkemaks ja wagamaks oliwad saanud, kui muidu neist oleks mõdinud arwata.

Külas toodi waimuliku-mehe ette üks laps, keda ta toomingate wilul ühe hallika juures ristis. Peale seda kanti tema järele üht furnud — waikses leinas, aga ufkliku lootuse pisarate all — furnu aeda. Üks noorpaar sai ühe tamme all ühe maja dues laulatatud ja kõik kogudus saatis neid üksikusse majakesse, kus wana preester aga lähifest aega pulmapidust Oliga ühes osa wõttis. Koguduse karjane astus siis rahwa saatusel jälle minema, ja õnnistas paremale ja pahemale poole majasi, põldusi, puid ja hallikat, kuna ta oma karjaga jumalaga jättis. Olli meelde tuli wana preestri kõne, keda Jumal maad ja ilma, mida ta oli loonud, õnnistas, kui ta seda Madama sugule kätte andis. . . See kõik liigutas ikka ja ikka uueste nooremehe tundmist ristisu poole.

Kodu poole minnes tahtis ta wanalt preestrilt teada saada, kuidas ta oma kogudust juhatab, et nad tema sõna ja soowisi nii wäga walmis on täitma; tema wasta suure lahkusega:

„Mina ei ole neile mingit walju käsku, waid aga õpetust annud, ühteist armastada, Jumala poole paluda ja üht tulewat, paremat elu pärast surma loota: selles on kõige ilma käsud ja seadused koos. Sina nägid teiste küla majade

seas üht puust maja, mis suurem kui teised ja kelle kõrwal üks kell pukkide wahel kõlgub — see on wihma ajal ja talwel meie kirik ja palvemaja. Homiku ja õhtu, kui tööd ehk toimetused iial lubawad, ja igal pühapäewal kogub meie weike kogudus senna sisse, Issandat kiitma, ja kui mina mitte seal ei ole, siis piab üks Liiwi wanakene, keda Jumal suurte waimu annetega on õnnistanud ja rohke tundmisega ehitanud, palwe tundi; sest ka wanapõlwe päewad on isegi iga inimese juures preestri ameti päewad. Arwa senna juurde weel meie usuteenistuse kõrged ja pühad wiisid, waimulikud laulud, rist, mille ees meie palwetame, see leherikas jalatas, mille wilul mina ilusatel päewadel jutlust pian, meie hauad wdi kalmud, mis nii tõsiselt meie wiljawaljade ligidal künka peal seisawad, meie jõgi ja tema ilusad kõrwalised ojaesed ja hallitad, mille sisse mina weikesti lapsti püha Johannese wiisil uues Betaanias kastan, kui neid risti wäele pühendan: siis on Sull selge kaju sellest weikest Jeesuse Kristuse riigist, mis mulle Jumal siin on aitanud asutada.“

Wanakese sõnad paniwad Dlli sügawa mõtetesse. Waluga mõtles ta oma kodumaa ja oma isakodu peale, mis tall wangipõlwe häda ohtudes ja armastuse tulukesel leekimise juures küll meelest wahel pisut oli ununenud. Küid ei wõinud ta ka walusa tundmiseta siinse imeliku koguduse ja küla peale mõtelda — sest — mis oli ta siin, üks wõeras põgeneja, kaua juba isamaalt eemal, rändaja — kodumaale jõudes, kui see iial õnneks läheb, mis saab ta seal leidma? Majad ja hooned riisus ja tuha hunnikus, õed, wennad, sõbrad ja naabrid hauas! Ehk mis muud wõis tema lootus olla — sest wõeraste ühendatud sõda salgaw rändasiwad nagu rohutirtsude parwed Gestimaa poole . . . Uueste ärkas Dlli südamel igatsus oma kodumaa ja oma usu ja jumalate järele — miikspärast pidi siis see uus, kallis usk, keda hallipealine paater Leo nii suure õnnistusega kuulutas, Gesti maal kõik tuha ja põrmu alla matma ja inimesi paljaks riisuda aitama, kuna omete siin selle pühalikul preestri weike kogudus selles usus nii rohkestel rahu ja õnnelikul elutegevust

wdis maitsta. Kas oli siis kaks risti usku ja kaks Jeesust — üks, kes õnnistab ja ehitab, ja teine, kes neab ja hukkab?

Need küsimused ja kahtlused tormasivad preestri maja poole minnes Olli südames. — —

Oli Ollil ühenägu õnnest ja õndsusest elaw ja armas olnud, — siis oli ta omete liig lühike, ja walus ärkamine ootas õnnetumat noortmeest juba wana misjoneri majakese juures. . . Kui nad lõuna ajal senna jõudsiwad, pani Olli wäga imeks, et Palle temale mitte kohe wastu ei tulnud. Häkine hirm ja wärin käis tema kehast läbi ja, kuna nad koopa uksele jõudsiwad, polnud tall mitte julgust Pallet nimepidi hüida: sest tema kartis ja aimas juba, et ta üht õnnetust kuuleb.

Nad astusiwad majakesse. . . Palle oli oma afeme peal maas ja — hoigas raskeste. . . Misjoner tõstis pisut riiet kõrwale ja waatas kummardades neiu afeme kohta. . . Rahwatanud näul ja segaste juustega ajas ennast ilus, armas kogu pisut üles ja tuetas pead käe najale. Külmad higi tilgad läikisiwad tema otsa ees ja walusalt naeratas ta weel Olli poole. — Nagu walgust lööb, hirmuga üffifilmi neiu otsa wahtides, käed laiale ja suu sõnata, seisis Olli seal, ei saanud paigastgi liigutada. Sügaw waikus walitses pilguks ajaks nende kolme walulugu nägeja keskel. Wana misjoner hakkas kõige esite rääkima:

„Saab wist“, ütles ta Pallele, „warsti üleminew palawik olema — wistist Teie paljust käimisest ja õfsest külmas ja märjast. Ja kui meie ennast aga alanduses Sumala Issa alla anname, siis saab ta meie peale halastama.“

Neid sõnu kuuldes jooksis seisaw weri Ollile uueste südamesse, ja ta sai, nagu kunagi looduse-laps, määratumast hirmuwärinast liig ruttu wabaks ja rõemsa lootuse tundjaks. Palle ei jätnud teda aga mitte kauaks sellesse. . . Kurwalt wäristas ta pead ja näitas meestele käega, et nad tema woodile ligemale astusiwad.

„Mu helde isa“, ütles ta nõrgal healel, preestri otsa waadates. „Minul on surm ligi. Oh, Olli — kuule siis nüüd seda õnnetumat saladust, mis ma Sinu eest warjasin,

et Sa mitte puhas ilmas troostita jäeks Sinu õnnetumas eluluos ja, et oma ema käsku täidaksin. Üra takista enam nüid mitte walufate kaebamistega minu kõnet, mis neid wähefi filmapilkusi, mida mull weel elada jäeb, lühendaksiwad. Mull on palju rääkida, ja oma südame rahutumatest löökidest, mis ma kord korralt nõrgemaks kuulen jäewat, ja sellest koormast, mis mu südant rõhub, tunnen ma, et ma wäga pian ruttama."

Pärast weikest waikimist kõneles Palle edasi:

"Minu kurb saatus hakkas juba enne minu sündimist. Minu ema sai mind ühel õnnetumal tunnil, kus minu isa, Taprel, enne wastu wõetud ristiusu ära wandus ja ristiusule kindlaks jäewa Raupo käest Rubbesele kindluse ära wõttis, sest Raupo hoidis Sakslaste poole ja pidas oma wannet, mis ta püha ristile wandus, kinni. Minu isa ja teised Liivi pealikud ja rahwas, kes ristiusu ära wandusiwad, ühendasiwad ennast Wene Polotski würsti Wladimiriga ja Lithawlastega, et Sakslasi meie maalt ära ajada ja nende orjusest peaseada. Aga meie rahwa wana waenlane, Semgallide würst Westhard, andis Sakslastele ja Raupole selle ühenduse nõuu teada, tuli määratuma Semgalli sõdawäega Riiale appi, enne kui Wenelased ja Lithawilased seie jõudsiwad. Meie Liivi rahwad saiwad waenlaste tugewa hulga läbi wõidetud, Raupo tormas Sakslaste abil oma lossisse ja põletas seda ise maha, minu ema langes Sakslaste kätte wangi, aga teda jäeti elusse, et ta usku polnud jätanud. Pärast rahu tegemist, kus hilja seie jõudnud Wene wägi jälle kodumaale tagasi summiti pöörama, palusiwad Liiwilased rahu. Aga neile anti seda walju tingimiste all, ehk küll minu isal weel üks loss oli, mis Sakslased ära wõtta ei saanud. Nüid pidiwad Liivi pealikud oma perekondadest lapsi Riiga pandiks andma ja wangi langenud omaised, olgu meeste ehk naisterahwad, Sakslaste kätte jätma, kunni kõi Liiwilased ristiusku saaksiwad ristitud. Nõnda jäi ka minu ema, kui pealiku naine, Riiga pandiks . . . Ta nuttis palju, kuna ta mind südame all kandis; ta oli ristiusule truu, aga ta oleks kõigest hingest

oma armastatud mehe juurde ruttanud ja teda tõsiselt ristiusuliseks oma silmatähe ja palvete abil pöörnud . . . Aga sedagi ei lubatud . . . Minu ema jäi Riiga pandina. Sell walu ajal lähenes ka see tund, kus mina maailma walgust pidin esimest kord nägema . . . Minu ema aeg sai täis . . . Mina piinasin sündides tema sület . . . tema tõi mind kange waluga ilmale . . . Mina olin nõrk . . . Wangipõlwe ja sõda-aja hädad ja walud ja waewad oliwad mind jo ema ihus waewanud. Ma olin sündides väga waetwane. Minu elu pärast kardeti . . . Et aga mind, walulast, peasta ja minu isale armu pandiks hoida, tõutas minu ema püha Maarjale, et minu neitsilik olu igaweste puutumata ja taewale pühendatud piab saama, kui ma aga elusse jäeksin . . . Õnnetu tõutus — see lükkab mind nüüd nii noorelt hauda!

„Sellel wahel läks Liivlaste waewa põlw kord korralt suuremaks . . . Sakslased wõtsiwad kõik nende lubatud õigused enam ja enam ära. Ütelbi: Liiwirahwas olla ristiusule ikka wastased . . . Preestrid aga käisiwad nende maad läbi. Kirikud ja kloostrid ehitati — ja Liivlased pidiwad seda kõik oma käega tegema, sest Saksa woli-kord ja kohus oli igal pool wõimust wõtnud. Juba ühe aasta jooksul kuulutati, et kõik Liivlased Düna ääres olla ristiusulised . . . Minu emal oli lootust, nüüd pea kodu poole lastud saada ja oma meest jälle näha, talle tema walude troostiks noort tütar, kes priskeste kosuma hakkas, näidata. See lootus läks täide! Aga pea tuliwad uued wiletsused! Liivlaste wiha Sakslaste wastu kaswas uueste ikka enam. Üks minu isa sõber ja sõaseltsimees oli suremas haige. Liiwitennad seisiwad kurwalt tema wiimse lahkumise juures. Üks munk rääkis surejaga ja seletas temale ja ümber seisjatele sellest õnnistusest, mis truudel ristiinimestel taewases Jerusalemmas olla oodata — ja mis neid pürgus oodata, kes usuta surewad . . .

Siin tegi minu isa oma wihas Sakslaste ja ristiusu wastu ühe teu, mis teda õnnetusse saatis ja — mind wae-seks lapses ning mu ema leses jättis . . . Tema astus munga ette ja hüidis:

„Põrgu minge teie ise kõige oma õpetusega, usuga ja sõdawägedega, kellega meid olete paljaks riisunud ja orjaks teinud! Misfugune on see Jumal, kes teie kätte maailmas kullad ja teiste inimeste warandused annab ja pärast surma veel kõige paremad taewa linnad peale kauba! Mine siit ja jäta meie wend rahule, et ta omas Liitwänemate usus wõid surra ja rahuga filmi kinni panna!”

Need sõnad oliwad nagu tuli hõlehunnikusse. Liitlased tungisiwad munga peale ja löiwad teda. Minu ema ruttas wähele ja püüdis lepitada. Ei aitanud. Munk langes oma were sisse maha ja kanti kõrwale. Minu ema jäi tema juurde. Ta toibus pea jälle ja läks uueste furnu juurde. Nüüd lükkas aga minu isa teda tasa kõrwale, astus sureja sõbra aseme juurde: see waatab talle wiimse pilguga naeratades ja heaks kiites otsa; see oli ta wiimne jumalaga jätmine. Ta sirutas ennast ja — oli lahkunud. Minu isa surus tal kurwalt kõige Liitlaste filma ees filmad kinni ja ütles:

„Mine, armas Liitwend, meie õnnetuma isamaa poeg, teise paremasse ilma, kus Sakslased mitte Sinu käsuandjad, waid Sinu sulased saawad olema!”

„Selle järele tuliwad nüüd hirmsad päewad jälle! Saksa rüütlite kohus kutsus minu isat, enese ette tulla. Minu isa ei läinud nende juurde. . . Siis tuldi teda kinni wõtma. . . Minu ema abil peasis tema aga ära ja põgenes Kokenoisi lossi Wene-sõbralise Wetsheslawi juurde; senna põgenesiwad ka teisi osalisi, pealikuid ja noori ja wanu sõamehi, teda Sakslased munga löömise pärast kinni püüdisiwad. . . Wetsheslawiga ühes tungisiwad nad nüüd üfsikute Sakslaste falkade ja asutuste peale. Warsti aga kogus ordumeister Binno suured Sakslaste salgad kottu, piiras Kokenoisi lossi ümber ja tormas selle wastu. Sõameeste hull lossis oli weike, minu isa ja Liitlased wõitlesiwad kõige wihaga ja wahwusega, aga tema ja teised Liitlased langesiwad kantside peale. Wetsheslaw süitas ise oma lossi põlema ja põgenes Wenemaale. . . Kokenoisi loss sai Saksa rüütli Rudolphi

Jericho kätte. Tema käest palus minu ema oma mehe furnukeha ja mattis teda sinna ristirahwa furnu aiale sõda wälja äärde — halebaste tema hinge eest pisaraid walades ja teda leinates. Sinnetuma lese lein ja mure, kes ikka ristiusule truuks oli jäenud, liigutas wõitja rüütli südant. Ta wõttis mind, kolme aasta wanuses, ja minu wenda, 12 aasta wanuses, omas lossis kaswatada ja kandis ka minu ema eest hoolt. Minu wend kaswas talle truuks, wahwaks sõameheks. Rüitel andis talle Liiwimehi juhutada ja saatis teda pärast Metsepolestse ühe oma teise maakoha ja weikese lossi walitsejaks. Sealt käis minu wend alati rüütlike sõateele abiks ja seal kaswasin mina oma ema hoole all tõsise ristiusu tõe sees üles. Mina armastasin oma ema wäga õrnaste ja palawaste, oma wenda niisama. Ükskord — ma olin juba 15. aastane, minu wend oli sõateel, tuli aga jälle Jumal mind raske waluga katsuma — minu ema jäi häkitselt raskestest haigeks — ja kolme päewa pärast oli ta juba suremas. Mõni tund enne oma wiimast lahkumist hüidis ta mind oma woodi juurde.

„Mu tütar,“ ütles ta, kuna ka üks misjoni munk seal juures oli, kes teda trööstis. „Sina tead juba sellest tõutusest, mis ma ükskord Sinu eest olen teinud. Armas tütar — Sina ei saa minu tõutust mitte waleks tegema? Sa waene laps — mu südame Palle — ma jätan Sind maha, ühte ilma, mis mitte wäärt pole, üht tõsist kristlast omaks nimetama. Siin walitseb kurjus, uskmata meel, Jumala põlgamine. Sellele langes ka Sinu isa, mu armastatud mees, ohwriks. Mine kloostrisse, nii pea kui Sa 20 aastaseks saad — pühitse oma elu paltwele oma isa eest ja löö oma liha risti kõige ihaldamiste ja himudega! . . . Kuna Sina kloostrisse lähed, jätad Sa ka oma enese hinge õnnistuseks maailma maha — ei saa Sind siis perekonna mured ega patused tahtmised, mis ikka iga noort tütarlast sellel hirmsal waenu ja sõda ajal waritsewad, kuusata, mille eest iga ema süda oma tütre peale mõeldes mures ja ahastuses on. . . . Tule siis, mu kallis laps, tule ja tõuta selle pühitsetud preestri, Jumala sulase parema kae peale ja oma su-

reja ema kae peale, et Sina mind taewa filma ees mitte walelikuks ei saa jätma! Mõttele, mis ma Sinu eest olen lubanud ja kohuseks wõtnud täita, et Sinu elu siin maa peal ja pärast igaweses elus peasta! Luba ja tõuta ka Sina nüüd weel püha wandega, et, kui Sull iial mõttesse tuleks, seda warinet murda — siis — siis Sinu ema hing Sinu läbi igawese piinale saagiks piab jäema!"

"Oh minu ema," hüidis Palle waluga, "mikspärast rääkisid Sina nõnda? . . . Oh usk, kes sina ühtlasi minu kannatuste ja walude ja õnnistuse hallikas oled, kes sina mind hukatusse kukutad ja siisgi jälle jahutad oma magusa kinnitusega! Ja Sina — minu südameihkamiste olemine ilmas, oh Olli, Sina tead nüüd minu walju ja hirmsa elusaatusse põhjust! . . . Pisarate ootul heitsin ma ennast oma sureja ema rinnale ja lubasin kõik, mis aga minult taheti. Misjoner ütles mulle selle hirmsa wandesõnad ette, misga mina kunni surmani ennast maailmast lahutasin. Minu ema ähwardas mind wandega, kui iial oma tõutust murraksin, ja — lahkus minu kätewahel siit ilmast. Enne seda aga wõttis ta minult tõutuse, et ma seda asja kellegile ei pia teatama, kunni ma 20 eluaasta algul flooftrisse astuma pidin . . . Mõnes ei aimanudgi ma wande raskust. Täis püha püidmist, ihu ja hingega ristiinimene olla, ja uhke oma Liitvi sugu pealiku were peale, mis minu soontes jooksis, nägin ma ikka ainult sarnasi mehi enese ümber, kes wäärt ei olnud, minu kätt saama, ja ma rõdemustasin juba, et minu tõutus sugugi raske polnud täita. Ma olin õnnelik, selles tundmuses, et ma kedagi muud abitaasat ei saa enesele saama, kui oma ema Jumalat taewas . . . Seal nägin ma Sind, noor ja ilus sdawang . . . Sinu elusaatus liigutas mind, mina julgesin esite aga tule ääres metsas Sinuga rääkida — ja nüüd alles tunnen ma oma tõutuse koormat ja raskust! . . ."

Olli kuulas üli rahutuma põnewuse, hirmu, walu ja warinaga Liitwineiu kõnet . . . Kui Palle oli lõpetanud, astus ta rusikas kättega misjoneeri ette ja hüidis:

"See on siis see taewalik usk ja õpetus, mis Sina mulle nii wäga kõrgeste oled kiitnud! Ara neetud see wanne

ja tõutus, mis minult minu Ballet viisub! Ara neetud see Jumal, kes loodusega vastamisi seisab! Oh mees! Preester! Mis on Sull siin metsades tegemist — mis otsid Sa Liivi ja Cestirahwa maades? —

„Sind ja teisi pimebaid paganaid tahan ma peasta,“ vastas wanamees üli häkitiselt hirmsa healega . . . Sinu meeletumaid ihtamisi ja ekfi-usku tahan ma tallitseda, taudada ja sind keelda — Sina Jumala teutaja — et sa taevase Jumala viha enese peale ei koorma! Igawene kõrge Jumal, — kes kõik on loonud, on üks kõigil — paganatel ja ristirahwal — tema ilmutisest inimesesuguga ära peastmiseks ilma sisse oma Poja läbi kuulutab aga ainult püha ristiusk. Need mitmed Jumalad, keda Sina ja muud paganad Igawese Looja kõrval auustawad, pole muud kui looduse wäed, kellele pimebaid pagana inimesed wale auu annawad — need on kurjad waimud, keda nad looduse wägedes auustawad, sest et nad head Igawest Loojat on Tema loodusse ära unustanud. See Wana Iha ja Looja, keda Sina ega paganad diete ei tunne — on üks kõigis kohas — oma Poja läbi, kes inimeseks sai ja kõike ilma lunastas, kutsus ta nüüd kõikide rahwaste sugusi ristiusu õnnistuse ja tootuste läbi jälle omale. See Jumalik heldus õpetas kõigile, ja ka mulle kõlwatumale, armastust kõigi inimeste wastu, ja selle igawese armastuse waim ajas tõekuulutajad seie — Põhja maale Liivi, Cesti ja kõigi rahwastelle seda õpetust jägama, mis kõiki inimesi Arapeastja, Jumala Poja were ja kannatuse pärast Igawese Armule tõmbab! . . . On see siis dige ja kõlblit, noor mees, kes Sina waewalt oma mehapäewade elu ilmas oled alganud, ainult oma kannatustest kaebada, ilma selle peale waatamata, et kõik ilm inimeste patu ja kurjuse all ägab! Need Sinu walude harmid ja haatwad, need wiletused, õnnetused ja ülekohtud, mis Sulle ja Sinu sugule on tehtud — kas arwad Sina neid ristiusu wõdi tema tõfiste kuulutajate süüts? — Ei! need on inimliku deluste, patu ja kurjuste sünnitused, mis sagedaste ka püha ristiusu kuube oma deluse ja were ja saagi jänule kattede wõtab. Ka risti rahwa seas walitseb weel palju

kurjust ja ülekohus pesitab Saatana teendrite läbi sagedaste ta kõige pühama templis. Aga kes on Sind kõige selle lohtumõistjaks teinud? Ehk kus on Sinu rahwa-, kus Liivlaste ehk Lätlaste-, kus kõigi paganate head teud, mis nemad inimese sugule on teinud, et nad terve ristiusu koguduse peale, kes maailma Jumalalle, Tema Poja peastmise ohwri abil, ruttab üheks koguduseks koguma — kiva wiskawad? . . . Kus on Sinu enese woorused, kus Sinu head teud, mis Sulle wähegi digust annaksiwad sarnastelle kaebustele? Kus on need suured ärateenimised, mis Sina ilma ja inimese sugu eest oled teinud, kus on see armastus, mis Sina inimeste lastele oled üles näitanud? . . . Dnnetu, pöörmata pagan — Sina näitad aga rumalaid ihkamisi üles, ja julged, Jumala ja tema taewaliku usu peale kaebada! Kui Sina niisama, nagu mina, kord kolmkümmend aastat nagu waene põgeneja ühes üksikus, toledas metsikus mägestikus oleksid elanud, siis ei saaks Sina naljalt nii ruttu Taewase walitseja teede peale lohtu mõistma; siis saaksid Sina aru saama, et Sina midagi ei tea, midagi pole, ja et mingit rasket karistust, mingit nii hirmust walu pole, mis meie patune liha täieste poleks ära teeninud."

Walgud, mis wanamehe filmist käiswad, tema habe, mis talle kunni alla rinna peale ulatas, tema sügawad, wutundmuste ja elumõistusega täidetud sõnad andsiwad temale üht jumaliku nägu . . . Imelik oli see wägi, mis nendest kõnedest roore ristimata mehe ja pagana peale mõjus, kes küll mitte kõigest täit aru ei saanud, mis wana misjoneri kõneles, aga, et ta loomusest üks iseäranis sügawate tundmustega noormees oli. Näks tema mõtetes omete ristiusu tõsiduse kohta nagu üks uus üks lahti, kust ta, ehk küll mitte misjonerile kõiges asjas digust ei mõistnud anda, omete üht uuemat ilma nägi ja selgust wõrdlemiseks risti usu ja oma senniajani kalliks peetud pagana usu arwamistesse sai . . . Ta jäi pilguks ajaks mõttesse. Talle tuli uneste wanamehe kogudus ja õpetus meelde. Ufinaste lendasiwad tema waimu eest kõik head ja kurjad teud ja mõtted mööda . . . Temale tuli liigutatud südamel meelde, et see imelik wanatene esi-

mehesest kokkusaamise filmapilgust talle siin ainult head oli teinud, teda ja Ballet ühe temale arusaamata heldusega oli vastu võtnud, armastanud, õpetanud, söötnud ja warjanud . . . Imelik arusaamata sügav kartuselik häbidus ja auutundmus selle wana usukuulutaja vastu täitis tema rinda. Ta sai tema waimulikust, kuninglikust, preesilikust kõrgusest ära võidetud ja sunnitud — ta langes wana halli ette põlwili ja palus oma häikist wiha andeks.

„Minu poeg,“ ütles wana preester nii tasasel healel, et selle südames weel walusam kahtsemine wõdimust wõttis — „minu poeg, mina pole Sulle mitte sellepärast noomitust teinud, et mina kui inimene teutatud oleksin saanud. Oh — Sull on õigus, mina olen wäga wähe head siin metsades teinud — Jumalal pole kedagi kõlbmata sulast, kui mina . . . Aga oma Kuninga ja Looja, Taewaliku Juhataja ja Saatja peale, mu poeg, ei pia mitte kaebatama! Ära ole mulle kuri, kui ma Sulle haiget olen teinud, ja kuuleme nüüd oma de kōnet! Oh wast on weel teed leida, kuita sellest ahastusest peaseda — meie tahame kõige paremat loota, Oli — usk ja õpetus, mis lootust ja lootamist üheks kõige kõrgemaks wooruseks ülendab ja tõstab, on tõeste Jumalikust Allgusest! . . .“

— — — „Mu noor sõber —“ nõnda algas Ballet jälle rääkima, „mina wõin Sind minu raske wõitluse tunnis-meheseks hüida — ja siiski oled Sa sellest ainult kõige pisemat osa näinud; suurema jäu hoidsin ma Sinu eest salajas. Ei — ka kõige alam sõaori, kes lahingute taga rasket tööd teeb ja koormat kannab, on vähem õnnetu, kui Ballet! — Sind ikka põgenemisele soowitades ja siiski selgeste teades, et Sinu põgenemine mulle surma tooma pidi; kartes, Sinuga Liitwimaalt wõera metsastikusse põgeneda — ja siiski metsade pimeduses süda täis ihtamist ja igatsust . . . Oh — oleks see ainult minu wanemate-maa, wenna, sõbrade ja kodukoja ja — oh hirmus mõte! — oleks see ka minu enese hingedõnnistuse kautamine üksi olnud! . . . Aga Sinu wari, oh mu ema, Sinu waim lähitas päewad ja ööd minu

ümber ja pidas mulle Su piinasi filmade ees? Mina kuulsin Sinu kaebamisi, nägin, kuidas pörgu tuli Sind kõrvetas! Hirnu kujub riisusitwad minult döse une, ja troostita kadusitwad minu päewad; öhtune laste kuiwas ära, kui ta minu põlewa liikmete peale langes; mina tegin omad huuled jaheda tuulele lahti, aga jahutuse asemel tõi ta mulle ahastawat palawust ja minu hingedöht käis mu huulede üle, nagu tuline leil! . . . Misfugune piin — Sind, Oli, ikka minu ümber näha, kaugel köigist teistest inimestest, sügawas metsa teel — ja üks ülepeasemata sügawus minu ja Sinu wahel! Oma elu Sinu jalge ette tooda, Sind orjana teenida, Sinu sööma-aega ja Sinu aset kusgi tundmata maanurgas walmistada oleks mulle köige ülem õnn olnud siin ilmas! Sellele õnnele olin ma nii ligidal — aga ei tohtinud seda omete omaks nimetada! Misfugusi plaanisi mõtlesin ma wälja! Misfugusi unenägusi ei näinud küll see kurb süda! Sagebaste, kui minu pilgud Sinu palet filmitsefitwad, läksin mina jo nii kaugelle, meeletumaid niihästi kui ka süiwäärilisi, footwisi footwima; wahel oleksin ma Sinuga ainus elaw hingeline maailmas olla tahtnud — ja kui ma siis eneses Jumalat tundsin, kes neid hirmsaid ihkamise tormisi tallitses, siis footwisin ma selle Jumaluse kautamist, kui ma aga, Sinu kättest ümber hakatud, Sinust kantud, Jumala ja maailma rusudes ühest sügawusest teisi oleksin kukkunud . . . oh — kas wõin ma seda ilma häbita tunnistada? — Müid, kus ma igawese aja wärawatel seisn, kus ma pea andeksandmata kohtumödistja ette pian astuma, sell filmapilgul weel, kus ma römuga näen, et minu emale toodud ohwer minu elu ära sööb, sell filmapilgul — oh hirmus wastane olu! . . . wõtab weel kahetsus minu peale wöimust, et ma wähemalt üks kordgi selles elus koguni ja täieste Sinu oma ei olnud . . .”

„Minu tütar,“ ütles wanamees Pallele nüid jutu wahele, „Sinu walu saadab Sind efsima; see ülemääraline ihkamine, mille alla Sina ennast annad, on hartwaste diglane, jah — ka mitte loomulitgi, ja sellepärast on ta ka Jumala filma ees wähem karistuse wäärt, sest et ta rohkem waimulikuisit wale teadest kui südame wigadusest tulnud on.

Ära anna seepärast tulewikus sarnastelle oma iskamiste tungimistele mitte enam maad; nemad ei sünni sinu süita olule mitte . . . Ka on Sulle, mu armsam laps, Sinu palawaks saanud mõtete luule, seda tootust, mis Sa omale emale tegid, liig hirmsas kujus näidanud . . . Kristlik ust ei nõua mingit üleliiga ohwrit meilt, mis inimlikust ole- misest üle käib. Inimese tõsised ja diglased südame püü- mised, tema parajad woorused on palju enam wäärt, kui pahade wägi-tegude ülemäärased tndmused. — Ja kui Sulle ka inimlikult nõrkus kätte oleks tulnud, et Sa igawestes wditlustes alla oleksid jäenud: — kas ei ole meil mitte Jeesuses hea karjane, kes taewaliku heelduses ja tasanduses kadunud lammast jälle tagasi toob oma truude sekka? — Rahetsemise ilmlõpmata rikkused oliwad ka Sulle lahti: — Were jõgedest ei saa sgedaste mitte küllalt, et ilma filmas meie pattusi tasuda: Jumalalle saab ühest ainsast filma pisa- rast küll. Sellepärast ole rahul, mu tütar, Sinu praegune olek nõuab rahu. Meie tahame Jumala poole paluda, kellel üks palsam on nende kõikide kõigi walubelle, kes teda teeni- wad. On nüid — ma loodan seda wähemalt, tema ära uurimata nõuu, Sind weel terweks lasta saada, siis tahan ma Riia piiskopile kirjutada; temal on see woli, Sind Sinu tootusest, sest et see pealegi weel ühefordne on, jälle wabas- tada, ja Sina saad siis omad päewad Olliga, oma abi- kaasaga, minu juures elama.”

Nende wanamehe sõnade juures tuliwad Pallele hätit- selt krambid peale — kestiwad kaua. Nendest toibus õnnetu neiu ja jäi hirmsa ägeda walu kätte. —

„Kuidas?“ hüidis ta, ahastuses käsi kokku lüües ja ringutades: „oli siis weel tõeste üks peafemise tee olemas?!“ —

„Jah, mu tütar,“ wastas wana misjoner — „Sull on see weel wdimalik.“

„See on liig hilja — nüid on hilja!“ hüidis Palle. „Kas pian ma siis sell filmapilgul surema, kus ma teada saan, et ma wiimaks omete õnnelikult oleksin wdinud saada?“

Dh — poleks ma mitte nii meeletu ja hull olnud omas ahastuses ja iklamiste tormis! Miks ei saanud ma juba ennem selle püha wanamehega kokku? Dh mis sugune õnn ditseks mulle näid Sinuga, minu truu Oli? . . . Trööstitud, rahule saadetud oleks meie elutee selle auuväärt preestri läbi! . . . Glaxime meie siin metsastikus eht mujal kus tahes — meie truudus ja õnn kannaks meid kunni hauani! . . . Ah liig suur oleks minu õnnetundmus olnud! —“

„Jäe rahulikumaks,“ ütles temale Oli ja võttis ahastava käest kinni. „Jäe aga nüüd rahule; selle õnne osaliseks saame meie veel saama.“ —

„Jialgi, ei iialgi! Dh nüüd mitte enam!“ nuutsus Palle. — „Kuidas?!“ küsis Oli ehmatuses.

„Sina ei tea veel mitte kõige hirmsamat asja selles sündmuses!“ karjus õnnetu tütarlaps . . . „Üle minewal öösel müristamise ja wälgu löömise ajal . . . olin mina pea aegu oma wannet ja tootust murdmas, ja selle läbi oma emat põrgu sügavusesse kufutamas; — juba lähewitas tema äraneedmine minu peatohal, juba petsin ma Kõige halastajamat, kes mind elus hoidis . . . Kui Sina seal minu wärisewaid huulesi suudlesid, ei teadnud Sa veel mitte — Sa ei teadnud mitte, et seda wiimist lord tegid ja et Sa ühe surma mineja ümber hakkasid!“ —

„Dh mu Jumal!“ karjus waimulik mees. — „Armas laps, mis Sa oled teinud? —“

„Üht hirmust kurja olen ma teinud, mu hea isa,“ ütles Palle, hirmsaste pöörataval filmil ümber waadates . . . „Aga — siiski — Jumal olgu tänatud — mina üksi olen kadunud, — minu ema on peastetud!“

„Räägi täiestel!“ hüidis Oli hirmsas ehmatuses. —

„Koh — olgu siis,“ rääkis Palle edasi — „mina olin oma nõrkust ette ära näinud, ja kui ma oma kodumaa maha jätsin, võtsin ma eneselle . . .“ —

„Mis Sa võttsid?!“ karjatas Oli omas ära rääkimata.

hingele ahastuses, neiu suust üht kõige jäledamat sõna ette aimates.

„Kihwti kaasa?“ küsis preester kahwatades.

„Jah!“ vastas Palle, waewalt kuuldawalt — „kihwti wõtsin kaasa — juba mässab ta minu soontes ja ihus!... Üle-eile oli mull juba see kindel nõuu, kõigest sellest ajast ei saanud ma enam rahu, kui mulle mu nõrkus awalikuks sai, et ma wiimaks omete oma tootust piatsin murdma. Minewal õösel ei tulnud mulle und filma... Põrgu tule leegid ja igawene, sügaw pimedus, kus mu ema pidi wae- watud saama, seisid alati mu filmade ees... Täna — kus Teie ära olite — wõtsin ma surma rohtu — et üksi mina hukka saaksin, aga mu ema peaseks!...“

Lont kukkus wanamehe käest — ja nagu surnud lan- ges ka Olli Viivi pealiku tütre kõrwale maha. Wana misjo- ner wõttis neid mõlemaid oma käte wahetele, ja pime kooba- kamber kostis nende ühiseft walu hingamisest wastu...

„Kiinitame ennast, kinnitame ennast!“ hüidis wiimaks julgemeelne wanamees. „Meie kautame kallid filmapilkusi: — kui kartmata kristlased tahame õnnetuse-tormidele wastu panna; kõis kaelas, tuhk pea peal tahame ennast kõdigewäge- wama Jumala ees alandada ja tema halastust appi paluda, ehk tema püha nõuule alanduses allasteita. Ehk on weel aega. Miks Sa ei ütelnud mulle kõhe seda?“

„Oh, minu hea isa“, ütles Palle, „mina ootasin Sind igatsufega — Jumal aga lastis Teid minu karistuseks kaue- mine kodust ära jääda. Nüid on küll kõik abi asjata, sest selle kihwti wastu, millega Sakslased oma odasi määrivad, kui sõtta lähewad, ei leita enam wastu kihwti... Oh Olli! Mõttele aga minu imestamise peale, kui see surmaw mõju mitte nii ruttu mind maha ei wiiskanud, kui ma seda olin ootnud! Minu ihkamised on minu ihujduudu kahewõrdseks tei- nud; minu hing ja elu ei tahtnud ennast mitte nii ruttu Sinu omast lahti kiskuda.“

Nüid ei rääkinud Olli Pallele sõnagi wahetele, ega muut-

funud ega nutnud, waid ta mäsfas oma südamewalus kui meelest nõder, nagu looduse lastel omaduseks on. Ta pöörles nagu meeletu maas, heitis kätega ja hammustas iseennast wihas ja ahastuses hammastega. Heldemeelne wana misjonier ruttas imewäärt õrnusega wenna juurest õe juurde ja näitas neile lõpmata armastuse tegusi. Oma rahust täidetud südame abil mõistis ta, oma wanaduse päewadest hoolimata, meie noorte inimestele seletada, mis tema arwas ja mõtles. Ja tema usklik mõte andis talle sõnu, mis õrnedamad ja tulisemad oliwad, kui noorte inimeste ihtamiste ja ahastuse tulufene. . . Kas pole see preester, kes juba 40 aastat õõd ja päewa Sumala teenistuses oli, Iisraeli põletuseohwite sarnane, mis Iisanda auuks mägede peal järgi jätmata suitsefiwad?

Asjata püüdis wana misjonier Palle walule rohtu otsida: wäsimus, mure, kihwt ja walulik nurjalainud armastuse tulufene, surmatavam kui kõik muud maailma kihwtid, mõjusiwad kõik ühes koos selle Liiwimaa lille elu peale. Öhtu ees tuliwad hirmsad walu hood! Wiimats hakkasiwad Palle liikmed üleüldse halwatud wiisil tangeks jääma, enne kui ta ise weel furnud oli.

„Puuduta kord minu sõrmi“, ütles ta Olli. „Kas Sa ei tunne mitte, et nad külmad on nagu jää?“ —

Olli oli nõuuta — tuimalt ja kangelst seisis ta paigal, ja juutjed tõusiwad tall hirmu ja ahastuse pärast püsti. —

„Üle eile öhtu, mu kallid Olli“, rääkis ta edasi, „pani Sinu tasane puudutamine mind armsal õnnetundel wärisema, aga nüüd ei tunne ma Sinu kätt mitte enam, kuulen waevalt Sinu healt, ja ka selle majakese seinad ja asjad kauwad wirwendates minu filmade eest. Kas ei kuule ma mitte lindusi laulwat? Päike piab nüüd just looja minemas olema — oh — Olli — kui ilusaste saatwad tema kiired metsa kõrwal kõngul minu haua peale paistma!“

Kui Palle märkas, et tema sõnad teistel pisaraid jooksmapaniwad, ütles ta neile:

„Andke mulle mu kõned andeks, armastatud sõbrad. Mina olen väga nõrk — aga Jumal annab mulle wiist weel jõudu, ma loodan. Oh, küll on raske nii väga noores ias surra — kui süda weel nii väga täidetud on elulustiga! . . . Sina, palwe eestseisja, oh halasta minu peale — Sina piab mind kinnitama ja trööstima. Oh — ja kas arwad Sa omete, et minu ema nüüd rahul on, ja et Jumal mulle andeks andma saab, mis ma teinud olen?“

„Minu tütar“, andis talle wana, waga preester wastu-
 seks — pisarates, mis ta oma filmist oma kuiwetanud
 kortsus sõrmedega ära pühkis. — „Kõik Sinu õnnetus on
 aga ühe kahetsmise wäärt eeskütuse põhjusel sündinud. Sinu
 paha kaswatus ja tarwiliku õpetuse puudus on Sind hu-
 katusesse kufutanud. Sina ei teadnud mitte, et üksigi krist-
 lane sugugi oma tahtmise järele oma elu ei tohi wõtta. . .
 Tröösti aga ennaft, mu armastatud tall; Jumal saab
 Sulle Sinu lapseliku südame pärast andeks andma. Sinu
 ema ja see ettewaatamata misjoner, kes teda pihtis, on
 suuremad süidlasted, kui Sina; sest nad on oma kohustest
 ja õigustest üle astunud, kui nad Sinult nii liig rutu-
 list tootust wälja surustiwad; aga Issanda rahu olgu ka
 nendega! . . . Teie kolmekeste näitate jälle üht hirm-
 sat nähtust, kui väga kardetaw määratsemine ja usu as-
 jade sügawama tundmuse puudus on. Jäe nüüd rahule,
 mu laps; see, kes südamed ja neerud läbi katsub saab
 Sinu peale Sinu nõuuwõtmiste järele kohut, mõistma,
 mis puhtad oliwad, ja mitte Sinu tegemiste järele, mis
 karistuse wäärt on. . . Ja elu? — Kui see filmapiil läh-
 neb, kus Sa Issandas õntfaste hingama jäed — kui väga
 wähe kautab Sa siis, mu kallis laps, sellest ilmast wälja
 astumisega? Oh! Sa küll enamiste üksikuses oled elanud,
 oled Sa muret ja walu juba küllalt näinud. Mis piaksid
 Sa siis weel mõtlema, kui Sa nende kannatuste tunnistaja
 oleksid olnud, mis feltklikust elust tulewad — ja oleks Sinu
 kõrw kõik seda igawest sõda mürinat, riisumist ja tapmist
 ja waesete inimeste hädaka isa kuulnud, mis õhtu-Europas
 riigist riiki kostab? Waeste hõle katukste all ja ka lossides

ja palleedes elab halatus, taebus ja walu ja oigab inimese-
 sugul! Mina nägin kuningakaasasi nagu waesid naisi nutwat,
 ja teegi ei tahaks uskuda, mis sugune see pisarate jõgi küll
 olema piaks, mis kuningakaasade filmi niisutab . . . On see
 Sinu ilus armu õnne-kadumise õhu-pilt, mis Sinule nii
 wäga walu teeb siit ilmast lahtudes? — Oh, mu tütar, see
 oleks niisama, nagu lapsed ilusat unenägu järele nutawad,
 millest nad üles ärkasiwad. Kas Sa tunned siis inimese
 südame loomust ja kas Sa wõid tema armastuste ja soowide
 muutlemist harutada? Kindlamine ja õigemine wõiks Sinu
 filmiwete woogusi ja laenesi lugeda, mis merd tormi ajal
 enesega üles ajab. Oh, Palle! Ohwrid ja headteud pole
 mitte igawesed kimitused; ükskord oleks wahest ka Sinu
 maitstud õnnele wäsimus järele tulnud, endised armsad pae-
 wad poleksiwad mitte enam arwatud saanud ja siis oleksid
 Sina wast aga üht wastumeeliste siutust enese ümber tun-
 nud . . . Kõige ilusam ja armsam armastuse põlw oli wis-
 tist sellel mehel ja naisel, keda Looja käsi kõige enne lõi —
 eks ole tõsi? — Üks Paradiis oli neile loodud, nemad oli-
 wad süita ja suremata. Nad oliwad täielikud ihu ja hinge
 poolest, ja kõlbasiwad üksteisele kõigi pidi. Adam oli Ewale,
 Ewa Adamille loodud. Ja kui nüüd ka needgi oma õnne
 hoida ei wõinud, mis sugune paar wõib seda siis weel loota?
 Mina ei taha Sulle mitte esimeste inimeste, esimeste sündi-
 nute abielust ja naisewõtmisest rääkida — nendest ülesrääki-
 mata ühendustest, kui need ühtlasi ka wennale abikaasaks oli-
 wad — kui armastuse palatus ja õe- ja wenna armastus
 ühes ja sellesamas südames kokku sulasiwad, ja ühe puhtus
 teise rõemusi ülenbas . . . Kõik needgi ühendused saiwad sega-
 tud; armukadedus salaldas muru-altari juurde, kus noori
 kissetallesi ohwerdati; ta walitses Abrahami telgi all, jah,
 ka nende laagri-telkidesgi, kus esi-isad nii üliwäga suuri
 rõemusi maitseksiwad, nii et nad oma emade surmagi sellepä-
 rast ära unustasiwad . . . Ja kas arwasi Sina küll, mu
 laps, et Sina süitam ja õnnelikum omas abielus Olliga
 oleksid olla wõinud, kui need pühad perekonnad, sellest meie
 Issand ja Õnnistegija ise on jündinud? Mina ei tahagi

rääkida kõigist majapidamise muredest, sõnavaheldusest ja riiust ning vastastikkudest süi-andmistest, rahutumast meelest ja salajatest kannatustest, mis abieluliku peapadja all varitsevad. Naise walub tulewad ikka uueste, kui ta jälle emaks saab, ja pisarate all astub mõrvoja laulatuse-altari ette. Misjuguist walu ei tee küll see südamesse, kui imew lapsute kaub, keda ema oma piimaga toitis, ja kes siis tema rinna ääres sureb! Walu-kaebused täidawad mägesi, Kael ei astunud ennast trööstida, sest tema poegi polnud enam!

Need iga ilmaliku armu ja õnne külge siutud wastupidised olemised on nii suured, et mina omal isamaal ja kõiges Öhtu-Europas kõrge seisuslisi, kuningatest armastatud nais-terahwaid olen näinud, kes kuninga maja maha jätsiwad ja floostrisse läksiwad, oma wastast ihu suretama, kelle rõemud aimult walu sünnitawad

Sina saad ehk mulle wastu ütlemä, et sarnatsed näitused, nagu need, mis mina räägin, Sinu kohta mitte ei maksa; et Sinu terve auu ja püidmine ikka see saaks olema, oma ärawalitsitud mehega ka kõige waesemas urtsikus metsastikus elada; et Sinu meel ja mõte vähem abielu rõemude, kui selle ainsa ilusa rumaluse, õnnerikka tundmuse järele on püidnud, mis inimesed armastused õnneks nimetawad. — Oh mõttekujutuste pettused ja udu-pildid! Oh tühjad, haiged, palawate meelemõlgutuste unenäud! Ka mina, mu tütar, olen neid tormisi ära elanud; see pea polnud mitte ikka nii paljas ja see rind mitte ikka nii rahuline, nagu nad Sulle nüüd näitawad olewat. Usu minu elunähtusi: kui inimene alati üks ja seesama oleks oma armastustes ja ikka toidust leiaks oma alati noorendatud tundmustele, siis oleks tall tõeste ka wõimu olewat, armsa Sumalaga ühe sarnane olla — püha ja õige; sest need on kõige kõrgema olemise kats ainuist rõemu. —

Uga inimese süda ja hing saab warsti wäsinuks ja tuimaks — ja iialgi ei armasta ta üht ja sedasama olemist ühe ja sellesama palawusega. Ikka on üksikuid punktisi, kus kats südant üksteisest lahkuwad ja neist wähestest punktidest saab aega mööda küll, et inimese elu kurwaks ja tühiseks

muuta. Lõpeks, mu tütar, on inimese kõige suurem õnnetus ja ülekohus selles, et ta ennaft sagedaste õnne-unenägude wõimusesse ära annab sellel ajal siis wigad, walud, haigused ja sureliku olu ära unustab, mis omete inimese loomu küljes olemas on: — ilus unenägu saab kord otsa. Warem ehk hiljem, — olgu Sinu õnn siis maa peal nii suur kui tahes olnud, — saaksite Sinu ilusad paled selle wanuse kätte saama, mis haud Alabama lastele osaks annab. Ka mitte Dli film ei jõuaks Sind Sinu haura-õbede seast ära tunda. Puusärgi usside juures lõpetaw armu lust ja õnn! . . . Mis ma ütlen? Oh edewuste edewust! Mis wõin ma weel sõbruste wäest rääkida siin maa peal? Kas pian Sulle ütleva, mu hea tütar, kui suur ta on? — Kui kord üks ainukene inimene ka mõne ainsa aasta pärast peale oma surma jälle selle ilma walguselle tagasi tuleks, siis kahken ma, kas teda ka needgi, kes tema mälestusele kõige rohkem pisaraid on pühendanud, tõsise rõdemuga jälle teretama saaksite; nii ruttu ja kergeste harjunetalse uutesse olemistesse, nii loomulik on inimese meele unustus, nii wäärtusetu on meie elu, ka meie sõbradegi südames! . . . Ütle sellepärast kiitust ja tänu Jumaliku heidusele, kes Sind nii pea sellest hädaorust ära kutsub. Juba saab lumiwalge kuub ja neiude kiirgaw kroon Sinule walmistatud, juba kuulen ma inglite ema-tuningat Sulle hüidwat: Tule, mu wäärt-arwatud ümmardaja, tule, mu tükene, istu puhtuse ja ilmasüütuse troonile neiude hulka, kes oma ilu ja oma nooruse-õnne inimesesugu teenistusele, waeste-lastete kaswatusele ja patukahetsemise tööle on ohwerdanud. Tule, Sina waimuliku saladuse lill, Jeesuse südame juures ja tema rinnal hingama! . . . See warajane surnuraam, see pulma woodi, mis Sa eneselle oled walitsenud, ei saa Sind petma, ja lõpmata saab Sulle Sinu Taewalik peigmees ümber hakkama!”

Kuuda wiimne loojamine w päikese-kiir tuult tasanema paneb ja rahu ja waitstust toob wäsinulle maale, nõnda waitgistas wanakese rahuline sõna Dli armukesse tartwilikka süda-

metundmisi. Neiu nähti nüid ainult weel nooremehe walu peale mõtlewat ja tema surew mõte otsis abinõusi, kuidas Oliit trööstida ja teda armastatawa kautamist kandma õpetada. Wahel finnitäs ta Ollile, et temal, Pallel, surm mitte nii raske ei oleks, kui noormees talle tõutaks, mitte enam nutta, waid rahulikumaks jääda; wahel rääkis ta Olii kadunud emast, omakstest, kodumaast; ta püüdis tema praegust kurbust ja walu ära ajada, kuna ta talle minewikku wabalt jälle mõttesse äratas. Tema maanitses teda kannatusele, mehisele olekulle ja kindlalle meelele.

„Sina ei saa mitte igaweste õnnetumaks jääma,“ ütles ta; „kui Sind Jumal nüid katsub, siis sünnib see wistist aga sellepärast, et Sind teiste inimeste kannatustele tundlikumaks teha. Inimese hing, oh Olii, on mõningate puude sarnane, kes ainult siis inimeste haawaballe parandawat waiku ehk mahla annawad, kui neid ennast surmale on haawatud!“

Kui ta nii oli rääkinud, pööris ta ennast preestri poole ja otsis tema juures rahu oma hingele; ja kuna ta Ollile taewalikult trööstijaks oli, lastis ta ka iseennast auusa wanakese suu läbi trööstida ja wõttis temalt surma woodi peal elusõna wastu.

Sell wahel oli hea misjoneer ifka tegetwamaks ja elawamaks saanud, lahkujaid tallitates ja trööstides. See kristlik armastuse näitus tõi wanakesele nagu uut noorust liitmetesse, ja kuna ta ifka uusi rohtusi walmistas ja majakese ligidolt metfast wärskleid samblaid ja hea hõnguga rohtusi haige woodisse tõi, rääkis ta pühas palawuses Jumalast ja digete õnnistusest. - Usu küinal käes — näitas ta Palle ees alla hauda astuwat, et surejalle selle salajaid imesi näidata. See weike kooba-sarnane majake oli täidetud selle kristliku suremisega, ja wistist oliwad taewalikud waimud selle sündmuse tähelepanejad, pealt waatajad, kus ainult kristliku usu püha wõimus maapealse kõige wägetwama ihkamise, nooruse-meele-ndruse ja surma wastu wõitles.

Ja tema wditis — meie Jumalik ristiusk, ja selle wdidu nãhtaw tãht oli üks pũhalik halemeel, mis mõlemate noorte inimeste südames endise meeleãraheitmise peale aset wdõttis. Bastu kerkõõd nãhti Pallel uut jõudu tulewat, nii et ta palweid jãrele wdõis rããkida, mis waimulik mees hauakaldal ette õles. Warsti peale selle andis ta Dõile tãe, ja rããkis weel waetwalt kuuldawa healega:

„Oh Gestimaa poeg! kas Sa mälestad weel seda esimest õõd, kus Sa mind wiimise armastuse taewa-neiuks pidasid? Smelikud ettenãgemised meie elusaatusesi!“ —

Tema tõmbas kaua hinge tagasi ja rããkis jãlle:

„Oh, kui ma selle peale mõtlen, et ma Sind nãib, halastamata, Jumalaga pian jãtma, siis saab elu tahtmine jãlle nii elawaks minu südames, et ma oma ihkamise wães peaaegu jõudu artwan leidwat, ennast suremataks teha. Siisgi — oh mu Jumal! Sinu tahtmine sũndku!“ —

Palle jäi wãsinult lõõtsutades tũkiks ajaks jãlle wait, siis rããkis ta edasi:

„Mull ei jãe nãib muud, kui Sind nende walude ja murede eest andeks paluda, mis ma Sulle nii wãga sagedaste sũnnitasin. Oh Dõli, üks pihutãis mulda, mis minu haua peale saab wisatud, heidab õht terwet ilma minu ja Sinu wãhele, ja peastab Sind igaweste minu õnnetuse koormast!“

„Minul Sulle andeks anda?“ wastas talle Dõli walusate pisaratega. „Mis on mull Sulle andeks anda? Kas pole just mina kõigi Sinu walude ja kannatuste sũnnitaja?“ —

„Mu sõber,“ rããkis talle Palle wãhele. „Sina oled mind wãga õnnelikuks teinud, ja kui ma weel kord ilmaise tagasi tuleksin, ja kui ma oma elu weel eest otsast peale algada wdõiksin, oh, ma tean, ma walitseksin seda taewalikku õnne, et Sind mõned filma pilgud Sinu walusas wangi põlwe ja põgenemise teel armastada wdõiksin, itka omale, kui mind ka muidu mu kodumaal kõige eluãegne raõu ja õnn wõtaks!“ . . .

Siis nõrkas Palle heal, surma warjub lähwitafiwad tema suu ja filmade ümber; tema rabas oma sõrmedega finna ja senna õhus ümber, nagu tahafiwad nad midagi nõgemata asja kinni wõtta ehk otsida; tema rääkis juba teise ilma waimudega. Warsti peale seda püüdis ta wae-waga, aga asjata, weikest risti omast kaelast lahti wõtta; tema palus Olli, et ta seda lahti teeks, ja ütles siis:

„Kui ma esimest korda Sinuga rääkisin, nägid Sa juba seda weikest risti tule walgel minu südame juures läikawat; see on see ainus maapealne warandus, mis Pallel on. Minu ema sai seda Riias wangi põlwes, kui ma esimest kord ristiveega olin kastetud, ühe waga munga käest, kes minu ristija oli . . . Wõta see pärandus minult, mu armastatud wend, ja hoiu teda minu kannatuste mälestuseks! Wõta, oh wõta wahelgi rasketel päewadel ristirahwa Jumalalt omaks warjuts ja tõtta tema Poja, selle risti-kannataja juurde abi otsima! Oh Olli! Veel üht palun ma Sinult: see on minu wiimne sõna Sinule siin maapeal! — Meie õnn siin ilmas oleks wast omete lühike olnud; aga selle lühikese maapealse elu järel on üks pikem, parem elu. Kui hirmus oleks juba see mõte, et meie igaweste pialfime lah-kuma! Näid aga lähen ma Sinule muudkui ette ära, ja ootan Sind seal ülewal, taewalikus riigis! Kui Sa mind tõeSte ja diglaselt oled armastanud, oh siis lase ennast kristlikus usus õpetada, mis ainus tee on meie tulewaseks ühenduseks. Tema teeb Sinu filma ees suurt imet, see usk, sest et ta mulle wõimust annab, Sinust lahkuda, ilma et piinaga ja meeleärahaitmisega sureksin! Siiski aga soowin ma ainult üht liht lubamist Sinult, mu kallis Olli, sest ma tean nüüd, kui kalliks inimesele üks wandelik tootus maksma tuleb. Kui kergeste ei saaks see tootus ükskord üht ülepeasemata sügawust ühe teise naisterahwa ja Sinu wabele looma, kes õnnelikum on, kui mina. Oh mu ema, anna oma tütrele andeks! Oh Püha Neitsi, halasta minu peale ja ole minuga selles wiimses eluwõitlemises! Oh ma tunnen, ma langen oma endisesse nõrkusse tagasi, ja wõtan

Sinu eest, oh Jumal, omad mõtted ära, mis ainult Sinu, Jgawese ja Rõigehalastajama päralt on."

Walust ja turbdusest täidetult lubas Oli Pallele, et ta wististi ajajooksul ennast ristiusu poole pöörab. Seba nähes ja kuuldes tõusis wana misjoner waimustawal näul üles, tõstis käed wastu lage kõrgelle ja hüüdis:

"Aeg on käes, aeg on käes, Jumalat, Issandat meie juurde kutsuda!"

Waewalt oli ta neid sõnu rääkind, kui nagu üks ülilmlil wägi Ollit sundis, põlwili maha langema ja Palle woodi kohta oma pead kummardama. Preester tegi ühe warjatud kasti lahti, mille sees üks kulbne, ühe looriga kaetud ohwri toos oli, ja heitis palwetates selle ette ennast maha. Häkitselt näitas kooba-majakene helebaste walgustatud olewat; inglite ja taewaliste kannelte healed kuulbusiwad õhus; ja kui wana misjoner püha riista tema umbrusest wälja wõttis, arwas Oli, nagu näeks ta Jumalat ennast mäe seinast wälja astuwat.

Preester tegi krika lahti, wõttis püha leitwasese oma kabe sõrme wähele ja lähenes Pallele, kuna ta ise saladuse-rikkaid sõnu rääkis. Selle õntsa sureja filmad oliwad püha waimustusega taewa poole tõstetud, kõi tema walu näitas temast kadunud olewat; kõi tema elu wõim kogus tema suule ja tema huuled awasiwad ennast, et harjunud leitwa sees warjatud Jumalat auukartusega wastu wõtta. Sellepeale lastis jumalik wanamees ühe puhta walge riide tükkilese püha õlisse, ja derus sellega Palle meele-kohtasi; siis filmitjes ta filmapilguse aega surewat neiu ja hüüdis korraga kõwal healel:

"Lenda üles, oh kristlik hing, ja ühenda ennast jälle oma Issandaga ja Loojaga!" —

Rüüd tõstis Oli oma norgus pead ja ütles, üht pilku õliga täidetud riista peale heites:

"Kas saab see eluwesi minu Pallele jälle elu andma?"

"Jah, mu poeg," wastas preester ja langes tema käte wähele — "igawest elu!"

Pallet ei olnud enam.

Ma ei taha püüda, oh lugeja, Sulle nüüd seda meele-
ärabeitmist kirjeldada, mis Oli peale tuli, kui Palle oma
viimast hingetõmbamist oli lõpetanud ja viimast õhkamist
õhkanud. Selleks kirjelduseks oleks palavamast waimu tar-
wis, kui mulle osaks on antud. Oh lugeja — meie uuema
aja meelitused piakswad oma udu meie filmade eest ära-
saatma, et neid pisaraid ja seda walu täieste wõiksime mõista,
mis pilwede ajal walati, mille taga meie Gesti esi-
wanemate wabaduse ja omaduse-päike looja läks — kes
mõistab nüüd weel kõiki neid walu-õjasi, mis sealse päikese-
all woolasiwad! — . . . Jah — kuu, mis praegu rahulikult
meie kohal hülgab ja waitfel öötunnil kirjaniku töökambri-
sisse waatab, saaks ennem ära wõtma, Gestimaa metsade
ja mägede, külade ja linnade peale kumamast — meie jõed
ja weed, mis meie isamaa aasadest ja paikadest läbi woola-
wad, wõikswad ennem seisma jääda, kui et noore Oli fil-
mad olekswad wõtsida wõinud, oma sugude, Siitwimaa lillekese
pärast nutmast, kes ennast nii palawas armastuses ja kaas-
tundmises tema elusaatuse külge köitis ja teda saatis, kummi
teda karm elusaatus ja teiste wale õpetus nii wara murdis! . . .

Raks terwet päewa ei pannud Oli kõrw midagi kõnet
wana misjoneeri suust tähele . . . See tark ja mõistlik mees
ei tartwitanud ka mingit asjata troosti sõna — ta oli wait
ja lastis walu ja kurbdust filmatwee abil ja aja-wiitwul
wäheneda. Ta ütles aga:

„Mu poeg, see on Jumala tahtmine,“ ja sellega hakkas
ta nooremehe ümber. Sialgi poleks Oli arwata wõinud, et
niipalju troosti Jumala alla alandawa kristlase kahe sõna
sees seisis, poleks ta seda mitte ise nüüd tunda saanud. Wana
preestri õrnus, püha tõsidus, lahtus ja kõikumata rahu
wõitsiwad wiimaks selle wintsutatud nooremehe tallitsemata
walu. Weel enam aga mõjus temasse wanakese üleskirjel-
damata kaastundmine. Ollil oli wiimaks häbi nendest pisa-
ratest, mis wanakene tema pärast walas.

„Mu hea isa,“ ütles ta temale viimaks, „see on liig — ühe nooremehe tormised walutundmused ei pia mitte kauem Sinu päewi pilwitama. Lase ma wõtan oma mõrjsja luud-kondid kaaja ja matan neid ühesse salajamasse metsasse maha, ja kui mulle weel kauemaks elu on mõistetud, siis tahan ma püüda selle taewaliku kihluse wääriliseks saada, mis mulle Palle tootas.“

Selle temale puhas wotamata pöörde peale nooremehe waimus, mis sellele jälle uut julgust ja jõudu tagasi tõi, wärises heasüdamega preester rõemust.

„Oh Kristuse püha weri!“ — hüüdis ta — „oh meie Jumaliku õpetaja weri — siin tunnen ma Sinu wäge! Wistist lased Sa wiimaks ka sellele noorele mehele oma helduse ja armu walgust paista! Mu Jumal, lõpeta, tee täieks oma tööd! Anna sellele ihkamiste tormidega täidetud südamele ja meelele rahu jälle tagasi, ja lase talle ainult alandlikku, waga ja parandawat mälestust tema kannatatud waludest jäeda!“

Palle kallist pörmu ei annud Olli õige preester mitte, waid soowis, oma noore koguduse lapsed kokku kutsuda ja Riitwipéaliku tütre kõigi kristliku wiisi- ja iluga matta.

Selle wastu aga oli jälle Olli.

„Palle õnnetus ja woorused on inimestele wõerad; saagu sellepärast meie kättest walmistatud haud niisama saladuse warjude alla warjatud olema!“ —

Nemad leppisiwad teineteisega, et nad teisel hommikul Palle surnukeha sennasamasse ilusa metsa alla jõe kalda ligidalle matawad, kus noored inimese seie jõudes hirmsal kõue-ööl warju oliswad otsinud. Ka wõtsiwad nad nõuiks, tänast ööd weel selle püha kannataja pörmu juures palwes walwada.

Shtu eel paniswad nad oma kalli õe pörmu kooba-majasefe ukse ette. Misjoner oli teda ühesse linasesse riidesse mässinud, mida talle ta enese ema oli kudunud . . . Palle ihu pandi esiteks halja sammalte peale maha; tema jalad,

tema pea ja õlad ning üks osa rinda olivad lahti. Tema juukseid ehitas üks närtsinud Jaanilill — see oli seesama, mis Olli talle kord magades sülle oli puistanud . . . Neiu külmad huuled olivad haledal, tasasel naeratusel finni, huuled, mis selle närtsinud, kolme päewa eest nopitud lille sarnatsed olivad. Neiu palete peal, walged nagu lumi kuu kuma ees, olivad mõned finikad sooned näha. Tema ilusad filmad olivad finni; tema puhtad jalad olivad üksteise peale pandud, ja tema alabastri sarnatsed walged käed pidasivad üht ristikujulest rinna wastu; tootuse mälestuse-rift oli tall kaelas. Mure ingel ja süita uni näitasivad teda omas nõiduwas sülles hoidwat. Sialgi polnud Olli taewalikumat nähtust näinud. Kes mitte ei teadnud, et see armas nägu ja kogu kord elas, pidi teda mõneks raiutud ilu-kujuks arwama — üheks magawa neitsi pildiks . . .

Waimulik mees palwetas wahet pidamata kõige õõ läbi. Olli seisib waitolles oma Palle furnuwoodi juures. . . Kui sagedaste oli ta, kui neiu rändamise peale magama uinus, tema ilusat pead oma põlwe peal kiigutanud! Kui sagedaste oli ta ennast neiu kohta kumardanud, et tema hingamist kuulata ja tema hingedõhtu sisse hingata! Oh, nüid ei tulnud ainustgi healt enam nendest liikumata huuledest ja rinnadest, ja asjata ootis ta nüid selle iluduse uueste ärtamist! . . .

Sutwine ööde-eha heitis oma tumedat walgust selle furnu walwamise üle. See põhjamaade ilus amaruse-kuma seisab üle metsade ja maade nagu üks püha saladuse-aeg, kus linnukesed ühskitutes puudes ja põesastes armsast suwe ilust tasekste juttu westawad. . . Wahete wahel kastis preester üht dieoksa pühitsetud weesse, kastis sellega furnu keha, ja täitis nõnda seda leina-ööd taewaliku lille haifuga. . . Wahel laulis ta ühe wana wiisi järele järgmisi salmisi ühe wana ilma laulikust — Siob oli selle nimi:

„Ma olen närtsinud, nagu lilleke, ma olen kuitwanud, nagu rehufõrreke wäljal. . .“

„Miks pärast anti wiletsale walgust näha, miks anti neile elu, kelle südamed täis kurbust on?“

Nõnda laulis wanakene; tema kõlarikas heal kostis wägewaste metsa waitusesse; Jumala ja haua nime kostsiwad ümberkaudu metsad ja jõelalbad wastu. — Diristawad paju-linnukeste healed, jõe ja metsa ojakeste kōhin, ja siis ka täsane, hele kella heal eemalt sulasiwad kōlku nagu surma lauluks, ja eemalt furnuaia-salgust kuulbus wastukostmine, nagu hūiaks seal endiste lahkunute waimud wana preestrile tema palwetesse oma heali kaasa. . .

Sellwahel saidwad Hommiku pool päikese tõusu kiired nähtawaks; linnud tõstsiwad ühes kooris oma heali, orawad lipsasiwad oma hautudesse õensa puudesse tagasi, et oma homitust und magada. . . Palle matmise aeg oli käes. . . Oli wõttis kalli furnu oma õlade peale, ja wana misjoner astus tema ees, labidas käes.

Nad läksiwad tasakeste edasi. Teise wanadus ja teise raske loorem keelasiwad nende sammusi ruttamast. . . Koera nähes, kes neid metsas oli leidnud, ja kes nüüd rõemul karates neile üht teist teed näitas, ootasiwad Oliil pisarad ojana maha. . . Sagebaste heitis Palle pittkade juuste salk, millega hommikune tuul mängis, oma kullast loori Oli filmade ette; sagebaste, kui ta raske loorma all wäsis, pidi ta teda halja rohu peale maha panema, et uut jõudu koguda. . . Wiimaks saidwad nad selle paiga peale, mis Oli omas walus oma armsa haua-kohaks oli walinud; nad paniwad furnu maha ja — kaewasiwad siis hauda selle noore neitsile, kelle ihu ka surmas üliwäga ilus näitas, siin jõe kaldal, metsas. . . Kui nad oma tööga walmis olitwad, kandsiwad nad seda ilu tema mullase woodisse. . . Oh — kui wäga teistjulgust woodit oli Oli talle oma unenägudes osaks arwanud! . . . Siis wõttis ta wana misjoneeri eesmärgi järele ühe pihutäie mulda ja waatis sõnata ja kurwalt wiimist korda Palle näusse. Wiimaks riputas ta une-põrmu kahesateistkümnepille-aja pale peale, ja nägi, kudas aeg ajalt Palle nagu

musta igawese-aja loori alla kadus; tema rind paistis veel pisut aega mullast välja, nagu üks lill, mida warajane külm võtab.

„Liiwi sõjamees!“ hüidis Olli walusal, südant lõhes-tawal healele — „waata, kuidas üks Gestima poeg Sinu tütart matab!“ ja seda üteldes kattis ta Pallet täieste mulla alla. . .

Nemad pööriswad misjoneri kooba-majakesse tagasi, ja Olli teatas hea preestrile oma nõuu, igaweste tema juurde jääda. Pühamees, kes inimese südant enam tundis, kui wähe teisi, märkas kohe nooremehe püüdmist ja kawalust, mis tema omas walus oli välja arwanud.

„Olli, Gesti pealiku poeg“, ütles ta sellele. „Nii kaua, kui Palle elas, olen ma Sind ise palunud, minu juurde jääda. Müid on asi teiste ja Sinu isamaa kutsub Sind tagasi. Usu mind, mu poeg, walud pole mitte igawesed; nemad piawad warem ehk hiljem lõppema, sest et ka inimese süda kord tufsumast seisma jääb. See on meie täiusfeta olemise iseäraline omadus, et meil ka sedagi mitte wõimalik pole, et ennast kauem aega õnnetumaks tunneksime. Põõra oma kodumaale, Peipsi-ranna maadesse, tagasi — tröösti omakseid, keda eest leiad, ja kanna nende eest hoolt, kes Sulle armsad on. . . . Lase ennast oma Palle usus õpetada, niipea kui see Sinu wõimuses seisab, ja pia meeles, et Sa temale surma woodi juures oled lubanud, heaks inimeseks jääda ja ristinimeseks saada. Mine, mu poeg! Jumal, Sinu lahkunud de Palle waim ja wana preestri sõbrus ja õnnistus tulewad Sinuga.“

Nõnda rääkis kristliku sõnamees. — Nii wägetw oli mõju, mis iga sõna tema suust noore Olli hingesse kandis, et ta wasturääkimata kuulis, mis wana waga hallpea ütles, kelle käest ta ainult head oli saanud ja keda ta auufartusega kõrgetks pidas. . . . Juba teisel hommikul lahkus Olli omast aunasest heategijast, kes teda pisarates oma rinna wastu surus, ja temale weel oma wiimast nõuu, oma wiimast õnnis-

tust andis. Oli läks lahkudes weel kord oma armsama hana künkalle, ja nägi imestates, et üks weike rist selle peal oli, mis surma õbst üles tõusis, just nagu merewoogudest sage-
daste weel ühe alla wajunud laewa mast üles ulatab. Sellest nägi Oli, et misjoner õõsse siin oli paltwetanud. See sõb-
ruse ja sügawa usu täht liigutas noortmeest pisarateni . . . Tall tuli mõte, seda kallist põrnu jälle üles kaewada ja oma armastatud Ballet weel kord näha; aga üks püha kartus hoidis teda sellest tagasi. Tema istus wärste hana mulla peale. Rätt põlwepeale tuetates ja peuga filmägu kinni kattes jäi ta sügawatesse leina mõtetesse. Siin, oh lugeja, mõtles Oli esimest kord maailma tühjuse peale ja weel suu-
malt edewuse peale, millega inimesed oma plaanisi ajawad, nagu oleks neil siin igaweste jäedawat aset. — Oh — lugeja — kes poleks küll juba kord sarnasi mõtteid tunnud?

Selle küsimise peale võib kõige enam üks wana ja hal-
likene wastust anda, kelle elupäewad suuremalt osalt juba läbi on käidud — kas teab ta palju inimesi leidnud olewat, keda nende õnne-unenägu mitte walustaste poleks petnud, kel-
lel mitte salajatest haawadest süda werd ei jookse? Ka kõige rõõmsamgi meel ja olu on sagedaste ühe wõsabitu wahel haljal rohumaal olewa müll-hallika sarnane — pealt näha selge ja ilus; waatad sa aga sügawamine alla, siis filmad sa ehmatuses tema salajas urkas üht wõsimadu, mida rohu-
maa tiigitene oma põhja peal toidab . . .

Pärast seda, kui Oli nõnda weel ühe terve päewa siin mure lohas oli wiibinud — hakkas ta teisel wara hommi-
kul esimese kuu healitsusel oma armsama pühast rahupaigast minema. Tema lahkus sellest, kui ühest piiri-tähest, millest saadik ta eneselle üht uut elutegetwust ja ilusaid woorusi ette-
wõttis, et neid korda saata. Aga mis? — seda ei teadnud ta isegi! . . . Kolm kord hüüdis ta Balle hinge — ja kolm kord wastas talle Gesti esivanemate Metsa-haltias tema enese healega — kangel, sügawas metsas . . . Siis pööris ta en-
nast Hommitu poole simber, enne kui Põhja-Hommitu poole hakkas sammuma — ja ta nägi eemalt läbi metsa lagebitu

wana misjoneri ühest künkast üles sammuwat ja ühele sure-
jale haigele külasse wiimast troosti wiitwat. Nüüd langes ta
weel kord põlwili maha, hakas kätega hana ümber ja hüüdis:

„Oh hinga rahus selles wõeras, Sulle Su elu ajal
tundmata kohas, kodupaigast eemal — Sina, minu õnnetu-
serikas Palle! Sinu truuduse ja ustawuse, walude ja kan-
natuste ja kodust ära lahkumise palgaks jätab nüüd ka Oli
truudufeta Sinu hana maha!“ —

Silmapijarate ojal lahkus Oli wiimaks Liitwi pealiku
tütrest . . . Ta kiskus ennast wägise sellest paigast lahti ja
jättis selle looduse mälestuse künkale weel ühe teise mälestuse
seie: üht liht handa, kus üks puhas ja wooruslik neiu —
rikkumata ja kõigist kiusatusest wõitmata — oma igawest
und hingas! ^

Oli tõttas kodumaa poole teele. Pea jõudis ta Wil-
jandi radadele. Igal pool suitsunud waremed, riisunud külad
ja wallad — igal pool werewalamine, tuli, mõet ja sõ-
hāda! Seda lugu rääkiswad isad oma lastele, põlwest põl-
weni — ja mina, selle sündmuste kirjutaja, rääkisin üles,
mis muisteste aegade heal mulle kõrwu kandis. Mina nägin
selles lugus ja tujus ühe waba, põllu ja karjakaswataja
rahwa orjusesse langemisi: ma nägin temas aga ka usu-olu
ja tõise ristiusu wilja, ühes pimeduse ja waledõpetustega.
Seal õpetab meid ristiusu kuulutaja, wana preestri nägu ja
tegu, üleülhisi inimestust — Ewangeliumi tõe waimus; seal
näeme seda õpetust wõitlustes ihamiste ja ihaldustega, seal
näeme kristliku usu wõitu niihästi ühelt kui teiselt poolelt.
Õnnistus ja wanne!

Rui läinud aja mälestused mulle seda lugu ilmutaswad,
leidsin ma seda tähelepanemise ja üleskirjutamise wāart. Siin
ta on . . . Lugejale jāeb aga weel teada tarwis — mis
sündis Oliga — mis sündis tema heategijaga, wana prest-
riga? Kāua ei teadnud seda keegi ilmutada — wiimaks ju-
tustas mulle seda wainne tuule kōhin puude ladwust, ühes
Gesti salgus, Luige-māe ligidal, Hiigla metsas, kus meie

estwanemate põrm, kes oma isamaa pinna ja kodu koha waremotel langestiwad, hingab . . .

Olli oli juba Paala jõe kallastele jõudnud, aga ikka koledamaks läksiwad arahäwituse jäljed . . . Ühel hommikul nägi ta, kui ta ühest kändmata wäljast üle oli läinud, üht naist ühe puu all rohu sees istuwat, üht surnud last süles hoides. Tasa lähenes Olli sellele noorele emale ja kuulis nüid, kuidas see oma surnud armsakesele rääkis:

„Rui Sina meie juurde oleksid jäenud, kallid laps, kui wäga tugewaste oleksid Sina mõela kannud. Edjas oleksid Sa kümned raudmehed maha löönud, kes nüid nagu hundi-parwed üle maa ujutwad, meie omaksed surmatwad ja külad ja majad arahäwitawad! Walge, kallid lapsute — juba nii wارا pidid Sa alla-ilma astuma! Kuida hakkad Sa seal elama? Su isat pole seal, kes Sind jahist ja põllust toidab; Su emat pole seal, kes Sind kurja tule eest kaitseb! Sa saad külma, ja keegi ei anna Sulle katet; Sa saad sadandeid hädasi ja keegi ei tõtta Sulle appi. Oh, ma pian ruttama, Sinuga kaasa saama, Sulle laulusi laulma ja Sind oma rinnaga toitma!“

Nõnda laulis noor ema walust wärisewa healega; selle juures kiigutas ta last oma põlwepeal, kastis tema huulesti oma lumi walgetest rindadest ja raistas kõik seda õrna hoolt, mis ema elus oma lapsele kingib.

See naine oli praegu wana Gesti usuwiiši järele oma last, nagu surnukehadega tehti, ära põletamas. Ta wõttis tema ümbert riided ära, hingas mõned filmapilgud talle oma hinge õhtu suu peale ja ütles:

„Sina, minu poja hing, armas hing, Sinu isa on teda kord minu suud suudletes sünnitanud; oh nendel Sinu isa huuledel pole mitte enam wõimu, et Sulle uueste elu anda!“

Siis wõttis ta oma rinna lahti ja surus uueste lapsukesse külma keha nende wastu. Wistist oleksiwad need armsakuse näitused, mis ema südame palawusest ja tulukesest tunnistasiwad, lapsukesse keha elusse aratanud, kui see Jumaliku

hinge õhu wägi, mis elu algust annab, mitte üks ime asi poleks, mida aga ainult Jumal, kes kõige elu üle ainus walitseja on, sünnitada wõib.

Raine tõusis üles ja otsis hoolega kuitwa puu risu kottu, mille peal ta oma lapsi furnukeha wõdis ära põletada. Selleks otsis tema ühe ilusa koha, kahe suure kivi wahel, ühe laia jalaka puu alla. Senna kogus ta kuitwe puid ja hagu, siis otsis ta kõige ilusamaid lillesti, rohtusi, noori, haljaid lehtiskasusi puudest ja tõi luidapu dilesti — nendest walmistas ta kuitwikute hunniku peale ilusa woodi oma armsalle. Sellelt woodilt pidi siis tuli lapsukese teha, nagu diekest, siit-ilma näust ja tegumoeft ümber muutma, ära wiima! Kui ase walmis oli, pani ta lapsukese furnukeha senn atwiimsesse woodisse. Oh kui liigutaw on seegi endiste Gestide pagana aja pruuk! . . . Dige kohtumõistija ees on see jo üks kõik, kas tuli, muld ehk wesi wõi mis tahes asi meie põrmulist hoonet wastu wõtab. Tuli annab omad furnud, wesi omad — muld atwab ennast ja annab omad — kõik ilmutwab, kui Looja neid uue näule kutsub. —

Olli lähenes leinaja naisele, kes jalaka-puu all õhtas; ta pani käed kurtja pea peale ja hüidis kolm korda oma leina healt noore lillekese närtfind kalmu eele ja laulis siis:

Tuli tuli taewa laelt;
 Tuli sõie juured linnad,
 Kõrwetas majad tugewad!
 Tuli wõtab waljud wäed,
 Tuli wiib wõimsad ja wägewad,
 Matab musta nulla alla.
 Miks ep kurtu kullerkuppu,
 Miks ep närtsi noori-lille
 Tule leegis teisi ilma? . . .
 Armjakesta, kallikesta
 Wõta, tuli, kanna, tuli,
 Warju-waipal alla ilma . . .
 Kurtu, kallis kullerkuppu,
 Närtsi noori-lillekene —
 Maa peal nüüd mustad päewad,
 Rungalal on kurtjad põlwed,
 Eoa-aegsed armid juured.

Mine lapsi, saa tuhaksa.
 Saad siis alla haua warju,
 Maana mustale murule.
 Hauda kattab kolla-lille,
 Kulmul kaswab kaunis lille,
 Kinnal musta leina lille,
 Silmil ilus fini-lille,
 Põlwil potermu leheke,
 Kaelal kena kaseke,
 Sõrmil memme-sõlelille,
 Kaenla-alla kullerkuppu,
 Jalgadella kasteheina.
 Südamel pääsu-peake,
 Suukohal suuri kuuske,
 Kalmu ümber kaunis metsa.

Siis wõttis Oli ühe leherikka puu oksa ja ajas kärpsed ära, kes lapse furnuteha ümber sumisesiwad.

Sellwahel nuttis ema rõemu pärast, kui ta ühe wõdera ja tundmata mehe poolest oma lahkunud lapse wastu nii liigutawat osawõtmist nägi. Pea pärast seda astus üks noorealine mees seie ja ütles:

„Kallis naine, wõta laps jälle enese juurde ja tõttame. Meie ei tohi mitte kauem siin wiibida. Praegu tuleb üks sõnumetooja, et Paala kants juba raudmeeste ja Läti-salkadega ümber on piiratud. Senna ei pease meie enam sisse. Meie weike feltskond jäeb warjuta. Ei ole meil kurgilgi enam jäemist. Wiljandist, Paalalt kunni Peipsi rannani woolawat Sakslaste, Lätlaste ja Liitlaste pariwed. Minult Tartus on weel warju kantsisi; aga senna ei pease meie enam, sest et ka senna teed kinni on pandud. Minust peasefemise teed wõiks ehk weel Wiru metsade kaudu Mutagusse leida. Sealt ehk saame üle Rose-jõe Wabilasse ja Wenemaale warjule. Siitpoolsed kantsid ja metsad on juba kõik riisujate käes!“

Oli ütles siis:

„Wend, ma soowin Sulle finist taewast ja päikese paistet, soowin Sulle rikkust karjade ja põldude poolest ja head

lootust. Sina ei ole siis mitte siitpoolt, Paala ja Nurme-
kunde mehi?"

"Ei", vastas noormees, "seda võid jo minu keelemur-
dest kuulda. Olen Peipsi-rannalt. Seal on kõik maa- ja
mets täis Saksu ja raudriietega ratsulisi. Määratumad par-
wed tulivad neid Tartu ja Musta-metsa vahelt kunni Peipsi
rannani. Kõik külad ja kohad on tuhahunnikuteks tehtud. Tap-
lus kestis päevad ja ööd otsa. Meie mehed on enamiste
kõik langenud, naised ja lapsed hukatud. Üks weite salga-
kene peasis meist Maapoole põgenema, läbi metsade ja soode.
Lootsime Paala kantstist warju saada. Nüüd on ka seegi
lootus otsas: juba piiravad Sakslaste ja nende orjade par-
wed kantsi ümber ja uued wäesalgad woolawad meie peidu-
paikade poole. Meile ei järe muud kui Wenemaa tee, Põhja
poolt Peipsi järwe, läbi Wirumaa ja Uttaguse. Meie
oleme wäljaaetud ja piame uut kodumaad otsima!"

Seda üteldes lastis Gesti sõamees oma pea noriku ja
lõdi oma odawarrega lilledelt päid otsast ära. Oli nägi
felle loo taga enesel ja teistel filmapisaraid ja jäi wait.
Noor naine võttis oma lapse jälle tema walmistatud tule-
woodi pealt ära ja andis teda mehe kätte, kes teda kandis.
Nüüd, enne kui oma lugu rääkis, küsis jälle Oli: „Kas lu-
bate mulle, et teie juurde wõin jääda ja teiega ühes rän-
nata? Ka mina ruttan Peipsi poole. Aga ühi-üksi ja palja
kättega ei wõi ma selle peale nüüd mõeldagi. Wõin ma
teie seltsis olla?"

„Meil pole küll enestelgi tuleasetgi enam. On Sull
aga meele järgi, siis tule. Meie laager on teisel pool
Paala jõge.“

„Ma olen teie laagriga rahul. Kus teie tee, seal on
wist ka minu tee. Sellest aga räägime weel pärast.“

Kad läksiwad ühes ja jõudsiwad warsti Põhjapoole
Paala jõge. Siin oliwad rohu peal wanad hallikesed mehed,
naised, nooremad naised ja lapsed, ühtekokku umbes 40 hinge,
osalt mustade riiete, osalt looma nahkade peal. Nende kõr-

wal maas oli weel mõnda kribu kribu kraami, ja muu kraami seas mõni kimp inimese luud ja luude tuhka. . . Niipea kui sõnum oli tulnud, et Paala kantšisse peasemist ei olnud ja et riisujate wägi edasi woolamas oli, walmistati ruttu Mutaguse ja Narwa poole teele.

Olli istus pilguks ajaks noore naise kõrwale, kellega feie oli tulnud, rohu peale maha, kunni teised asju kokku wõtsiwad, ja küsis sellelt:

„Kuhu t'e siis lähete nüüd diete, mu õde? Juba see teekäigi nduu on wist ammugi peetud? Ja misfugused olitwad need kiritwad sündmused, kes teid kunni Paalani oma kobulohast eemale sundisiwad põgenema, enne kui Wadjalasse pöörma piate?“

Naine wastas:

„Wend! — see siin on ka isamaa pind; ja see siin on — ta näitab luude ja tuha urnide peale — meie wanemate pörm, mis meile nüüd wõderale pinnale kaasa tuleb.“

„Ja misfugune hirmus lugu sündis siis enne teie põgenemist — ning kust kohalt Peipsi äärest teie diete olete?“

„Meie oleme kõige wiimsed Waigala elanikud. Jäult on meie kaapas ka Selgise ja Hiidla rahwast, kelle juures meie, Luigemäe kantšis ja pelgupaigas, mõned päewad warju leidfime.“ —

Neid sõnu kuuldes wärises Olli süda ja hing. Aga ta ei lausunud sõnagi ega annud naisele märki, kui wäga see teatus temasse puutus. Ta kartis, et kui ta ennast teataks, kust ja kes ta on, siis naine, tema tundmuste haawasi kartes, mõnda teatust saaks tagasi pidama.

Naine rääkis edasi:

„Pärast seda, kui Waigala rahwas ja sõdalised, kes üli wahwaste wõitlesiwad, oma weresse waenlaste mõega tera alla langesiwad, kes meile oma wendade äratapmist kätte maksiwad, peafis meid üks weike salgale Luigemäele pelgu. Siinsed sõamehed olitwad küll juba kewade Läti-

maale sõtta läinud ja keegi mitte tagasi tulnud. Naised ja üks osa mehi aga olivad kogu kohta kinnitanud ja weikeste kantside sisse warju otsind. Seal elasime mõned nädalad vahul ja warjul. Aga ka keegi peasemus ei kestnud kaua. Seitse päewa eest tungisid ratsuliste salgad nagu mustalindude parved meie warjupaigasse. Meie pänime kõik wastu — mehed ja naised . . . Aga waenlaste hulk oli tuhat kord suurem. Enamiste kõik langesiwad, kes põgeneda ei saanud. Meie peasesime weikesse seltsikesega ühest salast kantsideest paksu metsa ja sohju, Suurde-sohju. Sealt ruttasime, pool halasti ja paljad, Paala kantsi poole teele, kust weel ehk ainuistgi warju kõigelt maalt arwasime leidwat, sest mõne päewa eest oli üks sõnumik tulnud, et siin waenlasti weel tänawu polnud nähtud. Kõige paksimatest metsadest otsisime teed ja warju. Teel sain mina lapsega maha, ja et mull kõige wiletsuse ja kannatatud waludega piim rinnas kihwtiks sai, jellepärast suri meie armas silmäterakene selle kätte ära!

Seda rääkides nuttis noor naine halel walul, mis tiwisi oleks liigutanud.

„Mu õde,“ ütles Oli talle nüüd, et tema walu mõtteid waigistada: „Palume kõrget Jumalat, kes taewa ja maa on teinud; mis siin ilmas sünnib, seda teab tema. Meie oleme kõik aga rändajad siin maa peal; meie wanemad olivad nagu meiegi — aga üks koht on, kus meie hingama saame omast rändamisest . . . — Kõi ma mitte ei kardaks, et teie mind ehk mõneks Saksa raudmeeste sõbraks, Liitwimeheks piate — siis tahaksin Sult küsida, kas Sa Luige-Oli kaasast, tema tütardest ja pereest selgemat midagi tead?“

Neid sõnu kuuldes waatas naine terawaste Oli otsa ja ütles:

„Kes on Sulle Luige-Olist ja tema perekonnast midagi teatanud?“

Oli wastas:

„Tarkus. Ma tunnen neid.“

Naine ütles:

„Ma tahan Sulle kõik rääkida, mis ma sellest heast auustuse väärt perekonnast tean, sest Sa oled wistist üks Cesti sõdamees — Sa oled tark ja hea noormees; ka minu lapsi furnuteha kallalt hoidsid Sa karpseid ära ja laulsid nii väga ilusat laulu suurest taewa wõimust ja tulest. Mina olen Waigala maagwanema Illo tütar ja ühe wähtwa sõdamehe naine, keda Illo, kellel poega ei olnud, poja asemelle wastu wõttis. Minu mehe isa, kes ennast enne ristida oli lastnud, ja minu isa saidwad jäledas tapluses Waigala wälja peal surma . . .

„Snimene läheb wahetpidamata walust walusse“ — wastas Oli norgus peaga. — „Wast ehk wõid Sa minule edasi teatada, mis Sina Luigemäe perekonnast tead?“

„See polnud mitte õnnelikum kui minu omased,“ wastas naine. „Saksad ja nende sõda-orjad, Läti-salgad, tungisiwad Luige kantsisse, kuhu nad metsast kodu tulewa karjale järgi oliwad tulnud. Taplus oli hirmus. Luigemäe perenaine, wana ja hallikene, aga julge naine, ei põgenenud, waid wiis ka teised naised meestega ühes waenlaste wastu. Ta oleks küll wõinud põgeneda, sest et tall iga salateefe tutaw oli, aga ta ei teinud seda. Ta ei tahtnud omaksid maha jätta, waid tahtis neile oma eeskuju läbi julgust anda, et kodukohta peasta. Aga pea wisati teda hobuste jalge alla, ja sealt ühe põlewa puu riida peale. Hirmsa piina all suri see pühalik naisterahwas tulefurma, kuna tema oma filmade ees ta tütreid langesiwad, ja misgi asi ei wõinud teda sundida, oma jumalaid ja kodumaaad teutama. Ta ei jätanud piina ajal järele omakste eest taewa Taadi poole palumast ja oma laste furma pärast tasumist hüidmast. Wiimaks wiisiwad jäledad sõda-orjad ühe noore, hirmsate haawadega kaetud Cesti mehe tema ette ja tõstiswad teda põlewalt riidalt maha. Kui väga imestasiwad nad, kui noormees põlwili langes ja wana-emakese haawadelle suud andis, kes talle julgustades hüidis:

„Mu poeg, ole kindel ja julge, meie seisame nüüd oma kodu koha waremotel ja tuleasemel, kus kõi on riisunud ja kus Sortsilaste walitus algab. Argu nähtu waenlased, riisujad ja põletajad, meie meelt surma ees nõrkumas.“

Wihaga torkastiwad talle sõalised ühe tulise rauaga kaelasse, ja ta suri, kui ta enam teisi kinnitada ei jõudnud. . . Rõnelbi, et Saksad ja Lätlased, kes küllalt on harjunud, oma wangisi kõige hirmsamate piinamiste ja tule surmaga waewama, kui nende usku wastu ei wõeta ega neile orjaks ei heideta, seda ülijulge naisterahwa surma nähes imestates käsi kokku löönud — ja üks olla üelnud: „Need rahwas ei ole ilma Jumalata! Meile on tarwis aga ristimist ja Püha-waimu, siis on nad paremad ja tugewamad Jumala-wõitlejad, kui meie!“

Rui Olli seda oma ema ja kodakondsete kurba surma kuulis, jättis ta kokkusaanud põgeneja seltsiga jumalaga, läks ruttu kodu poole, omaste tuhka mälestuse-matuseks kokku koguma. Ta tuli tormisammul senna kohta, kus enne ilus küla tema isa walituse ja hoole all oli seisnud — ta ei wõinud seda kohtagi enam heaste ära tunda — kõi oli maaga tasa — tuha ja süte hunnikud igal pool. Idekene oli ühest kohast finniaetud, ta oli kallastest wälja jooksnud ning kõi küla kohad sooks muutnud; ilus kiwiseintega puu silb oli ära rikutud — ja püha surnu tuhamatmise kalmud ja hiis oli puru ja risuga täidetud ja ärahäwitatud — hauad hirmsaste üles kongitsetud. . . Sakslastel ja Lätlastel oli mooduks, Gesti kalmusi üles kaewata, kuhu rikkamad kulda ja hõbedat surnu tuhaga ühes maha matiwad. . . Raua aega rändas Olli selles orns ja ümberkaudsetes mägedes. Ta istus hiie-salgasse ühe suure kiwi peale. Üks sulg oli senna peale kellegi suurema rändawa linnu tiiwast langenud. . . „See on ainus asi, mis ühe looma elust ja olemisest siin weel näha wõib“ . . . mõtles Olli. . . Kuna ta pisaratel istus, roomas korruga üks sisalik üle kiwi ja peitis ennast Olli eest ühe pisukeste mätta alla. . . Noor-mees waatas talle kaua järele ja ütles: „Sull, loomake,

on veel kodu ja koda, ja wast ka omaised — mis aga mull?! . . .” Siin istus noormees kõige kurbemates mõtetes kunni öö läbi. Enam kui üks kord arvas ta oma ema, õde ja isa waimusi nägewat, ta aimas neid hiielalgus rändawat — sõbralikud näud ja kogud, kelle peale ta siis pühas wärinas haledusega mõtles. Usjata otsis ta teisel päewal waratselt jälle oma esivanemate haudasi taga — kõi, kõi oli häwitatud ja üles kistud! Wiimaks kuulis ta üht harakat särtsatawat — ta ruttas senna poole ja nägi lindu õmmik-kase ladwal — ja selle puutese kohalt, mis tall enne tuttatw oli, tuli tall korraga paik meelde, kus tema sugukonna kalmud seisiwad. . . Ta segas liitwa ja leidis tuha riismed, poti moodu riistad oma esivanemate märkidega. Ta määsis neid auukartuses ühe kaasas kantawa naha sisse ja mattis neid endisesse paita sügawale maasse. . . Siin magas ta mitu ööd oma wanemate põrmul, seie kõi ta ka sealt tuhka, kus ta ema oli põlenud, ja mattis maha. . . Peale selle leidis ta sügawalt metsast — kus praegu Postowa koht seisab, veel üksiku talu ja inimesed, kes omad metsa teed oliwad ära häwitanud ja seega riisumisest peasenud. . . Siin otsis ta peawarju ja leidis. . . Aga iga suwe ööl magas ta kalmude kivi peal — siin nägi ta und armastuse küllusest, eluõnnest ja inimese pühadusest — woorustest; üles ärkades aga leidis ta — õnnetuse, kurjuse ja ärahäwituse jälgesi — ja need mõjusid tema hingesse nii wäga, et ta kurbameelselt ja kurtjaks sai. . . Kord lahkus ta jälle fiit ja hüibis filmatwees:

„Mõnda kaub kõi ilmas, mis hea, mis wooruslik ja täis tundmust on! Oh inimene! Sina pole midagi muud, kui üks unenägemuste kuju, üks walurikas elamine; õnnetus on see koor, kus Sina elad — ja Sina pole muus asjas suur, kui aga oma hinge kurbuses ja oma südame mõtetes ning raskest meelest! . . . — Teisel hommikul, waratselt, lahkus ta fiit. . . Veel oli Gestimähi siin metsades. . . Uueste koguwad wahwade salgad. . . Tartu pidi kaitsetud saama. . . Ka naisedgi paniwad ennast meeste riidesse ja läksiwad ühes. . . . Ewamehed läksiwad rongi ees, naised

ja wanakesed taga järele; nõnda rändasivad veel wiimised Waigala rahwaste salgad minewiku mälestuste ja tulewiku lootuste järele oma praegust kodukohta jättes ja uut otsides . . . Oh kui palju pisaraid ootab, kui nõndawiisi kodukohta maha jäetakse, kui kõrgustiku pealt wiimast lord seda paika waadatakse, kus lapsepõlv mööda on läinud! Veel enam aga woolawad waluojad siis, kui mets ja nurm ja maa orja-põlwe alla on langenud ja ühe waba rahwa käest tema isedigus ja kodumaa ärariisitud!

Oh õnnetumad Gesti esivanemad, kes Teie oma isa-isade kalmudel seie ja senna mööda maad hulkuma pidite — kas on see wanne Teie laste-laste pealt juba kadunud?! Veel mitte täieste! Sest nagu Teie — rändawad ja effi-wad veel palju Teie lapsi, — wõeraste liikatusel ja tõugatusel — ümber ja sagedaste veel Teitest õnnetumalt; — sest Teie tõttasite sõtta ja wõitlemise ja langemise oma kodumaa pinnal — aga Teie wõsudest piawad palju, palju ka oma isade põrmu Jumalaga jätma ja kaugele kodumaa rin-nalt ära tõttama! . . . — — — — —

Nagu lugija näeb, on Luigemõe Olli jälle sõda-teel. Kuida oli ta senna oma kurwameele ja roiduse ajal saanud? Järgmised riad tehku seda selgeks: Oma esimeste kodukohta waremotel olemise ajal oli ta Postowa talu-isaga, kes osaw majapidaja ja tubli ja wahwa sõjamees oli, kokku saanud ja see teda omaste keskele kutsunud, kus Tartusse põgenemise pärast uut nõuu peeti ja kuhu ümberkaudsetest metjadest kõik veel elusse jäenud pereisad ja sõalised oliwad kokku tulnud. . . . Siin rääkis Olli oma lugu. Mehed kuulastiwad liigutuses, naised nuttes — ja kõiki seest kuuldi iga-ühe juhtumisi, õnnetusi ja hädasi — aga ikka kõige enam südamesse tungiw Ollile oli ta oma häda ja walu — wist-tist küll, et seal armuwalu, ristiusu õpetuste mõju, Gesti endiste Jumalate mälestus ja kõik iseäralikud tundmused segamine mässasivad. Mitukord awalbas ta soowi, sõale igaweste selga pöörda; teinekord jälle, kui talle õhtumaa meeste jalebaid teud ja halastamata meel, ta omad õnnetu-

sed ja walub meelde tulivad, põles ta kättemaksmise wihas ja siis tungistas ta teisi sõtta, kunni wiimaks sõdamõte lõi ta hinge täitis. Ja et see mõte kindlaks sai, selles oli te-
massse üks Postowa peremehe lõne wäga mõjunud. . . Kord rääkis Olli jälle oma lugu wõderaste seie tulejate soowi peale, kus juures naisterahwad halebaste filmawett walasiwad — seal tõusis nimetatud peremees üles, astus fogu ette ja seletas:

„Mina omalt poolt ei leia Sinu lugust tõeste midagi, mis enam halatsmise wäärt oleks, kui kõige meie isamaa ja rahwa lugu. Waata aga ümber, mu poeg, ja Sina saad weel palju tuhandeid sarnasi õnnetuid ja weelgi õnnetumaid meie seast leidma! . . . Mis teed Sina siis metsas, kus Sa oma kohut maha jätab ja omad noored päewad surmuis lööd? Sa ei siid, kui Sa usub, et igal mehel iseenesest küllalt saab. Üksius on hukatus — ta kosutabgi küll ihu = jõudu — aga ta riisub seda wõimust Sinu käest, oma jõudu tarwitada. Kes taewa all jõudu ja wõimu on saanud, piab neid omakste ja oma kodukohta eest tarwitama! Lastakse meh-
hist hoolt filmast, siis tuleb tust ja näriw mõte karistajaks, ja warem ehk hiljem saadab Taewajumal niisugusele kõige hirmsamaid karistusi!“

Nendest sõnadest ehmatas Olli oma muremõtetest ja kahklustest uueste elule üles ja hakkas armastuse ja auus-
tuse täheks wana peremehe ümber. Selle peale rääkis üks teine wanafene:

„Mu poeg — Postowa talu isa räägib Sulle waljult — aga tall on õigus. Sina piab tõeste selle kartusele ja haudade peal istumisele selga pöörma ja jälle mehiks ja sõ-
amehiks saama, kes wõderastele kurjust wõib tasuda ehk — auuga surra! Õnne, mu poeg, wõib aga sealt leida, kust teda kõik muudgi inimesed otsiwad — wõida ehk kauta! Ar-
wad Sina siis tõeste, et meie waenlased igaweste wõitjaks ja saagi saajaks jäewad? Kuule siis, mis muiste-ilm rääkis:
„Kord oli jõgi oma algushallitate juures pahane, et ta

aga pisutene, selge ojakene oli. Tema palub siis taewa-
isalt, et see talle rohkem metsajõgesi, lumefulamisi ja soo
wett ning pittse wihma ja rohket sadu juurde annaks. Taewa-
ija kuulis! Jõgi paisus ikka ülemale ja lahutas omad aru-
sed kalbad. Alguses rõemustab ja hõiskab uhke jõgi oma
wägewusest; aga wiimaks märkab ta, et paremal ja paha-
mal pool kõik maa tema ümber ära hāwitatud saab ja
nāutuks, paljaks ja wiletsaks jääb; ta märkab, et ta lae-
ned mudased ja porised, ja et nad lõhutud ja koleda kal-
laste wahel ehk māda soofi mööda piawad ootama, ta
ei kuule enam enese ümber rõemsat lindude laulu ega
näe ilusaid lillest, ei puid ega armsaid hallikaid, mis
teda esialgul ta jooksu peal igal pool terwitatiwad — siis
palus ta jälle pisutefeks ja selgeteks hallika rikkaks ojaketeks
saada — aga Wana-taat ei lausu sõnagi ja jõgi māssas
edasi, kunni ta iseenele liia kaasa weetud liiwasse ja üm-
berkaudsetesse soodesse laiali lagunes, nii et teda ilmas enam
ep olegi. Küll tuleb päew kord, kus Saksa raudmeeste
wāgi ja wõim niisama kaub; see aeg aga tuleb siis, kui
neil omast hāwitustest küllalt on saanud, ja kui need neile
isegi juba lāilaks on lāinud!“

Olli jäi wait. Metšas kuulus kulli heal, kes lähene-
wat pittse tulemist ja maru ettekuulutas. Kõik koosolejad
sdamehed ja naisterahwad lāksiwad oma warjukohtadesse ta-
gasi — warsti selle rāndamiselle ja sõdatele walmistama
. . . Kende kahe wanamehe kõne wõitis Olli südamest ja
hingest kahluust, ta sai ergumaks ja sõameelsemaks, ja enne
Tartu kantsidesse minemist heitis ta Postowa peremehe tūt-
rega abielusse — muud kui selle lepinguga, et kõik naised
Postowa metsadesse warjule jääwad, kunni sõakāik lõpetatud on.
Selleks ei antud aga wahwa meestele ega armastawa nais-
tele taewa poolt õnne sugugi . . . Nagu jo jutu algusel
tähenatud sai ja nagu ajalugu selgeste teatab, lange-
siwad warsti teisel aastal kõik Tartu kantsjad wiimse meheni.
Ka Luigemāe Olli, kellest tema noorele kaasale kahtlud pojad
jārele jäiwad, sai oma teiste selfilistega isamaa wiimse
tugewa kantsi eest wõitlemises surma. — Tema lapsed aga

elasivad pärast, nagu kõik Eesti pealikute ja liht sõameeste lapsed, orja põlves, ikka Luigemäe ligidal, wana kantside kaudel, Selgise, Postowa ja Järwapära metsades, kunni pärastised sõaajad ka nende eluasemelle weel mõndagi warret oliwad sünnitanud . . . Aga weel wõime julgeste arvata, et wahwa meeste järel-sugu ja nende mälestus sealt metsa-taludest ja küladest kadunud pole, sest hiljute weel näitas selle luo kirjutajale üks wana hallikene üht kalmu-lühku, kus Luigemäe Olli enne Tartu kantsisse tõtates oma perekonnaga ja noore kaasaga olla istunud ja hiies jumalateelt sõadnne palunud . . .

Külap näeme selle kannataja ja wahwa sõamehe sarnasi kujusi oma rahwa ajaloolikkudes lugudes weel.

Ots.

Гинд 40 коп.

